

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1968

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

FRÅN BORÅS
OCH
DE SJU HÄRADERNA
1968

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1968

ÅRGÅNG 23

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redaktör:
INGEGÄRD VALLIN

Författarna är ensamma ansvariga
för innehållet i sina uppsatser.

AB Tryckericentralen i Borås
1968

FRITZ STERNER, HANS LIV OCH VERK

AV

BJÖRN STERNER

I mitt hem bevarar jag som arv efter min far en familjeklenod, ett enkelt golvur, utan skulpturer som på herrgårdsuren. Det ursprungliga verket med sina kugghjul av grov plåt, sitt lod av grönsten och sin enkla timvisare har tjänat ut och blivit utbytt mot ett stjärnsunds-ur, men urtavlan av bly och träfodralet är de ursprungliga. Över de naivt målade röda blommorna på framsidan står årtalet 1816 och initialerna P. A. S. och M. A. D. De skall läsas som Per Andersson och Märta Andersdotter, min farfars morföräldrar, stammande från en bonde- och spelmanssläkt i toarpstrakten. På insidan kan man se årtalet 1781 och initialerna B. L. D., kanske Britta Larsdotter, möjligen ett äldre släktled. Man kan ju fantisera om att klockan ursprungligen varit en fästmögåva, men far visste inte, hur det förhöll sig. Det var också först på äldre dar som han fick tid och lust att intressera sig för släktrötterna. De går f. ö. på min farmors linje tillbaka till ett soldattorp i Ölsremma.

Klockan har en gång stått i en stuga i Kärnsjö, några kilometer från Målsryd. Där föddes farfar, och som så många andra toarpskarlar blev han knalle. Det lilla stället skall ha ordnats åt hans mor av den medlem av boråssläkten Langlet, som var – som det nu brukar heta – biologisk far till honom.

På Kärnsjö föddes också min far. Det var i september år 1875. Att han döptes till Fritz Augustinus har samband med namnen Philippe

Abraham i boråssläkten – det skulle vara initialerna F. A. Själv tog han sig efternamnet Sterner, kanske i ett oklart beroende av det på den tiden vanliga tyska kulturinflytandet.

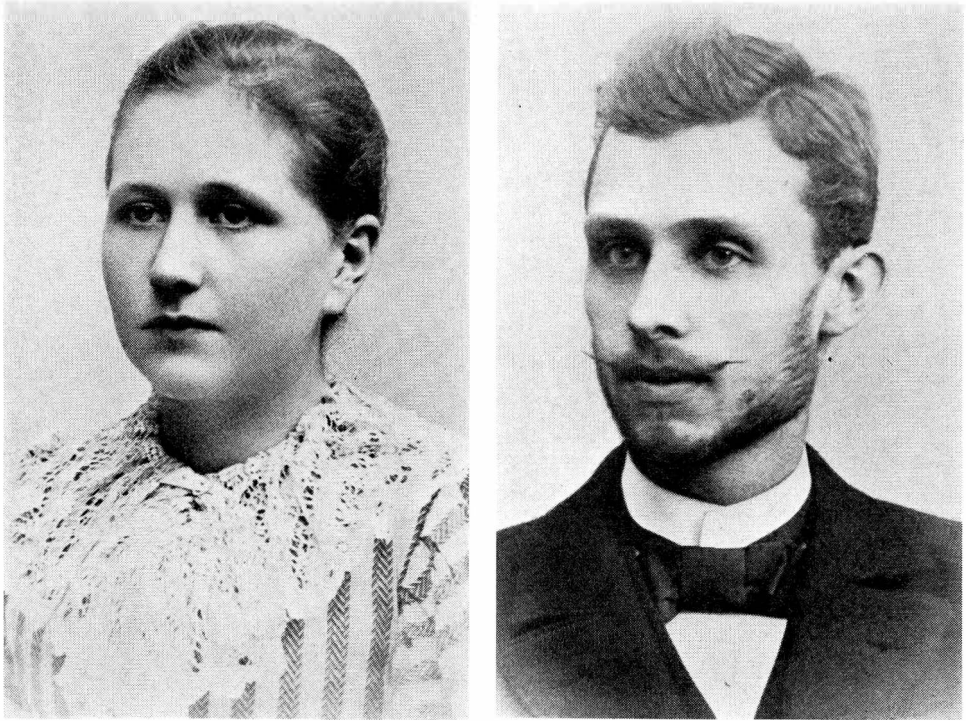
Stugan i Kärnsjö är sen länge borta. Där minner idag bara en ljus ängsglänta i en romantisk dunge av bokar och granar om den forna boplatsen. Vid resterna av stenmurarna frodas granna bestånd av ormbunkar.

*

Man har sagt, att far var ovanligt tidigt utvecklad. En äldre syster till honom talade gärna om hur försigkommen han var som liten. Farmor brukade sitta på en pall, då hon ammade honom. Då han blev hungrig, skall han ha dragit henne i kjolen och sagt: — Äta daler. Faster påstod, att han inte var mer än 9–10 månader, då han på detta sätt beställde mat för en daler. Jag måste tro, att det var sant, ty hon var varmt religiös på ett enkelt trosvisst sätt – en barnafrom småskollärlarinna, som i unga år hamnat i Härjedalen och sen gjorde hela sin livsgärning där.

Hemmet i Kärnsjö var torftigt, och farmor fick sträva hårt för att hålla ihop det. Barnen måste tidigt hjälpa till – redan som liten grabb fick far syssla med att väva band, som skulle säljas på handelsfärderna. Bekymren blev inte mindre av att farfar på knallars vis gärna tog sig ett glas för mycket. Erfarenheterna därav bidrog säkert till att far blev omutlig absolutist under hela sitt liv. Men det är betecknande för hans puritanska synsätt, att han aldrig lät organisera sig i någon nykterhetsförening. Kanske man också kan se det som ett uttryck för självtillit och självupptagenhet. Det var karaktärsdrag, som kunde komma till uttryck också under hans äldre dar. Ibland kunde de ge intryck av att han var enstöring. Själv har han berättat, hur han redan under skolåren drog sig undan från kamraternas lekar för att i stället klättra upp i ett träd på skolgården och sitta där och läsa.

Farmor dog ung, och familjen splittrades. Fars fyra systrar inhystes hos släktingar och i andra fosterhem. Han kunde långt senare bittert berätta, att några av dem på den tidens sätt auktionerades bort till

Agnes Rehn och Fritz Sterner, förlovningsfoton.

de lägstbjudande. Själv fick han till en början följa med ”gubben” på dennes vandringar med knallebördorna. Jag kan se framför mig, hur långt bort hans ögon var, då han en gång på äldre dar berättade för mig om en tur nedåt Viskadalen. Han hade fått pulsa i knädjup snö på bivägarna till gårdarna nedanför Kinnarumma och var döds-trött. Det bör ha varit år 1888 – han var 13 år då. Visserligen förbjöd redan knalleförordningen av år 1822 knallarna att ta småpojkar med på färderna, men nöden har ibland ingen lag.

Snart nog fick han emellertid ett hem hos en morbror, familjen Hagman i Toarp. Där sysslade man bl. a. med hemvävning. Miljön där gav naturligt nog uppslag till utbildning vid dåvarande vävsko-

lan i Borås. Det var augusti–december år 1892. Trots sin ungdom lyckades han få ett mycket vackert avgångsbetyg.

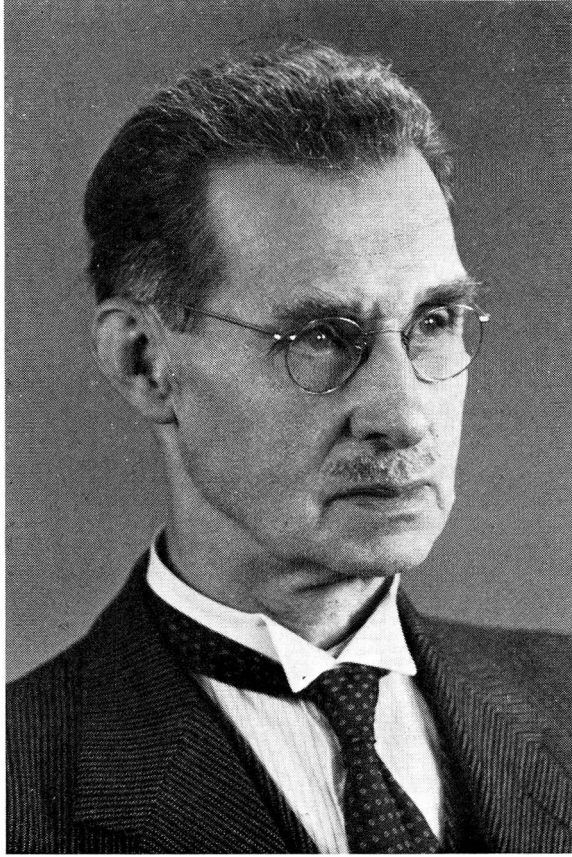
*

Som kamrater på vävskolan hade han bl. a. Alfred Andersson, senare vävmästare på Kinnaström, Bernhard Bengtsson, vävmästare i Drammen och på Jonsered, Hugo Hennig, Martin Wenander och ett par systrar till vävnadsförläggaren Ludvig Svensson i Kinna.

”Farbror A. A., farbror B. B., farbror H. H.” och några av de andra kom att ha betydelse för min far även långt senare. Men personligt väsentligast var, att han på skolan lärde känna Agnes Rehn, som han några år senare skulle gifta sig med. Hon var en av ”gubben Rehns granna töser”, för att citera Axel Bergengren senior. Morfar var vävlagare på en av Väveribolagets fabriker, en tomteskäggig skämtare med en förunderlig teknisk känslighet i sina grova fingrar. Trots det lät han inte övertala sig att bli undervävmästare. Däremot lär Axel Bergengren ha haft ett finger med i spelet, då gubben bytte bort ett område i trakten av Sjöbo mot fastigheten vid Sturegatan 3, idag hemvist för rörbolaget Union. Dit händer det att jag går än idag och tittar, och tänker på glada dagar hos mormor och morfar under mina pojkkår.

På 1890-talet fanns det ju inte stora möjligheter här hemma för den, som ville ha fortsatt utbildning som fabriksledare. Långt fram på 1900-talet hade våra textilfabriker i regel briter eller tyskar som tekniska ledare. Det var till Storbritannien eller Tyskland man måste resa för att få tillfälle till studier och industriell praktik. För fars del blev det studieresor till Elberfeld–Barmen (Wuppertal idag) och det tyska textilindustriområdet söder om Ruhr, till Storbritannien och till linneindustrin i Belfast på Irland.

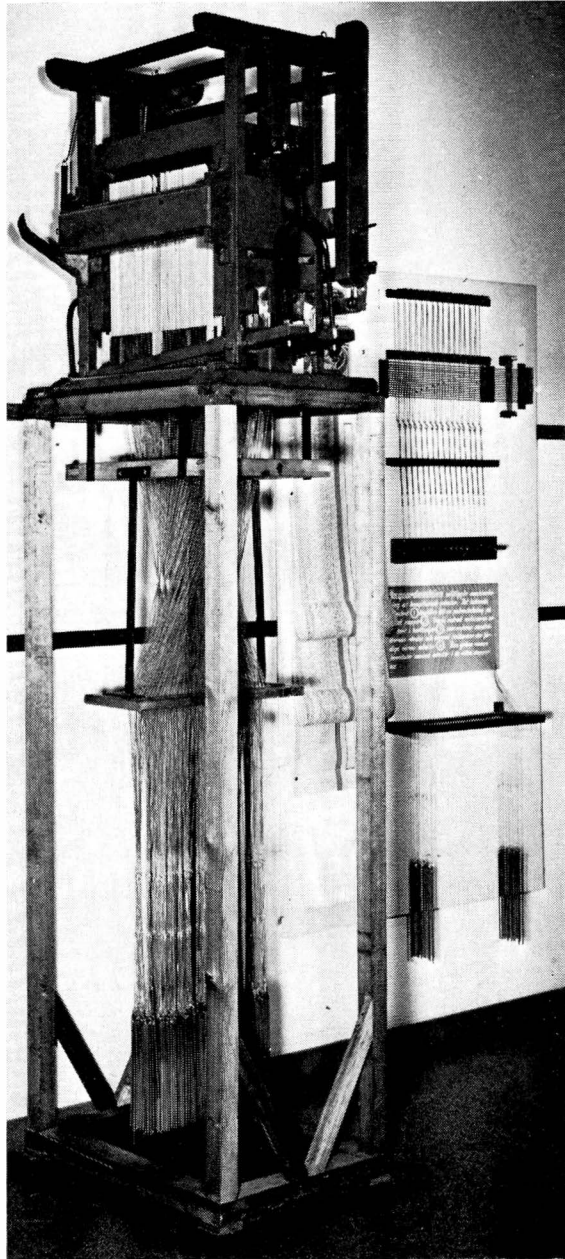
Men det var inte så lätt att utan vidare få insyn i driften där. Det blev nödvändigt att låta hår och skägg växa och försöka se ovårdad ut för att åtminstone få jobb som arbetare. Andra svårigheter tillkom. På en parksoffa i England blev han bestulen på sin magra reskassa – ”farbror B. B.” gav honom en hjälpande hand. Kanske var det efter

Fritz Sterner på äldre dar.

det missödet som han skaffade sig en liten pistol, 10 cm lång och lagom för västfickan, för att känna sig tryggare. Nu är slagfjädern på muskedundret ur funktion, så jag lär inte kunna bli åtalad för olaga vapeninnehav.

Under praktik- och studieåren efter vävskolan hade far inriktat sitt intresse på bomulls- och linneindustri. Efter hemkomsten från utlandet var han bl. a. undervävmästare på Almedahl, en gång vårt lands äldsta linneväveri, startat år 1846.

Damastjacquarden (Tekniska museets foto).

År 1896 bar det på nytt iväg utomlands, nu till Finland för att tillträda befattningen som vävmästare vid AB J. F. Barker i Åbo, en av de äldsta finska textilindustrierna. Firman har sitt namn efter den engelsman, som en gång också medverkat vid starten av den svenska textilindustrin, bl. a. Rydboholm. Den nya tjänsten gav möjligheter att bilda familj, och i samband med tillträdet vigdes mor och far i Stockholm – han var då 21 år, hon 20. Så kommer det sig, att jag och tre av mina bröder är födda i Finland.

Vid Barkers hade han att räkna med finskspråkiga väverskor, men han lärde sig snart nödtorftigt att tala finska – vid de tidigare utlandsresorna hade det s. k. Mästerskapssystemet hjälpt honom att klara tyskan och engelskan. Vi pojkar blev snabbt tvåspråkiga med svenska i hemmet och finska bland våra lekkamrater. Det kunde hända, att vi skojade en del med mor, då vi skulle tolka åt henne.

Det var en lycklig tid: ett önskat jobb, trygg ekonomi, sommarställe med fiske i Aura å nedanför Åbo, ett otvunget umgänge med den engelska spinnmästarfamiljen Walker – de tolv döttrarna var en halv generation äldre än vi pojkar och tog på snälla flickors vis väl hand om oss. Med några av de svensk-finska vännerna bevarade far kontakten under hela sitt liv. Livlig var den under inbördeskriget år 1918 – jag minns några rader i ett brev under den svenska ockupationen av Åland: — Varför gjorde ni oss detta?

Men fars tid fylldes också av arbete vid sidan av tjänsten i Åbo. I de ledande textilländerna sysslade uppfinnarna vid denna tid bl. a. med att försöka konstruera en damastjacquard, som på ett enkelt sätt kunde kontrollera både bindning och mönsterbildning. Den lösning på problemet, som far lyckades utarbeta, har karakteriserats som genial, och i Skandinavisk månadsskrift för textilindustri skrev Hugo Hennig om en ”epokgörande uppfinning”. Man uppger, att den efter några år hade kopierats i de stora industriländerna – utan royalty till far – och fortfarande har konstruktionsidén betydelse för damastvävning. Den ursprungliga maskinen hör nu till svensk industrihistoria och kan studeras på Tekniska museet i Stockholm. Det kan väl

sägas, att den var fars väsentligaste insats som tekniker. Han var då bara några och tjugo år.

Tack vare den personliga kontakten med Martin Wenander kunde far sälja patentet till den år 1897 startade linnefabriken i Dalsjöfors. Ur jubileumsboken "Almedahlsföretagen genom tiderna" citerar jag följande uttalande om den nya maskinen: "Damasttekniken utvecklades och sattes i system så att olika kvaliteter kunde vävas i samma solvinställning och med samma mönsterkedjor. Detta innebar en enastående rationalisering av tillverkningen och förbilligande av mönsterkostnaderna. Som exempel kan nämnas, att medan mönster- och kortkostnader för duktygsmönster i vanliga storlekar, utförda på jacquardmaskin, kunna uppgå till omkring 10 000 kronor, inskränker sig motsvarande kostnad för damastmaskin till ett eller annat tusental kronor".

Man kan kanske förvånas över fars bristande sinne för affärer, då han sålde patenträtten i Sverige för 2 000 kr. Men man bör tillägga, att ledningen för Dalsjöfors senare gav honom en viss kompensation.

För denna nya maskin ritade far även ett av de första mönstren med det svenska riksvapnet som huvudmotiv. Det kom att bli en stor artikel som minnesgåva till svenskamerikaner och har i omarbetad form tillverkats också under senare år.

*

I samband med att Barkers efter några år lade ned sin linnetillverkning startade far i Piikiiö ett par mil utanför Åbo ett handväveri för mönstrade bomullsvävar, d. v. s. ett litet manufakturverk. Det var Finlands första i sitt slag. Där vävde man på små enkla jacquardmaskiner bl. a. bårder till finska hembygdsdräkter – i sin mån ett litet bidrag till att bevara egenarten hos finsk folklig kultur. Då vi år 1904 flyttade hem till Sverige, såldes väveriet. Det erhöll några år därefter på en utställning fina medaljer för sin tillverkning.

Den direkta anledningen till flyttningen var, att förhållandena i Finland blivit oroligare. Russifieringen blev allt mer påtaglig, de ryska kosackerna och soldaterna allt mer påträngande. Så liten jag då

Överlida omkr. år 1910. T. h. "Allmogelöjdens" lokaler.

var, minns jag ändå ännu, hur rädda vi barn var, då vi såg soldaterna marschera förbi på landsvägen – inte vågade vi oss utanför grindarna. Den dova stämningen är väl dokumenterad i en klippbok från tidningarna, som far samlade under dessa år. Samtidigt också den finska galghumorn som då Åbo tidning låter trycka ett tänkespråk: — Av all ohyra biter bobban värst. Det var lätt för läsaren att anknyta bobban till generalguvernör Bobrikoff. Men klippsamlingen var ett demokratiskt risktagande. Om man funnit den vid husundersökning – och sådana var då vanliga – skulle påföljden ha kunnat bli deportering till Sibirien.

På våren 1904 blev Bobrikoff skjuten. Vid samma tid skulle ryska bli obligatoriskt språk i skolorna, och min äldre bror var nu i skolåldern. Det var hög tid att bryta upp. Sedan väveriet sålts, ägde hemresan rum på hösten samma år.

I Kinna förberedde då vävnadsförläggaren Ludvig Svensson att

övergå till fabriksdrift. Jag skulle tro, att det var kontakten på Vävskolan med hans systrar, som medverkade till att far fick förtroendet att först leda fabriksbygget och därefter tillträda tjänsten som vävmästare på Kinnamark. Så blev vi kinnabor till år 1910.

Under kinnatiden fortsatte far att odla sitt intresse för tekniska nykonstruktioner. En kortbesparingsanordning lär Kinnamark ha tagit vara på. Hemma hos oss – den vita byggnaden ovanför gods magasinet vid järnvägen – försvann far ofta i det låsta rum på andra våningen, dit vi pojkar aldrig fick sticka näsan. Mor och jag satt en kväll i rummet under. Det dunkade så besynnerligt i jämna stötar där uppfifrån, och mor lyssnade tydligen. Jag kan än minnas fars fråga, då han kom ned: — Hur lät det? Och mors svar: — Fint.

Det var konstruktionen av en halvmekanisk handvävstol, som var färdig. Det nya var, att vävningen begränsades till att trampa ned en enda trampa och att föra skedlaget fram och tillbaka för varje inslag. En slagarm satte fart på skytteln ungefär som i en mekanisk vävstol. Bindning och mönster reglerades automatiskt av en skaftmaskin, som kunde vara så pass komplicerad som en jacquard. På Borås museum bör man kunna titta närmare på vävstolen.

*

Den nya maskinen var ett av motiven till att starta egen rörelse. Valet av plats föregicks av några månaders undersökning. De utfördes av min morbror Johan Rehn, liksom morfar en munter fyr. Han hade i Finland varit teknisk hantlangare vid konstruktionen av damstjacquarden och var senare i många år vävmästare på Mölnlycke.

Det gällde en lokalisering till de gamla hemvävnadsbygderna. Istorp och Horred var bl. a. på förslag. Men i Överlida hade en trävaruhandlare byggt sig en fin villa och en lång uthuslänga vid en idyllisk vik av Yttre Hallungen. Sen gjorde han konkurs. Far köpte ut-
huset och ett markområde vid sjöändan. Morfar skötte med hjälp av några snickare ombyggnad, d. v. s. inredning av bostad om tre rum och kök och lokaler till förläggarfirman. Vid veckoskiftena hände det, att far cyklade de tre milen från Kinna för att kontrollera job-

bet. Cementgolvet under det tidigare stallet fick vara kvar. Då någon ironiserade över att vi bodde i en f. d. ladugård, kunde far svara, att det var bättre att göra en ladugård till bostad än tvärtom. Repliken är karakteristisk för hans sätt att se på tillvaron.

På hösten 1910 gick flyttlassen de backiga vägarna genom Örby och Öxabäck till Överlida. Vid avskedet på Kinnamark fick far av arbetarna ett vackert guldur. Det var då en ganska ovanlig hedersbevisning. Själv såg han det som ett tack för omtanken om de anställda, för sitt personliga engagement i deras dagliga problem. Han mindes säkert, hur hans eget hem i Kärnsjö hade skövlats. Det var naturligt, att han därför inspirerade sitt företag att bygga bättre bostäder åt arbetarna än de då i Viskadalen så vanliga enformiga barracklängorna. Han pinades av att se, hur yngre arbetare kunde ligga i gräsbackarna och spela bort sin fredagsavlöning med kortlapparna. Hemma fanns bl. a. ett flitigt använt schackspel men aldrig en kortlek. Jag visste alltså inte vid början av min skolgång så som folkbildningspionjären Oscar Olssons barn, att 5 och 6 är knekt.

Fars sociala ansvarskänsla bottnade väl ytterst i ett ovanligt utpräglat sinne för fair play och renhårighet i tillvaron. Nog tyckte han, att fackföreningar var onödiga påfund. Men då fabriksör André på Häggådalen försökte hindra ett möte vid kyrkan i Kinna med oljud ur en mistlur och skrammel med mjölkflaskor, var han uppbragt å arbetarnas vägnar. På äldre dar kunde kanske samma sinne för rent spel ibland leda honom till rättshaveri.

Bakom flyttningen till Överlida låg väl en smula romantik i stil med tanken på den egna röda stugan vid en sjö. Framför allt bars den ändå fram av en realistisk förhoppning om ekonomisk framgång i en egen rörelse. Ett ytterligare motiv bakom starten av förläggarfirman Allmogeslöjden var det ideella att med hjälp av den nya vävstolen rädda vävbygden från avfolkning. Överlida ligger i det gränsläge mellan Kind och Mark, där hemvävningen just då hade svårt att värja sig för konkurrensen från fabriker. Småställets folk hade bekymmer med sin bärning. I en artikel på Göteborgs Handels- och

Sjöfartstidnings tredje sida behandlade far problemet, stilistiskt granntyckt och sirligt formulerat som allt han skrev.

Att göra en samhällsinsats för småfolket stod också naturligt i samklang med den politiska uppfattning han bildat sig. Han var liberal av Karl Staaffs skola. Visserligen deltog han inte nämnvärt i partipolitiskt arbete, medan samhällsarbete som för skolan i Överlida föll sig naturligt för honom. Men idémässigt var han starkt engagerad. En episod kan belysa. Vi stod några stycken och pratade, och far fick ett telefonsamtal i rummet invid. Efter en kort stund kom han tillbaka likblek – han hade lätt för att växla färg. Någon undrade vad som hänt, om någon nära släkting gått bort. Svaret kom pressat: — Karl Staaff har avgått. Det var i februari 1914 under författningskrisen efter bondetåget.

Han blev sin politiska uppfattning trogen som folkpartist på gamla dar. Det kan sägas, att han då stod den socialliberala syn nära, som Bertil Ohlin representerade. Liksom denne skulle han gärna ha sett ett maktskifte i regeringen, liksom denne kunde han en aning grinigt skylla ekonomiska svårigheter på de styrande. Men trots att jag under brunnsvikstiden glidit över åt vänster, kunde vi alltid ge och ta skäl, då vi någon gång diskuterade samhällsproblem. Det låg också för honom en fin mening i det brittiska uttrycket ”government by opinion”. Och han var innerligt glad över att vi barn alla tidigt genomskådade Hitlers barbari.

Ytterligare en förutsättning för att starta företaget var ett beräknat samarbete med Föreningen för svensk hemslöjd. Föreningen visade ett starkt intresse för att få utnyttja patentet på den nya vävstolen. Denna hade snart kommit i arbete i bygden – f. ö. också hos Hagmans i Toarp. Man vävde särskilt dukar i dräll och dubbelvävnad i storlek på upp till 150 cm:s bredd. För att bli konkret informerad kom Slöjdföreningens dåvarande ledarinna, Lilly Zickerman, till Överlida. Allt såg då ljust ut. Så småningom blev det tänkta samarbetet till en svår missräkning, sedan föreningens insats stoppats av brist på medel och konflikter i dess ledning.

Från Hallas tidigaste produktion — lätta bomullsgardiner, t. v. en vit "allmogemadräs" med färgprickar på vit botten, t. h. en gardin i allmogestil med mönster i rött och långsgående fina svarta och grå trådar.

Allmogeslöjdens avsättning under det första året var emellertid garanterad genom en överenskommelse med Linne Industri AB i Borås. Detta företag hade med Nya Linnemagasinet som bas arbetats upp till en av stadens ledande grosshandelsfirmor av Claes Berntsson, gift med en annan av "gubben Rehns granna töser". Trots det var företaget i början hårt för Allmogeslöjden, konkurrensen från fabrikena svår, de ekonomiska bekymren efterhängsna.

Firman gav emellertid under ett decennium arbete och levebröd åt ett hundratal väverskor i socknarna omkring häradsgården. Gardiner, dukar och näsdukar var huvudprodukterna. Och fars konstnärliga läggning fick utlopp i de mönster och kvaliteter han skapade, så som tidigare vid väveriet i Finland och på Kinnamark.

Framför allt minns jag åren efter 1910 som en ovanligt intensiv familjegemenskap kring träget arbete. Jag skulle inte vilja vara utan den erfarenheten. I de lägre tonåren kunde vi pojkar få sitta och "spelta" (spola) till ett par vävstolar dagen lång, senare också varpa eller väva. Snart nog fick vi hjälpa till med att mäta upp vävnader från hemarbetarna, lämna ut garn eller stå bakom disken och sälja sill, fotogen, mjöl, snus, karameller och andra livsförnödenheter; far hade blivit nödsakad att öppna diversehandel för att hemväverskorna skulle kunna göra sina uppköp i samband med de ofta milslånga vandringarna med garn och vävnader. Dessemellan roade vi oss med att röja och odla, i ädel tävlan om vem som hade det största jordgubbslandet. Eftersom min enda syster kom sent som en överraskande punkt efter sju pojkar, föll det sig naturligt för oss att hjälpa till med disk och städning. Mor hade långa tider personalen i firman i hushållet, ett matlag på 15–20 personer. För den börda det innebar för henne tror jag inte far hade riktig förståelse, helt enkelt därför att han aldrig kunde sätta sig in i ett hushållsarbets mödor.

På kvällarna samlades vi ofta kring det stora ekbordet i matsalen. Far sysslade kanske vid sitt skrivbord i ett hörn med några affärshandlingar, ritade mönster, läste eller slog sig lös med att tälja små djurskulpturer m. m. Kvinnfolken handarbetade mer eller mindre.

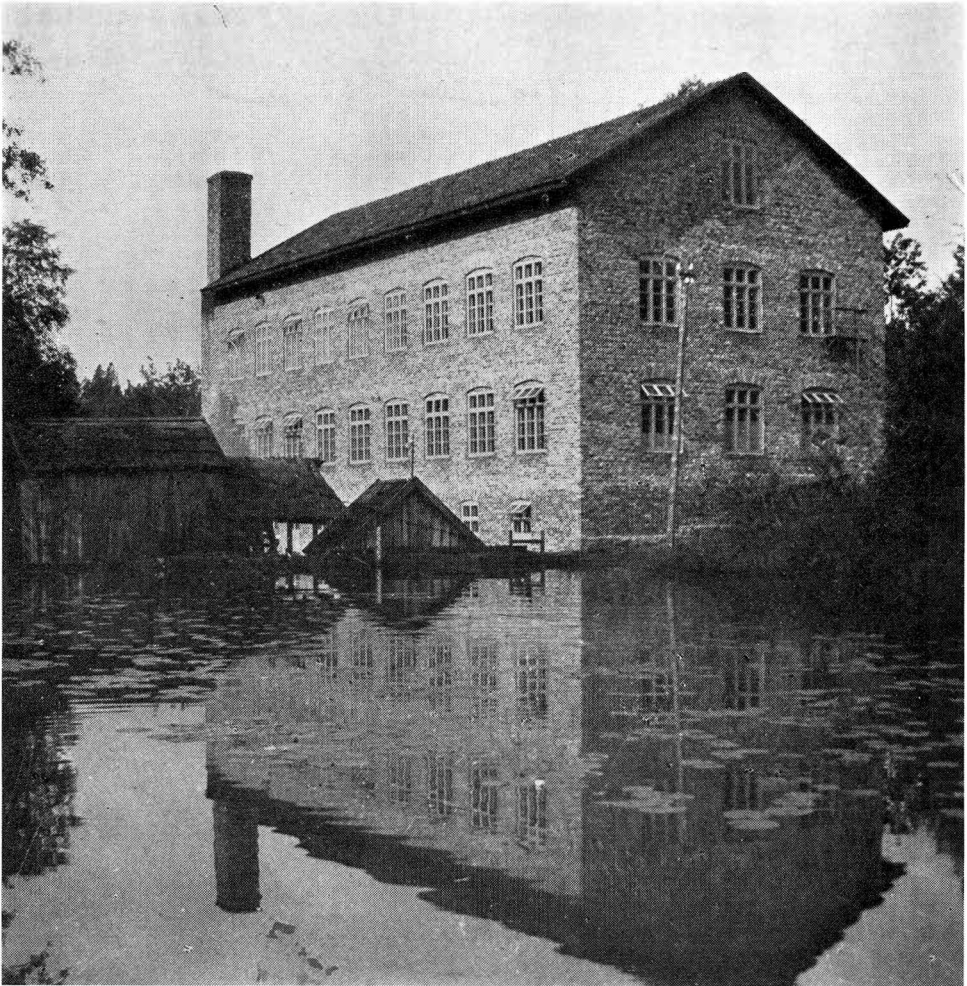
Schack-, dam- eller rävspel kunde vara i gång på någon kant. Ofta satt någon och pysslade med frihandsteckning efter någon förlaga. Och till allt detta högläsningen – det var spännande för oss äldre bröder att få välja bland Snoilsky, Heidenstam, Fröding och annat i bokhyllan. Där fanns också den allmänbildande bokserie i Ljus förlag, som bidragit till att ge far hans omfattande kunskaper – oss pojkar för den delen också. Men särskilt spännande var det att lyssna med långa öron, då far satt och diskuterade med de kulturpersonligheter, som medverkat på föreläsningsföreningen och sen regelbundet hamnade vid en kopp kvällskaffe hos oss. Det var på det hela taget en enkel men fin kulturmiljö att ta med sig i livet som socialt arv.

*

Det första världskriget förde med sig nya svårigheter för Allmogeslöjden. Hemvävningen av släta tyger hade sett sina bästa dagar, konkurrensen från fabriker blev allt hårdare, bristen på material allt bekymmersammare. Under dessa år tog far upp en ny tillverkning: en hantverksmässig schablonmålning av dukar, överkast etc. Det blev en betydande artikel för firman, och för att skaffa sig ytterligare information om färgteknik etc. företog han en tysklandsresa.

Under krigets slutår blev det brist på råvaror, både tyg och kemikalier. När de problemen var ur världen, trängde fabriksstryckta massvaror ut de schablonmålade. Men i våra hem bevarar vi syskon ännu en del vackra minnen från den tillverkningen: dukar med sirliga flätningar av blåsippor, linnea eller nyponros i fars intima stil, kraftigare dekor i min äldre brors mer robusta, inte minst några överkast i ylle med täckande mönster. De kom så sent, sedan min bror gått igenom Slöjdföreningens skola i Göteborg, att de egentligen bara blev dyrbara experiment i kvalitet och färgbehandling.

Mot slutet av kriget hade planer på fabriksbygge mognat. Under åren 1920–21 ersattes Allmogeslöjden av Halla textil AB. ”Farbror B. B.” – vävmästare Bernhard Bengtsson alltså – gick in som medintressent i ett aktiekapital på 130 000 kr. Man köpte ett markområde med en förfallen såg och en kvarn vid det lilla fall, som Högvadsån

Halla Textil AB:s fabriksbyggnad år 1921 — t. v. den gamla kvarnen.

gör vid utloppet ur Övre Hallungen. Under fars ledning reste sig där huvuddelen av den nuvarande fabriksbyggnaden och en liten kraftstation för elektrisk belysning. Åtskilliga år senare tillkom en byggnad för kontor och lager i ett underbart läge vid sjön.

Fabriken kom lagom igång för att råka ut för efterkrigstidens deflationskris. Den nya firman levde ekonomiskt sett ur hand i mun un-

der flera år – utan ett hårdfört stöd av Claes Berntsson hade det väl knappast varit möjligt att lotsa företaget genom svårigheterna.

Nu var det mina yngre bröders tur att hugga i på fullt allvar, Alf som fars högra hand i fabrik och på kontor, Bo med klistring, färgning och annat jobb i själva fabrikationen. Min äldre bror representerade under några år firman i Stockholm och knöt där värdefulla kontakter, under en kortare tid fullföljda av min yngste bror Nils. Själv sprang jag ibland i Lund och Malmö omkring med Hallas kollektion – studentmössan gav camouflage för blyghet och osäkerhet.

Tillverkningen i fabriken koncentrerades till en början på kvalitetsgardiner – tvinnat garn och indanthrenfärger var karakteristiska. Vid denna tid var s. k. madrasgardiner med mönstergarnet skuret på maskin på modet. Far kom med ett nytt uppslag: enkla mönster på vit botten, där mönstergarnet klipptes rent för hand. Klippningen kunde ske som hemarbete i omgivningen och blev en tid ersättning för hemvävningen där. ”Allmogemadras” var under åtskilliga år en väsentlig och framgångsrik del i Hallas produktion. Det såg på nytt ut att ljusna.

Plötsligt minskade emellertid försäljningarna. Det visade sig, att finska producenter börjat konkurrera bland Hallas större kunder, inte minst i Stockholm. Man hade kopierat mönstren i gardiner men med otvinnat garn och sämre färger. Tack vare kontakterna med Svenska slöjdföreningen kunde emellertid Hallas varor få mönsterskydd som konstnärlig vara, och de finska företagen blev tvingade att dra sig tillbaka. Men marknaden var ändå förstörd, och för en del lättare produkter hade också större svenska fabriker kommit med i leken. Det är ju bl. a under denna tid, som Kinnamark utvecklats till Nordens största gardinfabrik.

De ekonomiska konsekvenserna för Halla var betydande. Men trots allt hade Halla fått en stöt framåt. Man tog chansen att inrikta företagets produktion på än mer exklusiva, konstnärligt utformade kvalitetsgardiner och inredningstyger i bomull och linne.

Det blev ett lyckokast men måste också ha varit enda chansen för

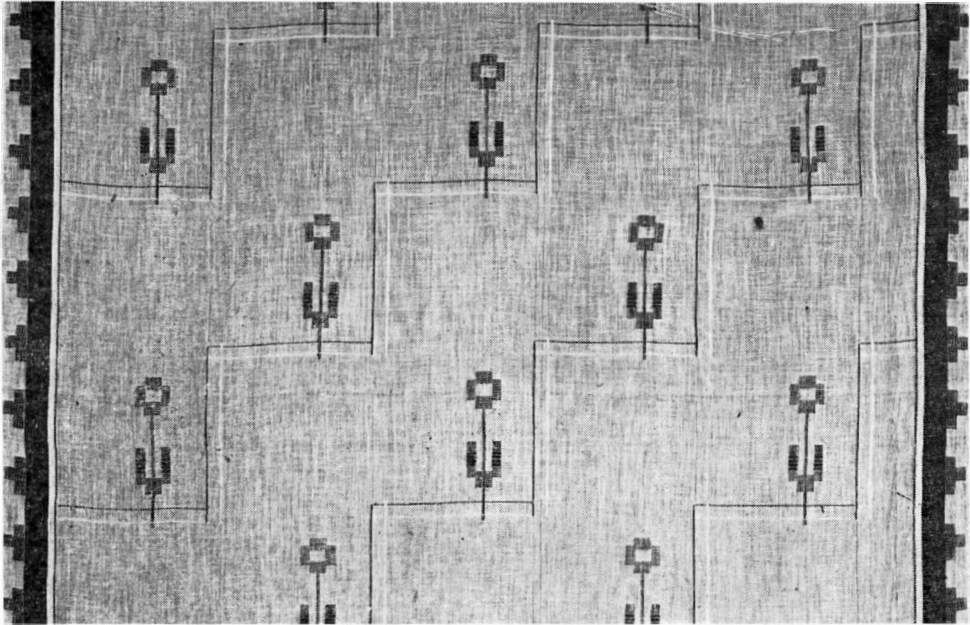

Halla Textil AB nu.

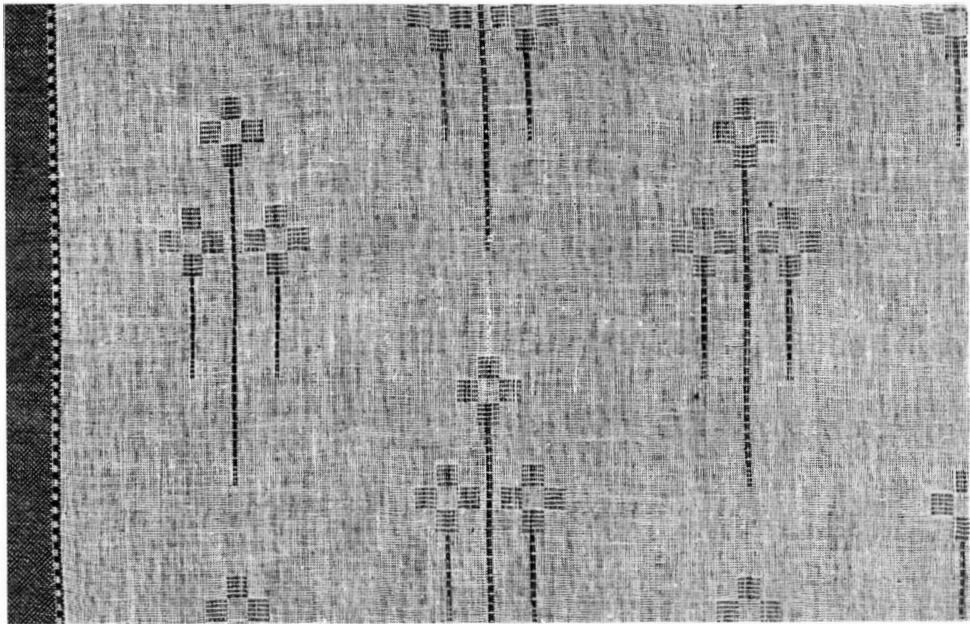
ett så litet företag som Halla att överleva under den följande textilkrisen. Under de svåraste åren av 1950-talet höll far envist fast vid, att firman skulle klara sig genom tack vare sin kvalitetslinje. I sådana fall hade hans omdöme en ovanlig tåga av konsekvens och medvetenhet.

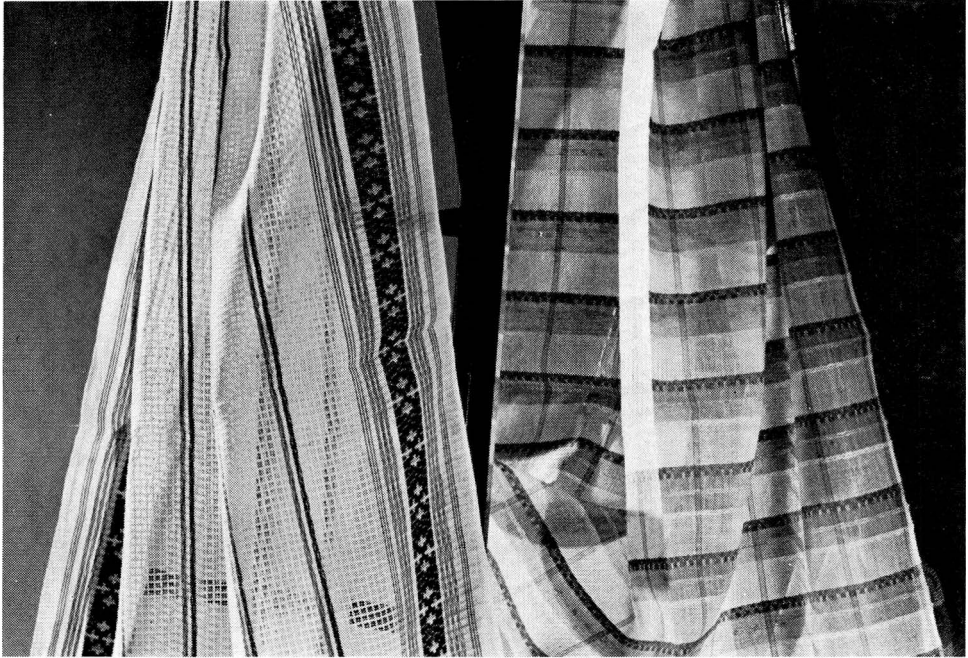
Under alla dessa år var han ensam fabrikenes mönsterritare, dessintör skall det visst heta nu. Sedan min bror Alf fått allt större del i den reella ledningen av firman och tagit hand om försäljningarna i södra Sverige, knöt man kontakt med Carl Malmsten. Det ledde till att Halla blev Malmstens producent av fabriksvävda inredningstextilier. Då Malmsten varit i Överlida för att rita mönster och diskutera utformningen av dem, har firmans arbetslinjer aldrig mött några problem. Det goda samarbetet fortsätter.

Den rent formella ledningen av företaget behöll far långt fram mot sina 80 år. Han ville inte lämna Halla, förrän krisproblemen

Olika mönster i "allmogemadras".

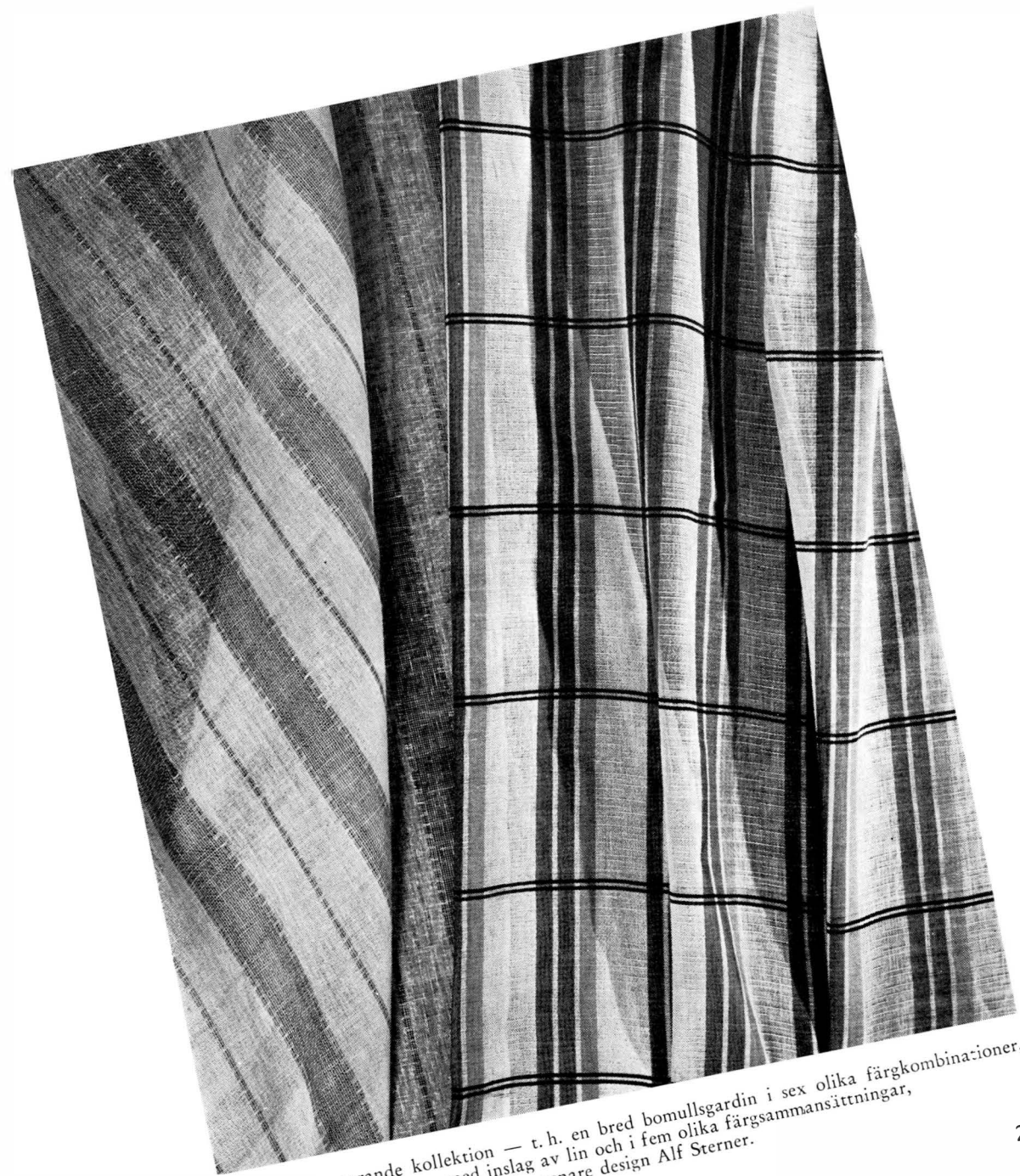

Från övergången till tyngre vävnader — två lätta bomullsgardiner i klara färger.

kommit helt ur världen. Men han hade blivit ensam. Mor skötte under några år skolkushåll i Göteborg, medan min yngste bror Nils gick på Chalmers. Under några år bodde hon i Borås för att vårda mormor på hennes ålders höst. Men trots att misräkningarna satt spår i förhållandet mellan mor och far, var ungdomsminnena så förunderligt levande. Mor dog i en hjärnblödning år 1943. Vi barn undrade en smula över att far så bestämt önskade, att kistan skulle smyckas med enbart vita blommor. Vid gravsättningen lade han ned några vita liljor och sade i sitt tack några enkla ord om att de var vita som de första blommor han en gång gett henne. De orden rymde så mycket av en ömtålig känslighet, som varit honom både till rikedom och börda i tillvaron.

*

Ur Hallas nuvarande kollektion — t. h. en bred bomullsgardin i sex olika färgkombinationer,
t. v. en vara med inslag av lin och i fem olika färgsammansättningar,
den senare design Alf Sterner.

Kung Gustav Adolf besöker en Halla-utställning — t. v. Alf Sterner.

Utvecklingen i Överlida måste dock på många sätt ha glatt honom under hans sista år. En gång var Allmogeslöjden det första företaget i Överlida. Undan för undan har en rad firmor kommit till, en och annan betydligt större än Halla. Bebyggelsen har spritt sig i vida lo-var kring de vackra sjöarna.

Det var en trivsamt miljö att få ägna några år av hobbies åt: den vackra trädgården kring Sjöviken, en eller annan fisketur, framför allt höstfångsten av sik, läsning i lugn och ro, penslarna vid en eller annan akvarell eller oljemålning, täljning av små träskulpturer åt barn och barnbarn. Litet lomhörd hade han tidigt blivit – en vanlig åkomma för dem som gått länge i slamrande vävsalar. Under hans allra sista år började ögonen svikta. Det var svårt att i första hand bli överlämnad åt radion, även om han också fick hjälp med högläsning.

En elakartad halsåkomma drabbade honom till slut. Vid ett besök på sjukhus blev han liggande och dog där den 2/2 1958. Då min hustru och jag var hos honom någon dag innan han gick bort, trevade hans fingrar dödsoroliga på sängkläder och vägg. Han mumlade knappt hörbart: — Min lärare sa' en gång om mig, att den pojken kan bli vad han vill.

Han låg och gjorde bokslut med vad han åstadkommit från en början med två tomma händer. Kanske han velat mer än han orkat. Begåvningens mångsidighet hade ju varit både hans styrka och hans fara. Mitt i den splittring den givit var han en ovanlig människa, mycket ovanlig.

*

Halla går vidare som familjebolag med min bror Alf som både teknisk och affärsmässig ledare, i många stycken efter samma linjer som far. Fortfarande samarbetar han nära med Carl Malmsten, men han har också knutit Margareta Åkerberg och någon annan textilkonstnär till firman. Ibland har han själv också ritat mönster, framgångsrika i försäljningen tror jag. Från en utställning i Stockholm berättas, att en inredningsarkitekt pekade ut en av Hallas vävnader för Carl Malmsten och menade, att det var det finaste denne gjort åt Halla. Malmsten tittade och replikerade renhårigt: — Nej du, den har Alf gjort.

SUMMARY

FRITZ STERNER, LIFE AND WORK

My grandfather was born and lived all his time in Kärnsjö, a small cottage in the parish of Toarp, east of Borås. He was a wandering salesman like most men in this district, walking along the roads, carrying on their backs home-woven goods. In 1875 father was born and christened Fritz Augustinus, in remembrance of his "biological" grandfather, member of a well known dyers' family in Borås. Fritz early lost his mother and for some time went peddling with his father. Later, in the home of an uncle, he learnt hand-weaving and consequently became a pupil of the Textile school in Borås. To practise, Fritz — who had changed his second name from Johansson to Sterner — went to Elberfeld-Barmen (now Wuppertal), to factories in England and Belfast. Returning to Sweden he, after a short time at Almedahl near Gothenburg, 1890 left for Finland, where he became head-weaver at AB J. F. Baker in Åbo.

Now he married one of his schoolmates from Borås, Agnes Rehn, and spent some happy years with a growing family. He constructed a jacquard-machine for damask-weaving, then considered an epochal devise and still of importance for modern machinery. At the Technical Museum of Stockholm his original machine can be seen.

Sterner sold the patent for Sweden — cheaply — to Dalsjöfors Linen Factory, started 1897 in his home parish Toarp. The construction meant an exceptional rationalization and a considerable cost reduction in damask weaving. The first tablecloth woven on the new machine was designed by father and showed the great national coat of arms of Sweden. It was sold for many years as a popular souvenir for Swedish Americans.

During some years father had an own cotton factory in Finland, but 1904 he, according to the obtrusive russification, returned to Sweden and now was engaged to supervise the building of a new factory for Kinnamark, south of Borås. He then stayed on as weaving manager. All the time he was interested in technical problems and during his spare time constructed a small loom for home weaving, with a small jacquard-chain and managed with one foot-lever. In this part of Sweden lots of women were still working at handlooms, competition, however, getting harder and harder from the new factories. Father's new loom was one of the motives for him in 1910 to start a production of his own. He felt a social ambition to enable people to stay in their homes and go on with their traditional work with better tools. Should they have to go to the factories the countryside would be left deserted. Certainly a romantic idea of a red cottage near a lake did influence his decision to leave Kinna as well as, naturally enough, a dream of economical success. He chose a place called Överlida to start his firm: Allmogeslöjden. He had counted on cooperation with the Home Craft Association in Stockholm, where leading persons had shown great interest to introduce his new loom among their weavers. Depending on scarceness of money and other reasons nothing — to his serious disappointment — came out of this project. Claes Berntsson at the Linne Industri AB, Borås, however, had guaranteed sale of the whole production for one year. Berntsson, brother-in-law to father, in many ways gave important help to Allmogeslöjden, and so about 100 women for one decade got work and livelihood: curtains, tablecloth and napkins being the main output, characterised by high quality and good design, a result of father's artistic talent.

In my memory 1910 and the following years stand out as a time of intensive united efforts within our family, a time I would not have missed. We boys had to spool, measure cloth and even sell herrings, flour, snuff and sweets. We were seven brothers and one sister, the youngest. During the first world war the firm got difficulties to get material. Then father started hand-painting with stencils on cloth for different uses. The motives were Swedish flowers, fruits a. s. o. These goods were sold in some quantity and specimens are cherished souvenirs among family members.

In 1920—21 Allmogeslöjden was transformed into Halla Textil AB. A new factory-building was erected near the lake Övre Hallungen. The main part of the production consisted of curtains of high quality with twined yarn and indanthren colours. At this time so called madras-curtains with machine-shorn design became modern. Father made them in simple design and had them cut by hand as home-work, for some years a much sold speciality for Halla.

Father remained head of the firm and both technical leader and designer until he was nearly 80 years old, even if my brother Alf gradually took over most of the responsibility. He started cooperating with Carl Malmsten, and to mutual satisfaction this cooperation still goes on.

Once Allmogeslöjden was the only firm in Överlida. Time by time other followed. Round the two nice lakes a pleasant community now is found, where many people have built their homes.

In his old days father found time for his many hobbies: fishing, painting and woodcarving. When he died in 1958, 83 years of age, he could look back at a life filled of work: technical, artistic, social. His ideals in politics were liberal and he approved of the British expression "government by opinion". His versatile mind had been both an advantage and a drawback. With high ambitions he started many projects, he could not fulfil them all, he may have failed in concentration, but for me his richness of mind is what made him a remarkable man, very remarkable indeed.

At Halla Textil AB his work continues, as a family company with one of his sons as leader his programme is followed. New designs are made by Carl Malmsten, Margareta Åkerman and sometimes by Alf quite successfully.

Björn Sterner

DEN FÖRVILDADE TRÄDGÅRDEN PÅ LIDA

AV

G. A. WESTFELDT

Under mina strövtåg i Västgöta fjällar förde mig ödet en sommar-
dag 1965 till Lida, beläget en knapp mil norr om Borås. Ordet fjällar
kanske irriterar någon men Linné kallade faktiskt vildmarksområdet
mellan Borås och Alingsås, som han passerade under sin Västgötaresa
1747, vid detta namn. Sagda skogsområde omfattar delar av Breda-
reds, Sandhults och Töllsjö socknar och sträcker sig i en av sina utlö-
pare fram emot Fristad. Gården, eller gårdarna, de är nämligen två,
ligger på västsidan om Öresjö cirka 260 m ö. h. Strävsam är backen
upp från sjön, men när man väl kommer dit upp, så ger utsikten lön
för mödan. Djupt i dalen 130 m lägre än gårdarna ligger Öresjö och
bortom densamma de skogklädda höjderna ovanför Sparsörs villa-
samhälle, de odlade fälten i "Gingri lider" och norr därom Fristads
kyrka.

Redan under skolåren besökte jag Lida vid något tillfälle. Det var
då icke utsikten och trädgården såsom sådan som lockade utan körs-
bärsträden med sina härliga frukter. Det fanns på den tiden mängder
av fruktträd på Lida, äpple-, päron-, körsbärs- och bigarråträd. Det
var den tidigare ägaren, trädgårdsmästare Johan Andersson, som
byggt boningshuset och anlagt odlingarna. I dag finns det blott några
få träd kvar, knotiga och nedlusade av lavar. Man kan även finna
något förvildat sötkörsbärsträd i grannskapet. Enligt vad jag erfarit
av en dotter till Andersson, som är bosatt i Borås, byggde fadern den

rödmålade stugan 1885. Stugan har senare försetts med en anskrämlig glasveranda. Den är i dag i ett rätt så bedrövligt skick. Samtidigt anlades trädgården närmast söder om stugan och litet högre upp i sluttningen fruktträdgården. I anslutning till köksträdgården byggdes tvenne växthus. De är för länge sedan jämnade med marken. Ett stycke västerut från stugan låg ladugården, som säckade ihop under den snörika vintern 1965/66. F. ö. genomkorsades anläggningen av välvårdade grusgångar, och gräsmattorna pryddes av välansade rabatter med blommor av alla de slag. Av allt detta ser man i dag föga eller intet. Allt är nu i ett härligt vildvuxet tillstånd. Det finns dessvärre ej något fotografi från Lida från sekelskiftet. Ej heller finns det någon planskiss i behåll och än mindre någon förteckning över trädgårdens alla träd, buskar och örter.

Står man med ryggen mot stugan, kan man snett fram till höger skönja spår av en rabatt och gräsmatta. Mitt på densamma växte i äldre tider ett valnötsträd. Det försvann liksom tvenne akasior (*Robinia*) och en stor murgröna på den norra gaveln under 1940-talets hårda fimbulvintrar. Vilken Juglans-art det rört sig om är ej gott att i dag avgöra. Då både Juglans *cinerea* och *nigra* är härdiga i våra bygder, får man gissa på endera av dem. I dag växer det en äkta kaprifol (*Lonicera caprifolium*) på södra gaveln, och den nyssnämnda rabatten pryds av ett kraftigt bestånd av solstjärna (*Telekia speciosa*), en nära släkting till ålandsrot (*Inula helenium*), som den mycket erinrar om. Solstjärnan växer i stora mängder omkring gården och i dess grannskap. Den odlas f. ö. lite varstans i bygden, och det finns all orsak att tro, att de alla härstammar från Lida.

Strax till vänster om solstjärnebeståndet finns ett mindre buskage huvudsakligen bestående av gammal hederlig bondsyren (*Syringa vulgaris*) samt schersmin (*Philadelphus coronarius*). Ett tiotal meter bortom detsamma reser sig ett verkligt praktexemplar av blodbok (*Fagus silvatica*) med en vackert utbildad krona. Stammen mäter 2,7 m vid brösthöjd. Bortom bokträdet växer ett lägre buskage av rönnspirea (*Sorbaria sorbifolia*) som övergår i ett mera högvuxet bestånd av sur-

Lida med ett solstjärnebestånd.

körsbär (*Prunus cerasus*), syren, sibirisk ärtbuske (*Caragana arborescens*) och inhemsk hassel. I gräsvallen framför rödboken har förvildats bergklint (*Centaurea montana*), körvel (*Myrrhis odorata*), skogsförgätmigej (*Myosotis silvatica*), rödfibbla (*Hieracium aurantiacum*), knölklocka (*Campanula rapunculoides*) och hässleklocka (*C. latifolia*), penningblad (*Lysimachia nummularia*), *Polygonum alpinum* och aklejoj i alla de färger. Här finns även ett litet exemplar av *Evonymus nanus** samt slutligen ett stort bestånd av stjärnfloka (*Astrantia major*). Det är en växt, som man sällan ser odlad i Sjuhäradsbygden. Om man närmare granskar stjärnflokans blomställning, så är det inte utan, att den med sina grön- eller rödaktigt vita svepblad och sin elegant utbildade blomställning gör ett ålderdomligt intryck

* För en hel del arter har jag endast kunnat ange det latinska namnet. Svenska namn saknas. Bestämningen av en del ovanligare arter har skett i samråd med fil. dr Nils Dahlbeck och trädgårdsarkitekt Ernst Lomenius, Göteborg.

samt att den rätteligen kan sägas höra hemma i krinolinens tidevarv eller i Gustav III:s dagar.

I riktning mot ladugården finns ett tredje buskage. Det är vidlyftigare än de föregående och rikare på arter. Förutom bondsyren noterar man dess frände, den ungerska syrenen (*Syringa josikaea*), benved (*Evonymus europaea*), en röd vinbärsbuske, snöbär (*Symphoricarpus rivularis*) och på fransidan ett stort bestånd av parkslide (*Polygonum cuspidatum*) eller bovete som den understundom felaktigt kallas. Det är ju en upp till 3 m hög ört, som är hemmahörande i Ost-Asien. Över buskaget höjer sig ett cirka 15 m högt träd av mera ovanligt slag. Bladen är handflikiga, på undersidan filtudna. Blommorna är gröna, ofärgade, och framkommer på eftersommaren. Det är *Acanthopanax picta*, en ostasiatisk art, som står närmast aralierna och murgrönan. Trädet odlas sällan i Sverige och man måste förvåna sig över att det överlevt 40-talets vintrar.

Några meter från *Acanthopanax* står en ståtlig europeisk silvergran (*Abies alba*). Den hör till de mera snabbväxande av sitt släkte. Höjden är uppskattningsvis 25 meter, stamomkretsen 2,8 meter vid brösthöjd.

I sluttningen strax ovan silvergranen finns trädgårdens största buskage, ungefär 60 m långt och 15 m brett. I kanten av detsamma står en trädformig hagtorn med röda blommor. Här får vi förnya bekantskapen med den snart allestädes förekommande solstjärnan och intill densamma växer mästerroten (*Peucedanum ostruthium*), en gammal medicinalväxt, som erinrar om kirskålen (*Aegopodium podagraria*). Detta verkligt svåra ogräs har naturligtvis även smugit sig in i trädgården. Om man en gång har planterat mästerroten i sin täppa, får man behålla den. Som ogräs kan den dock ej mäta sig med sin frände kirskålen. Mästerrotens blad har en mörkgrön nyans och de är verkligt dekorativa. Jag noterade vidare häckspirea (*Spiraea salicifolia*), välkänd från alla äldre trädgårdar och ödetorp och i något enstaka exemplar såg jag även kvastspirea (*S. chamaedryfolia*). F. ö. växer här svarta vinbär, hägg, syren, några smärre hasselbuskar

Acanthopanax picta.

och druvfläder (*Sambucus racemosa*), som för varje år blir allt vanligare kring städer och industrisamhällen. En mycket stor del av buskaget utgöres dock av de båda slide-arterna, *Polygonum cuspidatum* och *sachalinense*. De täcker tillsammans en yta på cirka 250 kvm, som ökar till omfånget för varje år, förkvävande allt som står i dess väg. Inne i det slutna beståndet fann jag några hårt trängda exemplar av stormhatt (*Aconitum*) och trädgårdsnattviol (*Hesperis*). Jätteslidet (*Polygonum sachalinense*) erinrar till växtsättet mycket om sin frände, men blir högre, ända upp till 4 meter. Vad som särskilt frapperar är de stora om "elefantöron" erinrande bladen. I övre delen av buskaget reser sig tvenne utländska granar, silvergran och douglasgran (*Pseudotsuga Douglasii*). Den sistnämnda är 30 m hög med en stamomkrets på 2,6 m.

Tätt tryckta till granarna står ett par exemplar av gullregn (*Cytisus alpinum*), några ungerska syrener, videkornell (*Cornus alba*), *Diervilla canadense*, en mindre rödbok och här och var blommor om

våren tibast (*Daphne mezereum*). Ett litet bestånd av mahonia (*Berberis aquifolium*) har även gömt sig i dunklet under granarna.

I gräsmattan bland buskarna finns även en hel del intressanta örter. Enligt fröken Andersson odlade fadern i sina rabatter mängder av "sköna blomster". Bland dem hon kan erinra sig sedan barnaåren är rosor och liljor, edelveis (*Leontopodium alpinum*), flox i många färger samt Mose brinnande buske (*Dictamnus albus*). Dessutom lär fadern i sina odlingar haft "Sveriges sällsyntaste gräs". Då hon därtill underströk, att gräset hade långa vackra plymer, finns det all orsak att tro, att hon avsåg fjädergräset (*Stipa pennata*). Flertalet av örterna har för länge sedan försvunnit. En del har gått under i konkurrensen med den inhemska floran. Andra har under årens lopp liksom *Stipa* försvunnit i sällskap med någon blomsterälskande besökare. Bland örter, som jag noterat, kan nämnas myskmadra (*Galium odoratum*), fingerborgsblomma (*Digitalis*), gemsrot (*Doronicum*), lupiner, vintergröna (*Vinca minor*), gulplister (*Lamium galeobdolon*), luktviol (*Viola odorata*), liljekonvalje, penningblad, hässleklocka, smörbollor (*Trollius*) och skogsförgätmigej. På vår och försommar blommar här mängder av lökväxter, narcisser, även dubbla pingstliljor, snödroppar, pärlhyacint (*Muscari*) och *Scilla* och man kan även finna några av bygdens egna primörer såsom blåsippa, svalört (*Ficaria*), vårlök (*Gagea lutea*), ormbär (*Paris*) och skogsbingel (*Mercurialis perennis*). Den sistnämnda liksom även smörbollor och svalört kan mycket väl vara spontana. De är långt ifrån sällsynta i bygden och växer även i slutningarna vid Lida.

I det södra hörnet av trädgården, där köksträdgården och växthusen legat, har buskvegetationen ännu ej hunnit ta överhand. Närmast framkörsvägen finns ett bestånd av *Polygonum cuspidatum* och inne i detsamma fann jag några exemplar av strutbräken (*Matteuccia struthiopteris*). Vid stenmuren växer hassel och hägg. Enstaka exemplar av ek, lönn och björk har även fattat posto i ängsmarken tillsammans med syren, hagtorn och tibast. Jag kan härifrån även notera ett exemplar av *Crataegus americana*. Området domineras eljest

Molopospermum Cicutarium.

Stjärnfloka — *Astrantia major*.

av solstjärna. F. ö. växer det rödfibbla, hässleklocka, körvel, trädgårdsnattviol, akleja och penningblad. Här står även ett litet exemplar av *Rosa centifolia*, den enda ros, som jag sett på Lida samt den vitblommiga meterhöga styvrankan (*Clematis recta*).

I ängsmarken ett 50-tal meter norr om ladugården anlade Andersson åt en av sina döttrar en liten trädgård, som han kallade "Karin's trädgård". Ett flertal av den stora trädgårdens arter är här representerade och härutöver finner man snöbollsbuske (*Viburnum*), ett exemplar av bondpion, porslinsblomma (*Saxifraga umbrosa*) samt ett stort bestånd av meterhöga *Polygonum polystachyum*, en främling från Himalaja. Porslinsblomman har även förvildats i ängsmarken, där den växer tillsammans med ormrot (*Polygonum viviparum*), vitsippa och fläckig nyckelblomster (*Orchis maculata*), "fattigmans-orkidéén", som den kallas på sina håll i bygden. Mitt uppe i det manshöga beståndet av *Polygonum polystachyum* och nästan skymd av densamma står en synnerligen intressant umbellat, *Molopospermum Cicutarium*.

Den är gott och väl meterhög och har blågröna tredubbelt parbladiga blad och gulvita blommor. Hur den hamnat här på Lida är en gåta, allra helst som man ytterligt sällan ser den odlad i vårt land.

Arten anträffas vildväxande i Pyrenéerna, Nord-Italien och Grekland.

Bland Lidas fruktträd fanns i äldre tider även en päronsor, som barnen satte mycket värde på. Det trädet lär ha kommit från ett grannställe, som hette Hallvik och som farfadern tidigare ägt. Päronen kallades även för hallviks-päron och de var i barnamun naturligtvis "sällsynt goda".

Några hundra meter norr om gården rinner den lilla Kvarnbäcken ned till Öresjö. Bäckdalen begränsas i norr av ett 8 m högt stup nedom vilket utbreder sig ett mindre hässle. Enligt fröken Andersson planterade fadern här i bäckravinsens dunkel, i "berga-trädgården", som han älskade att kalla platsen, en del skuggälskande örter. Det är inte många av dessa som i dag finns kvar. Om våren är marken översållad av kraftiga bestånd av snödroppar och även pingstliljor kan man finna. Senare kommer skogsbingel, kransrams (*Polygonatum verticillatum*) och *Epimedium alpinum* och även något enstaka exemplar av *Scilla campanulata* har dröjt sig kvar. Rikligast företrädd är vintergrönan, som i en tät matta täcker blockmarken och högt över densamma vajade vid mitt besök ett stort exemplar av plympspirea (*Aruncus silvestris*). Bland hasselbuskarna kan man även finna olvon (*Viburnum*) och äkta kaprifol.

När man granskar listan över alla de träd, buskar och örter, som ännu lever kvar sedan Johan Anderssons tid, så drar man gärna den slutsatsen, att sedan trädgården anlagts och sedan Andersson och hans familj lämnat Lida, Andersson gick ur tiden 1904 och sterbhuset sålde stället några år senare, har allt fått förfalla. Det kvarstående sortimentet växter utgör prov på vad som odlades på 1890-talet. Någon påspädning av senare tiders trädgårdsnyheter har säkerligen ej ägt rum.

BORÅS-MUSIK FRÅN 1792

ÅTERUPPFÖRD 1967

HERDA QWAD OCH ORATIO PARENTALIS
ÖVER ULRICÆ ELEONORÆ

Drottning Ulrica Eleonora hade i november 1741 avlidit vid 53 års ålder. Arkiater Ribe hade gjort ivriga ansträngningar med åderlåtningar och mediciner att rädda hennes liv. Hennes stoft bisattes i Riddarholmskyrkan, men begravningen skedde först året därpå 1742. För att hylla drottningens minne hölls den 2 december 1742 i Borås dåvarande rådhus, ett välbyggt stenhus med stor samlingssal, en förnämlig minnesfest. Den avlidna drottningen hade tydligen varit avhållen av vår stads och trakts befolkning och vår grannstad Bogesund antog namnet Ulricehamn till hennes ära.

Högtdidsfesten i Borås hade arrangerats av skolrektor Amber Norén och vice pastor Andreas Rydhenius Pettersson. Man deklamerade, sjöng och musicerade. När de bombastiska hyllningsverserna därefter blev tryckta hos stockholmsboktryckaren Petter Momma, medföljde 29 notrader. Från detta nottryck har musikdirektör Torsten Sörenson från Göteborg trollat fram den melodi, som i 225 år sovit sin törnrosasömn och nu åter fick ton och stämma i Borås. Hans dotter Iwa Sörenson var herdakvädets solist. Säkerligen blev sorgfesten 1742 stämningsfull, inramad av flämtande vaxljus och tunga granrisgirlander. Man prisade ju den stormäktiga fredsälskande och varmt religiösa drottningen, hon som varit Karl XII:s syster och den pfalziska kungaättens sista representant. På initiativ av doktor Seth Tingvall uppfördes musiken i Ramnakyrkan i samband med De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förenings årsmöte den 27 april 1967.

Oratio Parentalis

Rekonstruktion:
Torsten Sörenson
(1967)

Ach! tänk nu Sve-a på Then i titt sköte wa-rit. Från måst tu kan för-
må. Be-tänk then från oss fa-rit. UL-RI--CA vår, ULRI-CA vår, UL-
RI-CA vår. Ach! Swerges Drottars Drott. Ach! fylt är sorgers mått. Af englans swår, af
englans swår, af englans swår. O mör-ka stunder, et Swerges under flytt
från vår ö-gon här al--de-les bort, ut-i sin tys-ta Graf, hwad wil nu blifwa
af? än at med Sorge-mi-ne Tu Sve-a måste sakna ULRI-CA kär som
för tin wälfärd of-ta wakna, hwars lefnad war hos oss så ganska kort Ganska kort.
II Ach! Swe-a Drot-tars Drott. Ach! nåde öf-wer mått, Ach saknad ganska
stor gör ö-gon vår mång tå-rar, titt sinn' har dragit flor för thet som swerge
så-rar, men werld, O werld, I konstet wist be-snänd. Ach! klagan är du
ganska wård! Dach tröst ULRI-CA vår, nu flytt til him-lens hög--der, och

å-ger him-la - stol, i e-wig. he - tens bög - - der.

III Så far vår Swe-a tu, far väl vårt hierta hug-nar, vår

kär-lek högsta nåd i al-la lef-nads dar, som tu har sieffwer rönt, alt

se-dan jag blef krönt, hwar af tin sorg djupt lugnar, som swider bit-tert

nu. Jag önskat flere år hos dig at blif wa qwar, o Sorge stunder

med ar-ga funder som nu mit Swea tryckes af, Dock skal min önskan

bli, at Swea snart må si hur motgång måtte med en frögde med-gång

slakna, och Swerges barn til slut hos mig i him-len wak - - na.

IV O! Swea, O! Swea, O! Swea, all lust fördränk, med

sorg Cypress bestänk. Titt hierta, Titt hierta, Titt hier - - ta, som

li-da måst nu smär - - ta, Si Swerges Sol, från Norra Pol til

Ho-ri-son ten fa-rit, Hwars sten så lifligt wa-rit. Se Swea un-der-

Så - ta - re LIL - RI - CÆ glans J ei mer se, Ach! We — Ach!
 We — Ach! We — Tu död O! död, hwad
 har tu giordt för nöd. Wår sorg nu blifwer dagligt bröd, S'n
 engslan snöd, Ach! grymma död.

Pro exitu

Dödlige som går förbi, och på thetta stoftet trådar
 Si en spegel hwarut i tu tin e - gen af - bild skådar.
 Tin Prophet min Graf tig spär, tig skal gå, som mig nu går

Serda=Qwad.

Hållit dagen efter

Wår

Stormåttigsta och Allernådigsta

Drottningis och Grus /

ULRICÆ

ELEONORÆ,

Sweriges Gøthes och Wendes ꝛ. ꝛ. ꝛ.

Drottningis /

Landt-Grefwinnas til Hessen, Førstinnas til Hirsch-

seldt, Grefwinnas til Saksen-Allenbogen, Dick /

Ziegenhayn, Nidda och Schaumburg ꝛ.

Begrafnings-Fest d. 1. Dec. 1742.

På Boeråhs Stads Rådhus

Uf

Udraunderdånigste och Tropliktigste
Uundersåte och Førebediare /

ANDREA RYDHENIO PETERSSON.

Vice Pastore Loci.

Stockholm Trykt uti Kongl. Tryckeriet hos Direct. P. MOMMA.

PRO INTROITU.

Vocal Musique.

 Ach! tänk nu Svea på, Then i ditt Råde varit, Gråt måst tu kan förmå,

 Berdnt then från oss farit, ULRICA vår, :: :: Ach! Sver-
 ges

ges Drottars Drott, Ah! fylt är Sorgers mått, Af englan förar. ::

:: D mörka stunder, et Sverges under, flytt från vår ögon här. al-

deles bort, uti sin tysta Graf, hvad vil nu blifva af? än at med Sorge

mine, Du Svea måste sakna, ULRICA får som för tin wälsfärd ofta wak-

na, hwars lefnad war hos oss så ganska kort Echo, Ganska ko. t.

Wäl

Wälborne,
Arlar,
Wälhretwyrdige,
Högaktade,
Ähreborne och
Wälaktade,
Herrar,
Gynnare och
Wänner.

Wälberna,
Arlar,
Högähreberna,
Gudfruktiga
Ährbara, samt
Ähreberna,
Gud- och dygd-älskande,
Frucer, Demoiseller,
Matroner, Jungfrur.

Samtelige Günstige Ährare!

Sör wår ULRICA får
En undersåtlig plikt
Jag tänker wisa här
Med kort Poetisk dikt.
Men hwad jag säga wil
Min Embets Broder gör
Jag endast lägger til
Thet för'tal som sig bär
Er öron jag begär.

B

Uti

יהוה עירתי:

Oratio Parentalis

Öfwer

Ehen i Lifstiden

Stormåttigsta och Allernådigsta

 Drottning /

**ULRICA
ELEONORA**

Sweriges, Gøthes och Wendes Drottning

ıc. ıc. ıc. Landt-, Grefwinna til Hessen, Förstinna

til Hirschfeldt, Grefwinna til Saksen-Gülenbo-

gen, Dieß, Zigenbann, Nidda, och

Schaumburg, ıc. ıc. ıc.

Nu hos Gud ewinnerliæen Saliga och i the utvaldas rike
Triumpherande Drottning.

På Boëråhs Rådhus then 2 Decembr. år 1742. under en hiertelig sorg och klagan
ensaldigt proclamerad

¶

AMBERNUS NORÉN.

Re^s or Scholz Boref.

Stockholm, Trykt uti Kongl. Tryckeriet hos Direct. P. MOMMA.

Pro Exitu.

Dödlige, som går förbi, och på thetta stoffet trådar, Ei en spegel
 hwar uti, tu tin egen affbild skådar, Ein Prophet min Graf tig spår, tig
 skal gå, som mig nu går.

* * * * * * * * *

Thetta stoffet war som tu
 Kött och ben i forna tider
 Såsom jag är afå nu
 Skal man finna tig omsider,
 Såsom jag nu gömder är
 Så man tig och göma lär.

* * * * * *

Mig i dag i morgon tig
 Du måst' och så med i raden
 Dö i tankar tidelig
 At tu undgår sidska skaden
 Döden bor tig altid näst
 Tänk o Men'skia hwad tu äst.

Titelblad och avslutning på Oratio Parentalis.

FÅGLAVIKS GLASBRUK I

GLIMTAR FRÅN ETT BRUK I SJUHÄRADSBYGDEN

AV

KENNETH BERG

En plats där man verkligen kan få uppleva den gamla bruksandan är Fåglavik, där nästan hela samhället står och faller med Fåglaviks Glasbruk. Företaget etablerades i början av 1870-talet och har hela tiden ägts av samma släkt. Det mesta av det glas som nu produceras är avsett för belysningsändamål, därefter kommer tekniskt glas, men de sista åren har man även börjat tillverka konstglas. Huvudparten stannar inom landets gränser. Bläddrar man litet bland brukets papper kan man få fram många intressanta glimtar från flydda dagar. Fåglavik är exempelvis det enda glasbrukssamhälle där två sedermera kyrkliga dignitärer varit bosatta. Den ene nådde Sveriges högsta kyrkliga ämbete, medan den andra slutade sin bana som general-abbadissa i den katolska världen.

Fåglavik var på 1850-talet en liten by med några få gårdar. En gammal landsväg har åtminstone sedan medeltiden slingrat sig fram genom Hudene socken, till vilken halva Fåglavik hör, och därför har byn aldrig varit direkt isolerad, men det blev ändå först i samband med västra stambanans anläggande som namnet Fåglavik blev känt för en vidare allmänhet.

I mitten av 1850-talet tillkom, delvis med utkommenderade knektar, den bekanta s. k. Fåglaviksbanken vid nuvarande "Trånget", ett av de största järnvägsarbeten som dittills hade utförts. Än i dag torde detta arbete vara bland de största som utförts i Sverige. Själva banken anlades nämligen över en djup, bred och mycket lång dal-

gång. När arbetena lyckligt och väl var avslutade hade banken en längd av 2 200 fot, d. v. s. 655 meter och dess största höjd närmare 15 meter med sidorna ”beklädda” med sten och grus. Hela volymen utgjordes av 5 400 kubikstänger, vilket i sin tur motsvarade 25 000 kubikfot, och då det till varje kubikstång åtgick 689 fullt lastade skottkärror med jord och grus, så torde byggnadstiden, som uppgick till mer än ett år, inte vara onormalt lång. Ungefär på mitten av järnvägsbanken måste rallarna även anlägga en trumma för vattenavloppet från den här mycket sankta terrängen.

En av dem som var med på detta järnvägsbygge var ingenjören S. O. Sandberg, sedermera bosatt i Jönköping. Hans minnesanteckningar bevarar några hågkomster från bygget. Chef för arbetena utefter linjen var översten och friherren Nils Ericson, bror till uppfinnaren John Ericson, och alltid kallad ”översten”. När översten väntades var alla på post och i ivrig verksamhet. För att varna kamraterna uppåt linjen användes ett överenskommet signalsystem med flaggor, som hissades den ena efter den andra, allt eftersom ”översten” nal-kades. Trakten norr om Herrljunga skildrar Sandberg på följande sätt: Där fick vi en inblick i hemmen, som var överraskande i kulturellt hänseende. Så primitiva förhållanden hade vi aldrig tänkt oss. Svinen spelade första fiolen. – I mitt rum, där jag legat under natten, dukades till frukost på ett bord, och då duken skulle framtagas, rycktes lakanet ur sängen och användes till bordduk. Men aptiten var god, så det gick bra, det värsta var att de aldrig hade något färskt, utan sill och potatis och fläsk var vår föda sju dagar i veckan, och fastän vilt, harar och fågel, sprang och flög om oss, när vi gick på våra rekognosceringar, fick vi aldrig se dem på bordet.

Om denna rallarepok cirkulerar än i dag många historier. Livet i skogsbygderna blev kanske en smula enformigt i längden och därför tog de ledigt när det var marknad t. ex. i Herrljunga. Tyvärr kunde det hända att brända och destillerade drycker flöt i en alltför strid ström. Många Herrljungabor och tillresande fick mer än en gång känna på de kraftiga rallarnas nävar.

Med tiden kunde Fåglaviks järnvägsstation invigas och den förste stinsen där hette Rudolf Rundberg, född 1827 och inflyttad från Göteborg. Han var gift med den fyra år yngre Emelia Constantia Skarin. De två kom att tillhöra samhällets mera kända personer. I övrigt ägdes och beboddes den närbelägna gården Fåglavik, som då tillhörde Stenunga rote, av Anders Petter Björkengren, född 1823 och gift med Christina Andreasdotter, född 1825. Efter hennes bortgång 1858 gifte han två år senare om sig med Greta Andersdotter från Långjum i Skaraborgs län, född 1837. En sentida släkting till dem är Arleigh Burke, som till för några år sedan innehade den höga posten som amerikansk marinchef. Denne sjökrigshjälte hälsade år 1960 på i de trakter där hans farfarsfar Olaus en gång var skogvaktare.

I grannskapet av järnvägsstationen låg gården Lindspång, som ägdes av patron Per Friman på Hälleberg i Hällums dåvarande socken strax invid Vara, och vilken mestadels var bosatt där under åren 1847–1872. Torsten August Friman finns däremot antecknad som inspektör på Lindspång och där bodde även handelsbetjänarna Aug. Robert Hesselblad från Floby och Johan Rylander, tidigare bosatt i Skarstad.

Strax efter järnvägens tillkomst blev Fåglavik ett välkänt namn när det gällde spannmålshandel. På den tiden fanns det endast tre stationer i detta område: Vårgårda, Fåglavik och Floby. Eftersom den gamla landsvägstrafikleden till Borås från Skaraborgs län, och därmed västgötsläppen, korsade järnvägen vid Fåglavik var det helt naturligt att det blev spannmålshandel, som delvis satte sin prägel på det lilla skogssamhället, alldeles bortom jordbruksbygdens hank och stör.

Bland dåtidens mera kända samhällsbor märktes spannmålshandlaren Pontus Daniel Wikström, son till en sjökaptän i Vänersborg. Denne hade hamnat utefter västra stambanan i samband med järnvägens anläggande, där han med tiden avancerade till schaktmästare. Sin anställning vid järnvägen erhöll han av ”översten”, som dessför-

innan frågat om han kunde läsa och skriva: Ja, vaserra, vad jag de' kan, lär Wikström ha svarat och han erhöll platsen. När anläggningsarbetena var avslutade hamnade han på järnvägsstationen i Vårgårda.

Vid ett besök i Falköping observerade Wikström vilka stora kvantiteter spannmål som där var i omlopp. Med sin goda affärnsnäsä vädrade han stora pengar. Tidvis kunde det lastas in 3- à 400 säckar per dag och då förtjänsten låg på 50 öre per säck blev avansen inte så dålig. Sagt och gjort, Wikström skaffade sig ett ombud i trakten av Falköping som köpte upp spannmål, alltmedan han själv skötte om tågen i Vårgårda. Så småningom kom det till högre Orts kännedom att han drev privataffärer vid sidan av sin statliga tjänst. Då detta inte var tillåtet slutade han något år efteråt sin järnvägsmanabana och slog sig år 1859 ner i Fåglavik, där han startade affärsrörelse. Ett av de tre magasin han då byggde finns alltjämt kvar. Det var som om det var marknad i Fåglavik vareviga dag, har några gamla berättat. Wikström hade verkligen räknat rätt när det gällde spannmål. Vintertid kunde det hända att ända upp till 25 à 30 körkarlar med dito vagnar stod i rad på vägen i väntan på sin tur att få väga av.

Dessutom passerade fem à sex tåg i varje riktning Fåglaviks station och då det för många var en stor upplevelse att se de framrusande tågen lockade detta även många besökare till samhället. En stor del av den spannmål det rörde sig om transporterades sedan vidare till de många avnämarna i Borås och trakterna däromkring och en del skickades även med järnväg.

Det är för övrigt, om folktraditionen är korrekt, vilket den torde vara, denne Wikström som kan ta åt sig äran av att Fåglavik blev ett industrisamhälle. Framlidne skriftställaren och folkskolläraren Linnar Linnarsson, i många år verksam i Fåglavik, gjorde otaliga uppteckningar om vad "de gamle" hade att förtälja. Han har berättat följande: En vinterdag i början av 1870-talet blev det sådant snö- och yrväder att tåget från Stockholm inte kunde fortsätta längre än till Fåglavik. Värst var det när tågen skulle passera den tidigare nämnda öppna "Fåglaviksbanken" där vinden fick fritt spelrum. Nå-

Järnvägsbanken strax norr om Fåglaviks station.
Banvallen mäter nära 15 meter i höjd.

väl, det gick inte att skotta loss tåget, utan de resande fick övernatta hos befolkningen i samhället. Med på tåget befann sig grosshandlaren Anders Magnus Andersson, Göteborg, storhandlare i kakel, lergods, glas och porslin. Andersson var värmlänning, född i Filipstad 1835, genomgick Filipstads högre apologistkola och kom därefter som handelsbiträde till J. Sundelin i Kristiania. Sedermera flyttade han över till B. A. Örnberg. Tillsammans med ägarens bror, Anders, startade de år 1859 engroshandel i Göteborg under namnet Örnberg & Andersson.

Wikström ansågs vara den ende som kunde taga emot grosshandlaren på ett ur materiell synpunkt värdigt sätt, och det blev hos honom som göteborgaren fick sitt nattläger. Nästkommande dag tog grosshandlaren samhället och dess närmaste omgivningar i betraktande och

han fick då se den stora mossen norr om järnvägsstationen. Sedan han fått reda på vem som ägde mossen berättade han för spannmålshandlaren och patron Wikström, att han tänkte starta ett eget glasbruk och därför var intresserad av en välbelägen torvmosse inte alltför långt från Göteborg.

Det berättas också att patron Friman på Hälleberg, alltså ägaren till Lindspång i Fåglavik och torvmossen, hade missräknat sig på denna Gäsene-utpost. Eftersom det en tid rådde så blomstrande förhållanden i Fåglavik trodde Friman fullt och fast att samhället snart skulle bli stad, och många ansåg att det främst var ur spekulations-synpunkt patron lagt sig till med gården Lindspång, vars ägor nådde ända fram till järnvägen. En och annan tomt hade han sålt, men inte alls så många som han räknat med, ty genom nya järnvägar tillkom stationssamhällen, som låg bättre till för bönderna på västgötaslätten såsom t. ex. Vedum och Vara, och patron Friman förlorade delvis intresset för Lindspång.

Wikström visste givetvis om detta förhållande, men som god affärsman höll han tyst med detta och lovade att undersöka om Friman var hågad att sälja. Det var han, och affären kom snabbt till stånd, varvid Wikström tjänade en slant som förmedlare. Köpebrevet är undertecknat i februari 1874, men då var hyttbygget redan i full gång. Troligen fick väl ett muntligt avtal vara tillräckligt i början. Så långt Linnarsson. Redan på våren 1873 började man uppföra en större arbetarbostad i två våningar och en mindre. På hösten samma år lades grunden till hyttan. Utöver hyttbyggnaden uppfördes även sliperi, lagerlokaler och packskjul under ledning av arkitekt Axel Th. Lignell, född i Uddevalla 1834, senare bosatt i Borås. Hyttan var efter tysk förebild och kallades därför Tyska hyttan.

Den släkt som spelat den allra största rollen i glasbrukets historia i Fåglavik är Eidem. Ätten härstammar på fädernet från Värmland och på modernet från Norge. En av förfäderna i Tröndelagen var John Eidem på gården Nordre Eidem i Stjördalen. Denne säges ha varit av ett segt släkte och nådde enligt uppgift en ålder av 120 år.

Tyska hyttan.

Han föddes nämligen 1720 och avled först år 1840. Det berättas om honom att han ännu som 90-åring företog dagsvandringar mellan Stjördalen och Trondheim, en sträcka på nära sex mil.

John Eidems son Peter och hans yngste son Rasmus var skeppare och köpmän i Trondheim. Rasmus näst yngsta barn, dottern Pauline, gifte sig vid 26 års ålder med den tidigare nämnde göteborgsköpmannen Anders Magnus Andersson. Grosshandlare Anderssons yngste son är förre ärkebiskopen Erling Eidem. En annan av sönerna var framlidne Magnus Eidem. Denne skötte bruket och sina affärer med stor energi och framgång. Sjukdom nedsatte till slut hans krafter och samma år som han avgick från chefsposten såldes fastigheten i Göteborg och engrosaffären. Firmanamnet ändrades i samband därmed till AB Fåglaviks Glasbruk, dock fortfarande med Eidems syskon och syskonbarn som ägare.

Eidem var upp vuxen i ett konservativt yrke, vilket troligen konst-

glasblåsningen alltid förblir. Men Eidem var i sig själv en konservativ natur. Han bodde, utöver perioderna i Fåglavik, så gott som hela sitt liv i föräldrarnas våning i Göteborg och upprätthöll så länge det gick den patriarkaliska anda i förhållandet mellan ledning och arbetarstam, som rådde under förra seklet och detta århundrades första decennier.

Vid sidan av sitt dagliga arbete var han mycket intresserad av glasstillverkningens historia och teknik. Genom sjukdomen och en tilltagande dövhet isolerades han delvis från yttervärlden, men han fördjupade sig då desto mer i sina tre intressen, forskning, även genom analys och experiment beträffande glasblåsningens egentliga uppkomst, teknik och verktyg. Vidare samlade han antika glasföremål, alltifrån den första tiden efter Kristus, och inköpte litteratur, inte minst den äldre angående glas och glasstillverkning.

Eidem samlade med tiden en del av sin erfarenhet om glas i den mycket läsvärda, men numera svåråtkomliga boken "Berättelser ur den äldre glasindustrins historia". Boken var ett verkligt pionjärarbete och torde alltjämt tillhöra den mer djupgående allmänna litteraturen i det fängslade ämne glaset är. Det kan nämnas att olika glasbrukspatroner köpte exemplar av boken och delade ut till förtjänstfulla mästare. Boken fick på så sätt ett extra affektionsvärde för mottagarna. En dyrbar samling glas och ett värdefullt "glasbibliotek" testamenterade Magnus Eidem, som var ogift, till Röhsska konstslöjd-museet i Göteborg.

Om ärkebiskopen Erling Eidem berättas att han redan som barn bestämt sig för att bli präst och hans första "predikstol", skall ha varit den bredvid bruksvillans park liggande s. k. Kersti-stenen. Detta är, enligt folksäggen, en historisk plats. Drottning Kristina lär nämligen vid en resa genom häradet ha använt stenen till middagsbord.

"Det är alldeles riktigt att min håg ända ifrån barnåren var inriktad åt det prästerliga hållet, säkerligen i sin mån beroende på inflytande av min barndoms vårdarinna, som var starkt präglad av

Disponentvillan.

västsvenskt fromhetsliv,” har förre ärkebiskopen Erling Eidem berättat för författaren. – ”Mina föräldrar och åtta syskon – flera syskon hade dött i barnåren – hade ett mycket lyckligt familjeliv. Min kära far dog emellertid, när jag var 11 år, 1891, och min kära mor, när jag var 13 år, 1893. Men de äldre syskonen tog sedan hand om oss, jag var ju familjens yngste telning, så att allt i fråga om det yttre fick bli vid det gamla. – Lyckliga somrar upplevde vi på vårt kära Fåglavik, jag för min del mitt livs 25 första somrar. På landet hade man tillfälle att leka i det fria. Det var dessutom en glädje att gå i hyttan och se på glasblåsarnas handaskicklighet. Det var ett redbart och mycket trivsamt släkte med vilka det var en lust att umgås. Några jämnåriga pojkar ur deras krets minns jag med uppriktig tacksamhet.

Jag har själv intet som helst minne att jag skulle ha vågat mig på

att uppträda som predikant vare sig på Kersti-stenen eller annorstädes. Jag skulle tro att jag var för blyg och försagd för något sådant. Men nog minns jag mycket väl den egendomligt formade stenen, som jag ofta sprang upp på. Den låg ju så nära mitt sommarhem. Och jag kommer väl ihåg hur man under min barndom berättade att drottning Kristina där skulle ha intagit någon måltid. När jag blev vuxen fick jag höra att den sägnen var en vanlig vandringssägen, förlagd till olika platser i vårt land. Men mitt sommar-Fågslavik med "Svälter" och skogar och slätter vid Larv och Onsjökullen och dess trofasta folk glömmer jag aldrig".

En av mästarna på bruket tillhörde den gamla glassläkten Schmidt. Ett par släktmedlemmar har skrivit några brev som bevarats till eftervärlden och därigenom kan man få veta litet mer om det dagliga livet i bygden. Bröderna Wiktor, länge Schmidt, och Robert, korte Schmidt, var västgötar, födda den 22 mars 1838 och 19 november 1839 i Limmared, Södra Åsarps församling. Fadern Johan Georg Schmidt var hyttmästare vid Limmareds glasbruk. Modern Johanna Maria Gauffin var från Limmared. Farfadern, som också hette Johan Georg Schmidt var född i Düring i Tyskland i början av 1700-talet och blev direktör för bruket där.

Den 8 april 1867 skrev Wiktor Schmidt ett brev från Limmared till Kosta glasbruk i Småland och sökte plats. I brevet heter det: "skicklig är jag visst inte, men vad mellansorter beträffar, till vars och ens belåtenhet". Schmidt var då gift och 28 år gammal, hade varit på Limmared sedan 1857 och "önskade se sig omkring". Med tiden flyttade Schmidt till Norge, men trivdes tydligen inte där utan återkom i brev till bruksförvaltaren Sohlberg på Kosta glasbruk. När eller från vilken plats brevet avsänts går inte att tyda. Schmidt sökte då plats som småglasblåsare "ty ryktesvis har jag hört, att det är eller skall bli en småglasverkstad ledig". Om så är vore han hugad antaga den. Schmidt var då i Norge sedan nära ett års tid, men ville tillbaka till Sverige. "Lyckas det mig erhålla någon . . . Condition, mitt arbete, vill jag . . . skall blifva utfört med skicklighet. Bevis skall utgå här-

för . . . bruket jag sökte var ej till ett sådant verk som . . . om jag ej vore kompetent att utföra arbetet, som förekommer i vad slipglas beträffar. Jag har denna tid jag varit här ej gjort annat än slipglas, och får jag även meddela att jag äger en liten praktik uti glastillsatsning utom ächta Emalj- och alabaster, utmärkt vackert glas. Med en nu uppfunnen glasingrediens vill jag försäkra den allra finaste färg, den håller glaset, lika färg till varje smälta, blott man ej övergår den vikt, som hör till.” Wiktor Schmidt skrev vidare ”att han inte ville berömma sig för mycket.” Han gjorde gärna provarbete om detta önska- des, men detta kunde ej bli förrän till påsk då vi möjligtvis kunde få ledigt igenom att ena ugnen då skall släckas.

Med utmärkt högaktning

Wiktor Schmidt

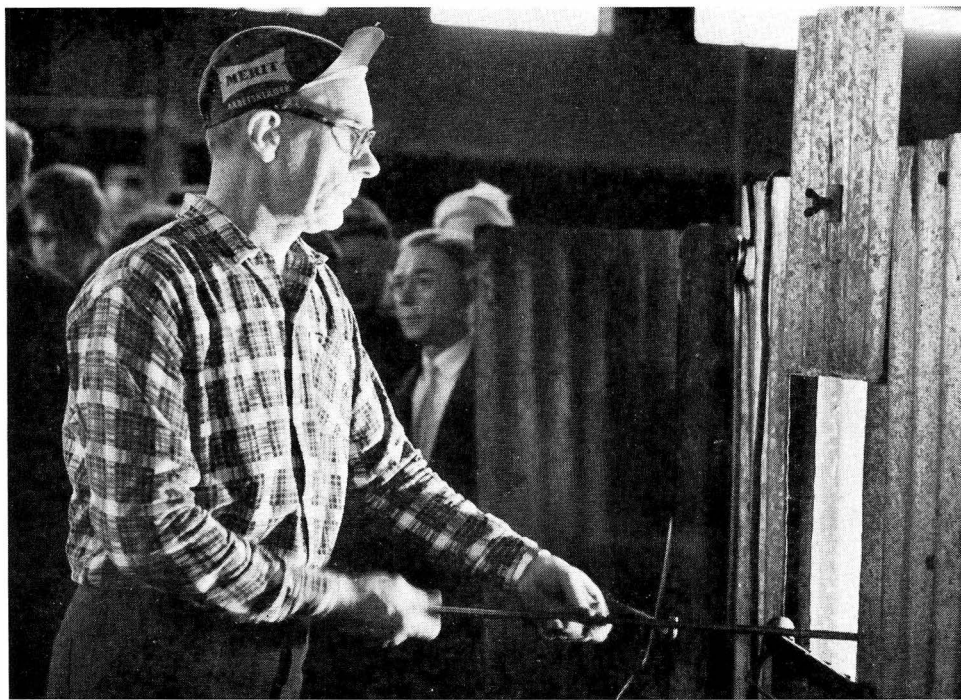
I personalrullan på Kosta inskrevs Wiktor Schmidt aldrig, där- emot hamnade han mycket tidigt på Fåglavik, långt före det bruket var invigt. Tanken på Kosta övergav han inte, utan den 24 juni 1873 dagtecknade han på Fåglavik ett brev med följande innehåll. Han in- ledde först med att fråga ”om det fanns någon ledig plats på Kosta, emedan Kosta glasbruk och dess styrelse, i Laga ordning jämte fram- tida utsigt beträffar, vida överträffar alla andra glasbruk i Sverige. Jag lär sport det Ekström erhållit engagement vid Kosta och kan han lämna i allt vitsord, det jag är duglig i mitt arbete, även Stutz, som nu varit här vid Fåglavik lär sett mitt arbete, i synnerhet det nu bruk- liga tunna glaset, ej till sprängning, allt till uppdrivning och jag anser bruket har större fördel låta göra till sprängning, ty man är säker om, vad som . . . blir i behåld, och jag vill försäkra Glasen blir lika vack- ra och lika tunna om de göres väl. Med utmärkt högaktning Wiktor Schmidt.”

Brevet adresserades till dåvarande bruksförvaltaren U. Sohl- berg. Den i brevet omtalade Stutz är med all sannolikhet identisk med den från Tyskland invandrade Wilhelm S., som åren 1870–1879 var verksam på Kosta glasbruk.

Vid den första hyttgudstjänsten på Fåglavik, fredagen den 4 december 1874, deltog Hudene församlings två präster, kyrkoherde Sahlmark i Södra Björke och komminister Gustaf Lindow i Hudene. Omedelbart efter gudstjänsten inleddes officiellt arbetet i hyttan. Wiktor Schmidt hade därvid ansvaret för det allra första glaset som tillverkades medan Andreas Lyrén fick fungera som uppblåsare och Andreas Weidfald tjänstgöra som benmakare.

Det omnämndes från många håll att Wiktor Schmidt var en mycket skicklig yrkesman. I hans verkstad på Fåglavik tillverkade man också det finaste glaset, och där förtjänade de anställda bäst. År 1883 flyttade han till Kongelfs glasbruk i Kungälv och emigrerade våren 1890 till USA där han blev förvaltare och avled 1915. Hustrun, borsbördiga Charlotta Hallqvist avled 1918, närmare 80 år gammal. Wiktor Schmidts syster Anna Elisabeth "Elsie" gifte sig med patron Josua Kjellgren på Reijmyre glasbruk. Bröllopet ägde rum i Limmared den 15 maj 1862. Wiktor Schmidts dotter, Agnes Matilda, född år 1867, sammanvigdes den 4 september 1890 med vice häradshövdingen, senare hovrättsrådet i Svea hovrätt Ernst Grefberg.

Det är numera nästan bortglömt att man en gång på Fåglaviksbruket började med servis- och hushållsglas, liksom parfym- och medicinflaskor. I början var produktionen inte så specialiserad utan under ett skede kring 1877 blåste man i stor skala buteljer. Ungefär samtidigt började man med lampglas. På Fåglavik förestod den yngre brodern Robert Schmidt tillverkningen av medicinglas till apoteken. Även Robert inledde sin glasblåsarbana på Limmareds bruk. Efter en tid på Eda glasbruk återvände han till hemorten 1855. 1858 flyttade han till Norge, troligen till Hadelands glasbruk. En tid kring 1887 var han anställd vid Sandö glasbruk, beläget på en ö i Ångermanälven. När Kosta glasbruk i juni 1867 annonserade efter personal svarade han på annonsen. Exakt vilka bruk Schmidt senare tjänstgjorde på är inte bekant. Han tillhörde emellertid den sista uppsättningen mästare på Strömsfors glasbruk i Örsås socken och flyttade till Fåglavik strax före detta bruks etablerande. Han sökte sig småningom häri-

En av Fåglaviks skickliga mästare och en av de få tekniska nymodigheterna, nämligen lättmetallplåtar, som dämpar värmen från ugnen.

från. I ett brev daterat Fåglavik den 18 december 1882 och ställt till bruksförvaltaren Gottwald Fogelberg på Kosta heter det: "Ryktesvis har mig blivit bekant att vid Kosta skall börjas tillverkning av Benhvita Lampskärmar. Med anledning härav vill jag fråga om H.H. har någon tillförlitlig skärsats, såväl till hel som half. Eljest kan en sådan erhållas från mig jämte upplysning om smältning samt af densamma. Nu får man märka att denna sats har använts uti kupdeglar. Skulle den nu däremot smältas uti öppen degel så är endast att göra satsen hårdare, och öka Cryoliten ty som är bekant bortbrännes mera uti öppen degel än uti kupdegel.

Jag har vid Kongelf gjort skärmar cirka 2 $\frac{1}{2}$ års tid. Fick under tiden studera glasets beskaffenhet och var det till en början ofta grönt

även en stöt uti gult. Dessa färger voro för Lamphandlaren i Göteborg obehagliga, ville däremot se skärmarna stöta uti blått, hvilken färg var lätt att få genom en liten förändring med brunsten och smaltz (bäst kobolt). Jag anser att vid Kosta skulle löna börja en tillverkning af skärmar äfvensom andra Lampartiklar. Emellertid har jag genom fordran 90:– kr bekommit bem. glassatsen. Skulle H. H. fästa avseende åt min skrifvelse utbedes per omgående få emotse några rader till svar. Med sann högaktning Robert Schmidt.”

Året därpå, 1883, övergav brevskrivaren Hudene socken och återflyttade, enligt uppgift till Kungälv. Där stannade han en tid, men blev senare disponent för ett glasbruk. Han avled ogift.

Övriga mästare som fanns med vid brukets etablerande i Fåglavik var:

Fredrik August Schade, född i Kiel, Tyskland, 1850 och närmast inkommen från Aalborg i Danmark. Emigrerade 1881 till USA.

Andreas Fredr. Weidfald, född i Aalborg 1852 av tyska föräldrar. Även han utvandrade till USA 1881.

Anders Ek, känd som ”eken” föddes i Eda i Värmland 1837. På Fåglavik stannade han till 1883, då han flyttade till Surte glasbruk.

Andreas Lyrén, född 1851, tidigare omtalad, kom även från Eda.

Bland mästarna i ett något senare skede märktes: Ludvig Hirsch, född i Anderstorp i Småland 1857 (Gyllenfors glasbruk) och inflyttad som benmakare till Fåglavik år 1876, via Hovmantorp. Hans fullständiga namn var Emil Ludvig Georg Hirsch. När det småländska glasmåleriet i Broakulla år 1891 upptog egen fabrikation under namnet Johansfors glasbruk, Algutsboda socken, flyttade Ludvig Hirsch dit. Han omtalas som en mycket ståtlig herre och blev med tiden en av detta bruks verkliga trotjänare. Vid brukets etablerande fanns det en tyskfödd yrkesman vid namn Hirsch som var hyttmästare; kanske fadern eller en farbror.

Janne Hirsch, bror till Ludvig, var född 1859, inflyttade 1879 till Fåglavik och förestod tillverkningen av oljehus, lampkupor och lampskärmar.

Bernhard Jensen var dansk.

Samma nationalitet hade glasblåsarna Jörgen Hagen och Hans Jörgen Hagen, tidigare Bollsjö glasbruk. Flera i släkten var födda i Danmark. Går man längre tillbaka träffas släkten däremot på norska glasbruk.

Herbert Dower anges i Linnarssons bok som vallon. Det märkliga är att namnet är helsvenskt, hämtat från Kronobergs län. Släkten har däremot utländska anor och skiftade namn vid ankomsten till Sverige.

Schaistiger var född i Tyskland.

Bland svenskfödda mästare fanns: Nils Skröder, född 1860 med värmländsk anknytning.

Från samma landskap kom bröderna Anders och Hans Nilsson, ursprungligen Eda glasbruk. Anders lär dock en tid ha varit på Bollsjö glasbruk, Mossebo socken, Kind.

En av de skickligaste gravörerna hette Wilhelm Renelt, född i Böhmen dit han sedermera återvände.

Hans landsman . . . Manel, återvände även till Tyskland.

Som en kuriositet kan nämnas att när Emil Nyman på 1880-talet från Fåglavik flyttade till Björkå glasbruk i Älgå socken, Småland, uppgav han sin tidigare arbetsplats som Lindspångs glasbruk. I verkligheten var Lindspång namnet på gården där Fåglaviks glasbruk låg.

Nyman var dock inte ensam om denna benämning. Bruket kallades faktiskt så även i en del officiella sammanhang i äldre tider. Det heter t. ex. i Kronofogdens i Kullings fögderi 5-årsberättelse åren 1881–1885, som förvaras på Landsarkivet i Göteborg: ”Någon annan nämnvärd fabrik än Lindspångs glasbruk i närheten av Foglavik finnes ej inom fögderiet”.

Uppblåsaren Arvid Velander-Eriksson föddes i Hudene socken den 11 april 1889 och kom sedermera till Alsterfors glasbruk i Småland. 1911 reste han från sin småländska arbetsplats, troligen till Nordamerika. Detta fick man dock ingen klarhet i utan han överfördes till obefintlighetsboken.

1 mitten av 1880-talet föddes i Bernsdorf i Tyskland en gosse vid

namn Josef Masseck. Vid sex års ålder kom han tillsammans med sina föräldrar till Sverige, för att som sjuåring börja i hyttan i Sibbhult. Efter ett kortare gästspel i Danmark flyttade föräldrarna till Fåglavik där sonen Josefs skolgång slutfördes. Ur sitt växlingsrika liv kan denne mästare berätta om 25 öre i daglön för 10–12 timmars arbete och om örffilar som extra tillägg under lärlingsåren. Efter en tids kondition på tyska glasbruk kom Masseck att fullgöra 56 års trogen tjänst vid Rosdala glasbruk. I brukets närhet kvarbor han alltså jämt.

Bland sliparna må Rickard Rentsch nämnas. Han var av tysk släkt vars medlemmar varit verksamma på olika bruk, däribland de småländska Kosta, Pukeberg, Lindshammar och än i dag på Rosdala glasbruk.

Norge bidrog med två personer: Ola Nielsen och Mathias Olsen.

År 1890 kom en böhmisk mästare vid namn . . . Weidlich till bruket med sin hustru. De stannade endast ett par år.

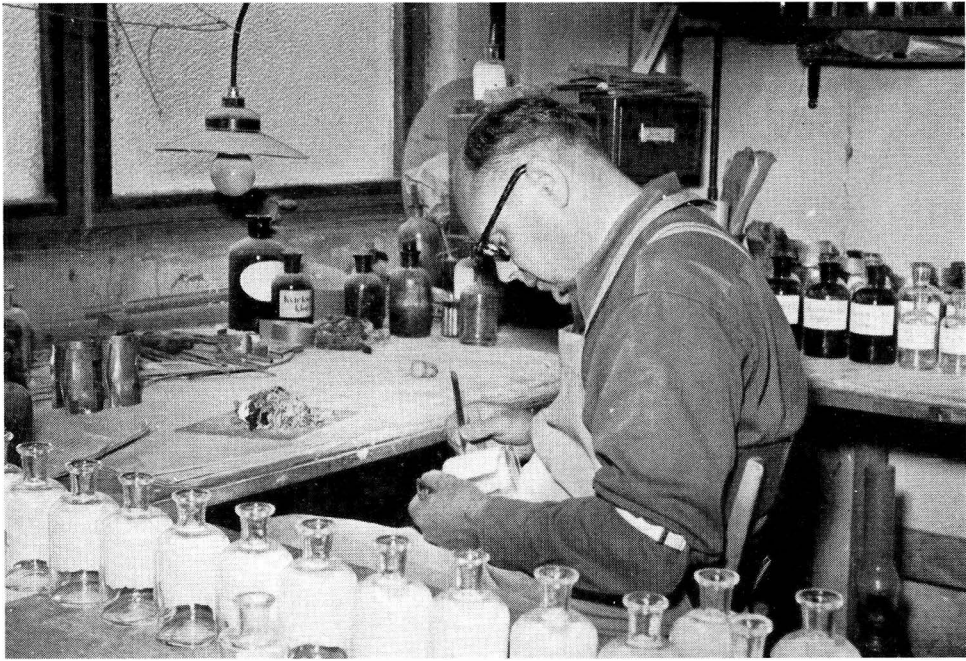
Den förste glasmålaren hette Meuller.

1890 kom Anton Weber, född 1857, som föreståndare till målarverkstaden. I slutet av 1800-talet fanns det en tysk målare vid namn Ludvig Weber på Pukebergs glasbruk. I dagligt tal blev den senare på svenska kallad Weberg. Så lätt kan ett namn förvanskas.

För släkten Lyrén finns en utförlig historik i Linnarssons bok, varför hänvisning göres till denna.

Åren 1904–1907 arbetade på bruket framlidne folkskolläraren Fritz Fredenborn, på äldre dagar bosatt i Trollhättan, men som i unga år fick hjälpa till med att slipa enklare glas och ”borra” proppar för flaskor o. s. v. En intressant tid ansåg Fredenborn om denna epok, då arbetskamraterna främst bestod av smålänningar och östgötar. Färden mellan barndomshemmet och arbetsplatsen en sträcka på halvannan mil företog tonåringen veckovis efter den tidens sed gående genom skogar, över mossar och på landsvägen där sådan fanns.

Mer än 60 glasblåsarår hade August Andersson, som efter avslutad tjänst kvarbodde i närheten av glas bruket. Han inledde sin bana på

Textning på flaskor.

Reijmyre glasbruk, fortsatte från Östergötland till Småland och hade bl. a. tjänst på Modala glasbruk. Sedan följde Gryt i Närke, Geijersfors i Norge och därefter blev det Fåglavik.

Nuvarande hyttmästaren på bruket, Sixten Gill, har sysslat med glas alltsedan han som 10-åring trädde i tjänst på det Kronobergska bruket Bergdala vid Hovmantorp.

Nestorn på bruket heter Alfons Bengtsson, en verkligt skicklig yrkesman som 1937 nådde mästartiteln.

En av formgivarna på bruket, Paul Kedelv, är i motsats till många andra designers själv glasblåsare. Han var på sin tid lärjunge till Gate på Orrefors.

Driftsingenjören Lars Jacobsson är smålänning till börden och har tjänstgjort på flera av bruken, däribland Flygsfors.

Verkställande direktör för bruket är sedan flera år A. W. Anderberg, son till förutvarande bruksledaren.

Produktionen i dag består till 90 % av belysningsglas och omräknat i vikt ligger dagsproduktionen på cirka 2 000 kilo glas.

1912 var ett betydelsefullt år för hela den svenska glashantering. Då bildades nämligen en sedan många år planerad sammanslutning av fabrikanter. I denna organisation, som fick namnet Svenska Glasbruksföreningen, kom brukspatron Magnus Eidem på Fåglavik att intaga ordförandeposten.

Det är många Fåglaviksbor, vars namn förtjänar att nämnas, bland dem den i inledningen omnämnda generalabbedissan, Elisabeth Hesselblad, som fick en synnerligen intressant och märklig levnadsbana. Hon föddes i Fåglavik den 4 juni 1870, som dotter till den tidigare omnämnde handlanden R. Hesselblad och dennes hustru Kajsa Petersdotter Dag. Dopet förrättades av komminister Lindow. När Elisabeth var några månader gammal flyttade föräldrarna till Falun, där de bodde omkring 10 år, för att sedan återflytta till hembygden. Vid 18 års ålder emigrerade Elisabeth Hesselblad till Amerika där hon fick plats som hembiträde. Senare kom hon att ägna sig åt sjuksköterskeyrket. Hon verkade som sköterska i privatvård och gjorde under denna tid resor runt om i Nord- och Sydamerika. Nästa fas i hennes liv blev kontakten med katolska kyrkan, främst en pater Hagen, kanske någon med fjärran anknytning till släkten Hagen på Fåglavik. År 1904 kom Elisabeth Hesselblad till Rom där hon blev novis i Karmeliterklostret. Med tiden blev västgötskan generalabbedissa i Den Heliga Birgittas Orden, Ordo Santissimi Salvatoris i Rom. Hon låg även bakom upprättandet av två vilo- och rekreationshem i vårt land, två kloster i Rom, nio ordenshus i Italien, Schweiz, England och Indien. Strax före sin bortgång på våren 1957 planerade hon ett nytt ordenshus i Amerika. Många svenska medborgare hälsade på Moder Elisabeth vid flera tillfällen och sin västgötska födelsebygd glömde hon aldrig.

På Fåglavik fanns, liksom på många andra bruk, en hornmusik-

kår, en manskör och senare även en skytteförening. En hornkvintett tillkom antagligen redan 1875, varvid de med tysklandsanknytning tog initiativet. När dessa drog vidare till andra glasbruk trädde svenskar och danskar i deras ställe. Den tidigare nämnde Andreas Lyrén var en av pionjärerna när det gällde musik. Vintertid övade man i ett rum som bruket ställt till förfogande. Sommartid höll musikerna mestadels till i parken kring bruksvillan.

Många gånger var det verkligt festligt på Lindspång och brukssamhället i övrigt, främst under lördagar och söndagar. När arbetsveckan väl var över drog sig musikkåren ofta bort till Villaparken där den konserterade. Ofta var parken eklärad med lampor och lyktor. Efter väl förrättat värv bjöd patron samtliga gäster på punsch.

Det dröjde ganska länge innan Fåglaviks kapell utrustades med en orgel. Dessförinnan spelade alltid hornmusikkåren vid gudstjänsterna och andaktsstunderna. Visserligen var prästerna och deras budskap uppskattade, men det var nog inte utan att många kom till kapellet för att höra de otroligt populära musikerna. Det var säkerligen angenämt att få predika i Fåglavik eftersom folk kom långväga ifrån och kapellet var nästan alltid överfullt med gudstjänstbesökare. Det berättas att när musikkåren en gång skulle medverka vid en gudstjänst i Larv hade de satt upp Donauwellen på programmet, men för att kyrkoherden inte skulle stryka detta nummer gavs stycket ett annat namn. Kyrkoherden godkände programmet och i synnerhet Donauwellen slog an på menigheten, som gav musikkårens mannar mycket beröm för stycket. Vad prästen tyckte om valsen är en annan historia, men han låtsades inte om händelsen.

Efter tidens sed inleddes arbetet på bruket varje höst med att prästen höll en andaktsstund, varvid orkestern naturligtvis också medverkade bl. a. med den mäktiga psalmen ”Vår Gud är oss en väldig borg”. Men även i mer profana sammanhang var musikkårens mannar ute och spelade både när och fjärran, främst kanske på skyttefester exempelvis i Ljung, Broddarp, Eriksberg, Floby, Falköping och Borås för att nämna några platser.

I utkanten av Fåglaviks samhälle återfinns Grimstorps-stugan, ägd av Hudene hembygdsförening, Fåglavik. I dess samlingar finns åtskilligt, som minner om gammalt bruksliv. Sålunda kan man få se den första produkt, ett vinglas, som tillverkades under brukets invigningsdag. När den gamla bruksvillan såldes skänktes förre ärkebiskopen Eidems vagga till hembygdsföreningen.

Skog och glasbruk hör i hop, men i trakten av Fåglavik kan man få skåda ett trollskogsområde, som är ganska unikt. När man i början av seklet beställde frö för tallplantering erhöll man en felaktig vara. Vad som levererades var nämligen frö av sibirisk tall. Dessa påminner mest om stora buskar. Från roten grenar stammarna ut sig åt alla håll. Man kan faktiskt säga att det är ett enda virrvarr av grå och risiga stammar. Träden ger inte sina ägare någon ekonomisk vinning, men å andra sidan är området ett eldorado för älgar och skogsfågel.

Fåglavik har under många år varit mötesplats för människor både nära och fjärran i från. Till samhället kommer man för att se den eld som glöder i hyttan och det fascinerande skådespel, som glasblåsningen är. Ett urgammalt hantverk som utövas i en för allmänheten främmande värld, och med anor från glashanteringens gryning. Den särpräglade rytmen som råder i den gammaldags präglade hyttan i Fåglavik lockade under år 1967 över 100.000 besökare.

Källor:

Kyrkoböcker, främst husförhörlängder från skilda socknar.

Utdrag ur boken "Hågkomster från glasbruket i Fåglavik" av Linnar Linnarsson.

Intervjuer med Linnar Linnarsson, nuvarande och forna anställda.

Korrespondens med förre ärkebiskopen Erling Eidem.

Utdrag ur bevarade brev i Kosta glasbruks arkiv.

Diverse tidningsartiklar.

FÅGLAVIKS GLASBRUK II

*Tillverkning, tillverkningskostnader och avsättning samt
arbetskraften och dennas sammansättning.*

AV

TORBJÖRN FOGELBERG

I det föregående har Fåglavikstraktens historia, bakgrunden till glasbrukets tillkomst och de till bruket knutna personernas historia behandlats. Min avsikt är att i det följande – så långt det sparsamt bevarade materialet tillåter – behandla fluktuationerna i tillverkningen och arbetskraftens storlek och sammansättning samt beröra produktionskostnaderna och avsättningen.

Det officiellt redovisade tillverkningsvärdet varierade under det första årtiondet av brukets verksamhet mellan 50 à 75 000 kronor och antalet arbetare mellan 38 à 65. Enligt de officiella uppgifterna var antalet arbetare 1875–79 i medeltal 47. Denna siffra synes vara i underkant. På hösten 1880 uppgav bruksägaren att man, sedan bruket blev färdigt 1875, i medeltal använt 52 arbetare årligen. Därtill kom att man årligen under maj–juli använde c:a 100 personer dagligen till torvberedningen.

Arbetarna avlönades vanligen medelst beting och arbetsförtjänsten per dag uppgavs 1879 till följande belopp:

för glasblåsare	4: —
benmakare	2: —
månadskarlar för diverse arbeten	1: 80
glasslipare	2: 60
uppblåsare (gossar)	—: 80
kylrörsgossar	1: —

Hur arbetskraften och dess sammansättning samt tillverkningsvärdet under den följande tiden fram till och med 1913 varierat framgår av tabell 1. Enligt de officiella uppgifterna räknades Fåglavik under 1880- och 1890-talen bland de 5 à 6 största småglasbruken i landet.

Det genomsnittliga tillverkningsvärdet per anställd varierade mycket och var så t. ex. 1886–87 tre gånger större än 1880. I slutet av 1870-talet föll c:a $\frac{1}{3}$ av tillverkningsvärdet på buteljer och flaskor och $\frac{2}{3}$ på slipat och oslipat glas.

Grosshandlare A. M. Andersson framhöll i september 1880 att under de sista lågkonjunkturåren hade ”åtskilliga t. o. m. courantare glasvaror bortslumpats för import hit, till orimligt låga priser”. I händelse av tullfrihet befarades Sverige i än högre grad bli ”tummelplats för realisationer” och det förelåg risk för att den svenska glasindustrin under vissa perioder kunde ruineras. Annars kunde, enligt Andersson, de svenska bruken i god och billig tillverkning av vanliga hushållsglas och ölfaskor mäta sig med utlandet. Andersson förordade måttliga tullar på glas men ansåg att tullen på halv vita medicinflaskor, som endast utgick med 3 % av varans värde, borde höjas. Dittills hade man i Sverige tillverkat medicinflaskor av utmärkt beskaffenhet, ”men genom den orimligt låga tullen börja nu tyskarne kasta på oss en eländig vara, som synes importörerna bra, för prisets skull, tills publiken *efter några års bruk* kommer underfund med att det usla kramet är otrevligt och delvis dåligt uppfyller sitt ändamål”.

För vanliga halv vita vin-, öl- och mineralvattenflaskor och burkar av brunt eller grönt glas förordades en tull av 50 öre per centner (= 42,5 kg). För andra slags glas med slipade bottenar, kanter, pressade eller slipade (inkl. medicinflaskor) 3 kr per centner samt för facett- eller helslipade glas och målade glas 6 kr per centner. Det framhölls att den inhemska konkurrensen i småglas och buteljer genom flerårig överproduktion nu var sådan, att endast hälften av vad som tillverkades kunde säljas ”till ruinerande priser” inom landet och någon nämnvärd export fanns ej ännu. Fåglavik uppgavs exportera till

Norge för c:a 10 000 kr, till Ryssland för c:a 5 000 kr och till England för c:a 2 000 kr. Exporten till Norge hade före 1878 uppgått till c:a 25 000 kr, men norrmännen hade nu själva överproduktion och en viss export till Sverige.

Glasbrukets tillverkning och leveranser under åren 1899–1928 redovisas i tabell 2. De här redovisade tillverkningsvärdena är för tiden t. o. m. 1911 lägre än de i den officiella fabriksstatistiken redovisade värdena. För åren 1912 och 1913 sammanfaller de interna och officiella uppgifterna och för år 1899 är avvikelserna mellan de båda källorna ringa.

Praktiskt taget hela tillverkningen avyttrades till brukets ägare, Örnberg & Andersson AB. Hur avsättningen fördelade sig på olika produkter kan studeras i tabell 3. Under 1870-talet hade som nämnts en viss export förekommit. För den följande tiden 1880–1906 saknas uppgifter om försäljningen och hur denna fördelades på hemmamarknad och export. För åren 1907–1911 redovisas ingen exportförsäljning men 1912–1914 förekom en mindre export, som därefter ökade och var som störst år 1920, då den uppgick till c:a 30 % av försäljningsvärdet. Därefter förlorade exporten snabbt i betydelse.

Tillverkningen bestod av såväl småglas som belysningsglas och emballageglas. Uppgifter om utestående fordringar föreligger för åren 1914 och 1915. De var då stora och uppgick i medeltal per månad till 259 000 resp. 246 700 kronor.

Av de bevarade handlingarna kan vissa upplysningar om driftsförhållandena hämtas. Bruket måste ligga med ganska stora förråd av råmaterialier och bränsle. Under åren omkring 1880 uppgavs nämligen att man måste hålla minst 1 års tillverkning på lager. Rörelsekapitalet uppgick vid denna tid till c:a 30 000 kronor och hela anläggningkostnaden uppgavs vara 100 000 kronor.

Vid denna tid tog man soda från England och sand från Frankrike. Dessa två poster belastade 1879 års tillverkning med sammanlagt 8 500 kronor. Går man så framåt i tiden föreligger uppgifter om råvaruförbrukningen för åren 1910–1913. Då användes vid bruket

Tabell 1. Fåglaviks glasbruk. Arbetarantal och tillverkningsvärde 1875–1913.

År	ANTAL ARBETARE				summa	minder- åriga i %	genom- snittligt tillv.-värde kr/arb.	tillverk- ningsvär- de 1 000- tal kr.
	över 18 år m	kv	under 18 år m	kv				
1875	23	—	18	—	41	43,9	1463	60,0
1876	25	6	7	—	38	18,4	1974	75,0
1877	25	6	7	—	38	18,4	1842	70,0
1878	23	14	20	—	57	35,1	1053	60,0
1879	25	16	22	—	63	34,9	952	60,0
1880	25	16	13	—	54	24,1	926	50,0
1881	26	16	16	—	58	27,6	1034	60,0
1882	26	—	16	6	48	45,8	1042	50,0
1883	26	24	12	3	65	23,1	1077	70,0
1884	24	—	15	—	39	38,5	1282	50,0
1885	24	—	15	—	39	38,5	2308	90,0
1886	26	—	10	—	36	27,8	2778	100,0
1887	26	—	10	—	36	27,8	2778	100,0
1888	32	19	21	11	83	38,6	843	70,0
1889	30	19	18	—	67	26,9	1119	75,0
1890	44	19	14	—	77	18,2	1039	80,0
1891	34	3	22	—	59	37,3	1356	80,0
1892	35	3	22	—	60	36,7	1333	80,0
1893	40	4	26	—	70	37,1	1429	100,0
1894	47	4	20	—	71	28,2	1507	107,0
1895	50	3	19	—	72	26,4	1490	107,3
1896	58	7	21	—	86	24,4	1267	109,0
1897	72	7	21	—	100	21,0	1300	130,0
1898	75	6	25	2	108	25,0	1018	110,0
1899	76	4	53	—	133	39,8	1353	180,0
1900	107	8	45	—	160	28,1	1250	200,0
1901	104	4	42	—	150	28,0	1667	250,0
1902	98	7	43	—	148	29,1	1689	250,0
1903	115	6	40	4	165	26,7	1576	260,0
1904	144	3	35	8	190	22,6	1405	267,0
1905	146	6	34	8	194	21,6	1572	305,0
1906	140	3	44	18	205	30,2	1682	345,0
1907	171	6	65	15	257	31,1	1567	402,8
1908	105	6	44	9	164	32,3	2154	353,3
1909	159	9	42	6	216	22,2	1591	343,7
1910	194	5	38	7	244	18,4	1639	400,0
1911	197	7	49	12	265	23,0	1415	375,0
1912	198	8	52	11	269	23,4	1357	365,2
1913	229	6	42	8	285	17,5	1299	370,2

Källa: Kommerskollegii statistik angående fabriker. RA.

Anm. I kronofogdens i Kullings fögderi 5-årsberättelse för 1891—1895 beräknades värdet av tillverkningen, som bedrevs i tämligen stor skala till c:a 125 000 kronor, alltså till högre belopp än i ovanstående tabell, och för 1896—1900 till 200 000 kronor. Jfr. Kullings kronofogdekontor, bunt 117. GLA.

Tabell 2. Fåglaviks glasbruk. Expeditioner under året, lagerförändringar m. m. samt tillverkning under året. 1 000-tal kronor 1899–1928.

År	glasbruket expeditionerat under året	lagerökning + lagerminskning —	ersättning för brandskadat	tillhoppa tillverkning under året
1899	169,8	+ 7,2		177,0
1900	165,1	+10,2	12,7	188,0
1901	213,1	+ 7,2		220,3
1902	199,1	+12,9		212,0
1903	213,0	+ 4,0		217,0
1904	217,8	+ 7,0		224,8
1905	253,4	—17,0		236,4
1906	287,1	—17,7		269,4
1907	330,7	+ 3,6		334,3
1908	288,0	+ 4,7		292,7
1909	288,9	+10,6		299,5
1910	319,7	+16,4		336,1
1911	308,8	— 2,3		306,5
1912	356,8	+ 8,4		365,2
1913	385,7	—15,6		370,1
1914	388,2	+ 2,3		390,5
1915	460,4	—12,2		448,2
1916	610,5	+37,0		647,5
1917—				
1920	uppg. saknas	uppg. saknas		uppg. saknas
1921	290,3	—34,1		256,3
1922	413,3	+71,2		484,4
1923	362,0	—19,0		343,1
1924	297,7	+31,1		328,8
1925	300,4	— 3,7		296,7
1926	310,7	+38,0		348,8
1927	319,4	+ 1,8		321,2
1928	294,8	+40,8		335,6

Källa: anförda statistikvolymen i dir. Y. W. Anderbergs ägo.

fransk sand, soda, pottaska, kalk, natronsalpeter, kalisalpeter, mönja och arseniksyrlighet. Sandförbrukningen varierade mellan c:a 300 à 550 ton per år, pottaskekonsumtionen mellan 5 à 8 ton. Av kalk förbrukades c:a 90 à 100 ton och av mönja för den finare glastillverkningen 7 à 15 ton.

Vad den stora torvmossen betytt för lokaliseringen av glasbruket vid Fåglavik har berörts av Kenneth Berg. Torvtäkten var som störst under 1890-talet. Då upptogs årligen ungefär 4 miljoner sticktorv,

som vägde c:a 1 400 ton, för en genomsnittskostnad av c:a 5: 97 per ton. Av denna kostnad beräknades 1 krona falla på utgifter för dikningar, vägar, hästar, lador m. m. Kostnaden för maskintorv beräknades till kronor 6: 04 per ton. Nämnade siffror utgick från upptagna antalet torv, men då genom arbetet och ogynnsam väderlek en avsevärd mängd smulades sönder och förfors, särskilt under torkningen, beräknade man 5 % svinn, då kostnaden per ton maskintorv beräknades till 6: 34 och för sticktorven till 6: 27. Medelkostnaden beräknades till 6: 30 per ton. Från och med 1905 började torvupptagningen att minska definitivt och man började i större utsträckning övergå till stenkol som bränsle. Som drivkraft vid bruket användes omkring 1880 två lokomobiler om sammanlagt 14 hkr.

Under åren omkring 1900 arbetade man vid 6 verkstäder i gamla (tyska) hyttan och vid lika många i nya (franska) hyttan. Förädling av glaset bedrevs i övre och nedre sliperiet samt måleriet.

1909 var driften oregelbunden. Franska hyttan låg nere under första halvåret, drevs under juli–oktober med 9 verkstäder och under december med 11 verkstäder. Tyska hyttan låg nere under juli och augusti. Dessutom omtalas en reservhytta med 8 verkstäder. Denna hytta drevs endast t. o. m. augusti månad.

För år 1912 föreligger en detaljerad redovisning över driften och tillverkningskostnaderna. I franska hyttan arbetade 12 verkstäder och smältes i 8 deglar 791 ton och i tyska hyttan arbetade 6 verkstäder och smältes i 6 stora deglar 413 ton, alltså sammanlagt drygt 1 200 ton. Härav framställdes 1 000 ton glas under 300 arbetsdagar. Sammanlagt 60 söndriga deglar uttogs i de båda hyttorna under året.

Under åren 1914–1916 arbetade man vid 6 verkstäder i tyska hyttan och 12 verkstäder i franska hyttan. 1915 tillverkades vid sammanlagt 15 deglar och 18 verkstäder 1 223 ton glas under 42 372 verkstadstimmar. Man förbrukade 566 ton sand, 177 ton soda, 121 ton kalk och 10,5 ton salpeter vartill kom övriga ej specificerade glasmaterialier. Arbetarna var dels dagavlönade dels ackordsavlönade. I sliperierna arbetade man så gott som uteslutande på ackord. Till-

Tabell 3. Fåglaviks glasbruks leveranser till Örnberg & Andersson AB i 1 000-tal kronor netto fördelade på olika varuslag under åren 1907–1923.

År	blom- vasar	småglas	lamp- artiklar	parfy- mörer	flas- kor	elektr. art.	metall- block	export gods	summa
1907	18,0	84,8	118,2	72,3	30,3	3,5	3,1		330,2
1908	17,5	72,9	90,8	63,2	32,2	4,0	7,3		287,9
1909	14,1	191,7	76,6	61,8	34,0	3,5	7,1		288,8
1910	17,7	126,0	75,6	58,8	34,1	7,5	5,4		325,1
1911	13,3	123,5	62,2	52,5	45,6	7,8	4,3		309,2
1912	8,4	124,0	50,8	83,0	35,2	8,3	4,7	24,0	
1913	6,3	131,4	60,8	84,6	35,8	21,1	3,3	19,2	
1914	6,4	132,8	50,8	91,6	30,0	22,9	1,8	29,7	
1915	2,1	70,2	34,5	108,7	20,7	21,8	0,6	192,7	
1916	5,0	177,2	22,2	—	—	245,5		121,6	
1917	3,9	224,1	15,6	—	—	343,1	0,6	111,7	
1918	4,2	235,3	19,3	—	—	267,3		45,4	
1919	14,8	254,5	30,8	—	—	180,0		145,5	
1920	12,3	585,0	23,0	—	—	152,6		328,2	
1921	3,7	193,6	19,3	—	—	49,4		5,3	
1922	1,5	179,8	14,4	—	—	60,3		137,5	
1923		142,4	12,8					4,0	
	kris- tall varor	petro- leum art.	medicin- o. tekniskt glas	embal- lage	blomvasar, hushållsglas kristall				
1912	15,6								354,0
1913	21,1								383,6
1914	22,4								388,4
1915	9,0								460,3
1916		25,6	1,3	9,4					607,8
1917		80,7	1,0						780,7
1918		243,8	3,1	4,5					822,9
1919		87,9	9,4	7,3					730,2
1920		33,2	1,9	8,0					1144,2
1921		8,8	4,6	5,6					290,3
1922		10,7	6,5	2,5					413,2
1923			46,6	1,6	154,7				362,1

Källa: 2 volymer statistik ang. Fåglaviks glasbruk i direktör Y. W. Anderbergs i Göteborg ägo. Utöver ovan angivna källor har använts en av A. M. Andersson, Fåglavik den 23/9 1880 daterad skrivelse till 1876 års tullkommitté, RA.

Förkortningar: GLA = landsarkivet i Göteborg. RA = riksarkivet.

verkningskostnaden uppgick till i runt tal 436 000 kronor.

År 1918 kunde man endast i begränsad omfattning uppehålla tillverkningskostnaden för hyttorna beräknades till 558 000 kronor. I tyska hyttan arbetade man under 304 dagar vid 7 deglar och tillverkningskostnaden beräknades efter avdrag för 10 % bräck till i runt tal

332 ton. Franska hyttan drevs endast under 23 arbetsdagar. Varje degel i denna hytta rymde 367 kg glasmassa och efter avdrag av 10 % bräck beräknades produktionen till 48 ton. De båda hyttorna levererade under året endast 380 ton osprängt glas för en självkostnad av 1 470 kronor per ton.

Under åren 1919 och 1920 lämnade de båda hyttorna sammanlagt 400 resp. 815 ton osprängt, färdigt glas. Kostnaderna per kg härför fördelade sig på följande sätt:

	1919	1920
	öre/kg	öre/kg
för: råmaterialier	27,1	19,7
arbetslöner	45,8	47,1
bränsle	36,8	43,8
övriga kostnader	40,9	21,2
Summa	150,6	131,8

1921 var ett svårt år för glasbruken och för näringslivet överhuvud. Då låg driften vid Fåglavik nere under sammanlagt 7 månader.

Rörelsen hade 1891 ombildats till aktiebolag. Den 18 december detta år stadfästes bolagsordningen för Örnberg & Andersson AB efter ansökan av Magnus Eidem Andersson, Pauline Andersson och A. W. Anderberg. Bolaget hade till ändamål att efter inköp av grosshandlaren A. M. Anderssons sterbhus och firman Örnberg & Andersson tillhöriga fabriker, lager och fastighet driva tillverkning av glasvaror, lampartiklar och andra industriartiklar samt att i samband därmed idka handelsrörelse. Aktiekapitalet skulle utgöra minst 250 000 och högst 700 000 kronor, fördelat i aktier à 1 000 kronor.

Det kan tilläggas att Fåglavik fortfarande (1968) ägs av samma familj som för snart 100 år sedan grundade bruket. Detta är ett tämligen unikt förhållande inom en bransch som varit underkastad så många växlingar som glasindustrien.

L A R S P E T E R E K L U N D H

LEVNADSTECKNING AV HONOM SJÄLV VID FYLLDA 72 ÅR

”Det är hög tid att rannsaka det förflutna. Det bör vara varje människas skyldighet att hålla reda på sig själv och uppteckna sin levnad, icke undandraga att nämna sina fel men spara eller alldeles utesluta eget beröm utan låta handlingarna tala. Det går ej så lätt att tala om att man begått dumheter och dårskaper. Det är skräphögar som man vill överskyla. Det är vidrigt att höra människor tala om sig själva, där det kan få namn av beröm. Man har ej rättighet att antaga att andra människor skall vara intresserade därav. Visst har varje människa rättighet att försvara sitt goda namn och rykte. En ful sak är då människor tala om sig själva att de ljuga så mycket, att inbilla sig att man är bättre än man är. Man gör sig därigenom till en stor stackare.” *Svedelius*

Att skriva en levnadsteckning över sig själv, skall i de flesta fall icke bliva fri från egenkärlek. Möjligen säga karaktärsfasta personer rent ut de fel, de må vara uti vilka omständigheter som helst, men andra vill nog hava det dolt. Lättast är att sätta meriterna stora och felen små eller inga.

Skall en levnadsteckning vara värd att förvaras från glömskan och lända till någon nytta, bör den innehålla en händelserik levnad, där varje drag av karaktärsfasthet segrar över motgångar och hinder. Det skulle lända till mycken nytta om utmärkta levnadsteckningar kunde sättas i ynglingens för att icke säga barnets händer.

Det skulle vara till större gagn än mycket annat som upptager onödig tid i skolan för allmogens barn, för den utan hjälp och råd utkomne unge mannen eller flickan, som på ett hederligt sätt skall förtjäna sitt bröd. Det unga sinnet skulle lyftas upp, för att söka komma

att tävla vid sin gång genom livet att göra sammaledes, som förer en rik belöning med sig.

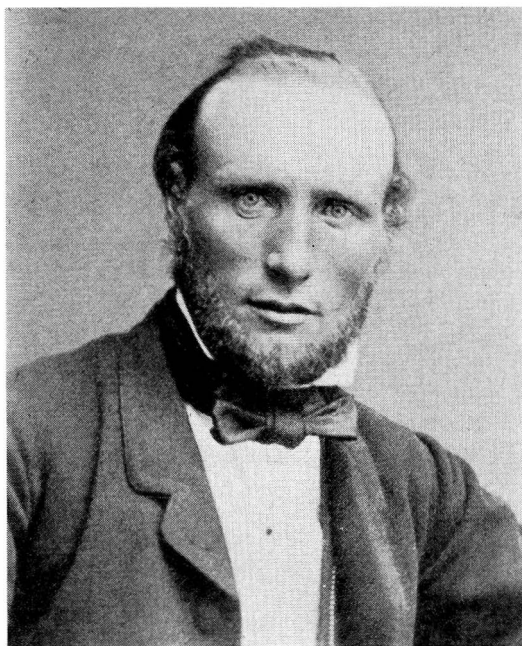
Det tvistas om att borttaga religionsundervisningen från skolan. Det finnes både dålig och god sådan. Den dåliga kan gärna tagas bort. Men måtte aldrig den dag komma då någon röst höjes att Guds-begreppet Hans skapande oändliga storhet, skall borttagas, det som är kraften och näringen för all sällhet och glädje på jorden. Vid nattvardsundervisningen bör religionsläran kärleksfullt och skönt på ett kraftigt och praktiskt sätt inpräglas i det unga sinnet. Vilken tröst och styrka uppstår därav till reskost genom livet.

Den som denna levnadsteckning gäller föddes den 26 januari 1826 vid Berga soldattorp i Björnlunda socken av Nyköpings län. Föräldrarna voro vicekorpralen Anders Brandt (1787–1854) och Anna Katrina Rand. Min moder dog då jag var 3 år 3 månader gammal. Hennes dödsdag hörde jag skulle vara den 29 april 1829. Jag minns henne icke annat än då hon låg sjuk. Jag tycker mig minnas att hon stod vid spisen och värme sig och detta var någon av de sista dagarna hon levde.

En piga togs att sköta om huset, hon hade en pojke jämnårig med mig. Att hon hyllade sitt barn var ju det rätta. Hon såg i honom ett ljus och talade om att han skulle bli en stor man med tiden. Ödet hade beslutat annorlunda, han blev både ”döv och dumb”.

Jag minns ej bestämt när jag begynte att lära mig läsa, men vid 10 års ålder kunde jag hela katekesen. Jag minns det av det skäl att flyttning skedde från Björnlunda till torpet Mårkällan i Frustuna socken. Min fader blev torpare där våren 1836. När man var inflyttad från en annan församling skulle man vid ett husförhör visa att man kunde läsa. I Björnlunda fanns en skola skänkt i början av detta århundrade av en herreman, som hette Welander, ägare till Elghammar. En skola på landsbygden var då något ovanligt nytt, ty de voro få. Det blev anordnat att jag skulle gå i skolan och det syddes två s. k. nattkappor åt mig. Någon skolgång blev ej utav.

Min fader gifte om sig ett par år efter min mors död med en äldre

Lars Peter Eklundh.

piga som hette Stina, född 1786. Jag fick således i henne styvmoder. Hon behandlade mig väl och gjorde det bästa hon kunde. Uti hemmet var en gammal gumma, som var mycket gudfruktig. Hon hade en bok med namnet "Örtagårdsmästaren", som gumman kunde nära nog utantill.

År 1840 bereddes jag till min första nattvardsgång av vicepastor Gustaf Ulsberg, och begick den på våren, palmsöndagen, i Frustuna kyrka. Jag var djupt rörd, troligen mest av alla pojkar. Den ifrågavarande prästen var en utmärkt predikant, höll god ordning, var sträng. Allt trodde jag, att det fanns både djävul och helvete. Detta kan ju aldrig bli utrett. Men säg någonting som icke finns i skapelsen? Skulle det då finnas allt utom en djävul? – Läsningstiden var väl den lyckligaste. Nog tycker allmogens barn att så är. Det är en övergång från barn till yngling och hoppet att komma ut i världen

påskyndar kanske även att man dag för dag tycker sig bli starkare och längtar efter mera anseende än man som barn blir tilldelad. Det var mycket fattigt hemma. Jag hade stövlar lagade med lappar, som var fästade med vit tråd. De andra kläderna voro något bättre i proportion. Då jag gick till nattvarden första gången fick jag nya stövlar och rock av en gammal kappa som varit min styvmoders. – Under läsningstiden gick min väg en flicka som hette Anna Charlotta, boende i Hålsta by. Hon var fosterdotter där, hon gav mig många brödbitar. Jag har välsignat henne därför och ej glömt henne under hela min levnad. Längre sökte jag efter henne, spordes att hon blev gift, blev änka och intogs på fattighemmet i Huddinge socken. Då jag fick veta detta sände jag henne 10 kronor. Detta var omkring 1870.

Mina göromål blev sedan dels att gå i dagsverke, dels hemma. Fatigdomen var rätt stor. Då jag kunde undvaras vid göromålen blev jag skickad att meta fisk, sälja den och köpa snus åt far. Även plockade jag bär och bytte bort för mjöl eller fläsk eller dylikt. Till matsäck i herrgården bestods bröd och ärtvälling, som kokades på sillhuvuden. Någon gång kunde man få mjölk i stället för ärtvälling. Mig veterligen saknades aldrig bröd i huset.

Det var under denna olyckliga tid då brännerier fanns nästan i varenda stuga. Så skedde ock i föräldrahemmet. Uti en kammare, eller i själva stugan tillverkades brännvin på nätterna, då stängdes för fönstren att intet ljus skulle komma inifrån och ut. Sedan söps om söndagarna och andra dagar, slagsmål, oreda och ett dåligt husligt liv voro nästan dageligen den tiden.

Min fader var mycket sträng, men dock älskade jag honom mycket. Den tidens uppfostran i krigstjänsten var så rå och hård, att det ej alls var underligt att livet i soldatens hem var därefter. – När min far var borta och icke kom hem som väntat var, intog mig en stor oro. Han var nästan alla gånger han hemkom överlastad, oredig genom förtärande av för mycket brännvin. Det var då att passa upp när han kom. Han kunde aldrig gå och lägga sig utan gick natten lång,

grälade och var oregerlig, slog sönder varjehanda saker, såsom fat, pannor och dylikt. Jag var väl 6 à 7 år gammal, då jag var med på ett supkalas eller supgille. Jag minns det var en dag det regnade. Då samlades några tillsammans vid ett annat soldattorp som låg nära intill. Där blev det supa av. De pinade mig att förtära brännvin för att jag skulle bli en duktig karl. Jag ville gå hem, blev släppt genom grinden, hade en liten vagn med mig. Den fastnade på vägen i en vattenpöl. Jag förmådde knappast gå hem, men öppnade dörren och stampade i golvet och sade: ”Nu mor är det inte lönt att ni muckar ty nu är jag full.” Jag blev avklädd och lagd i sängen, låg sjuk flera dagar och var nära nog fråga om livet. Som pojke gjorde jag sedan den slutsatsen, att hända mig vad som helst, men aldrig skall jag bli en ”fyllbult”.

Jag minns även att hela min kropp var en hel sårkaka, troligen i följd av att jag inte hölls ren om kroppen. Att bota detta smordes jag med en salva av sönderstött svavel och enbär vid stark värme vid spisen. Svedan var odräglig. En annan gång sades att jag hade ”ältan”. För att bota mig för den grävdes tvenne gropar i jorden uti hagen nedanför stugan. Emellan dessa gropar gjordes ett runt hål, så stort att jag fördes därigenom från den ena gropen till den andra tre gånger, fram och åter. Detta skulle vara säker bot för ”ältan”. Jag minns att en käring flera gånger ”stöpte” över mig, en gång med björkkvistar, den andra gången med bara bly, och mångfaldiga gånger mättes armarna och då de blivit mätta spottade käringen tre gånger. Det var tidens sed, vid minsta illamående skulle armarna mätas eller eldkol släppas närmast kroppen emellan kläderna. Det hette att man blivit ”kramad” av något ”troll” eller ”rå”. Det fanns skogsrå och tomträ. Det är en välgärning att folket växer ifrån sådana dårskaper, och det är folkskolan och tidningspressen som har hedern därav. Hade prästerskapet varit mera upplysta och stått på folkets bästa skulle långt före denna tid varit mindre kvar av dessa dårskaper. Men de flesta av dem hade för sig att folkets okunnighet varit för dem det säkraste att tro, aldrig forska efter sanningen.

Då jag var ungefär 12 år gammal var jag i en kvarn ej långt från torpet Märkällan och malde. Mjölndrängen, som var halt och snedbent, stängde dörrarna till kvarnen så att han och jag blevo ensamma. Drängen sade till mig att jag tagit en fiolkvint från honom i kvarnkammaren dagen förut. Jag hade ej begrepp vad det var. Drängen slog mig så förfärligt, och sedan tog han uti mina ben och drog mig trappan utför till nedra botten, huvudet slog mot trappstegen. På nedra botten fick jag mera misshandel, blev sedan utkastad utanför dörren. Med knapp nöd kunde jag gå hem, var alldeles sönderslagen. Jag var oskyldig. Jag talade om detta för min fader, som gick till drängen och frågade varför han misshandlat mig. Drängen sade då att han icke sett mig. Så kan en oskyldig få lida. Omkring 10 år därefter träffade jag samma dräng. Jag sporde honom genast om huru han misshandlat mig i kvarnen. Han tog genast till benen och gjorde sig osynlig.

Vid 9 eller 10 års ålder blev jag bortskickad till en smed för att få yxor stålade. Hos smeden var en karl förut, så jag fick vänta tills denne fått sitt färdigt. Karlen omtalade för smeden att s. k. påskkäringar sammanträffade med fan varje skärtorsdagskväll uti en kvarn. Där utdelades order och belöningar så härresande att de icke kunna återgivas. Mjölaren hade på viss tid sålt sig till fan för någon välgärning. Dagen kom då avtalstiden var slut, fan kom och skulle hämta mjölaren. Som en stor svart hund med eldflammar i gapet presenterade han sig uti mjölarens hem. Mjölaren låg i sängen. Hustru och barn läste och bad Gud om hjälp. Det sändes efter prästen, men han rådde ej utdriva fan. Det sändes efter komministern, en låghalt man, men då fick fan sin överman och blev utkörd, mjölaren omdöpt och fick annat namn. Till den grad blev jag uppskrämd av dessa ohyggliga berättelser, att jag sprang den trekvarts mil långa vägen hem och ej vågade se mig om.

Det är en skam att omnämna att man fått uppleva förekomsten av så dåliga människor, som ej har försyn att skrämman barn på sådant sätt.

Den tiden hade tusen dumheter, den ena värre än den andra, som en del allmoge än i dag håller sanna. I Björklunda socken, där jag var född, var otroligt med sådant. I början av detta århundrade var där en kyrkoherde som hette Årman, far och son lärar ha varit kyrkoherdar efter varandra. Denne präst hade sagt på predikstolen att satan låg i trappan då prostén gick upp i predikstolen och det sprutade eldsflammor om honom. Prästen skulle ha visat satan för kyrkbesökarna om det inte varit för havande kvinnor och små barn. Årman hade makt över fan, han kommenderade honom som han ville. Han var på husförhör i Klava, en mils väg ifrån kyrkan. Det är en mörk höstafton, prästen rider hem, fan är tjänstaktig och springer och lyser med lykta. Om nu fan tyckte att det blev för tröttsamt eller att det var för stor tjänst, han ville sätta sig på hästen jämte prästen. Då visade prästen bort fan och det blev ett bråk och buller i Klevaskogen och ett mörker över alla gränser, men prästen kom lyckligen hem.

En annan gång då prästen reser på natten tager fan av ett av vagnshjulen. Prästen märker det genast och ålägger fan att bära hjulet och hålla i vagnsaxeln till prästen kom hem. Detta skulle ha hänt från Skenda by till prästgården som låg 1/8 mil nedanför. – En söndagsmorgon då prästen går till kyrkan ser folk honom rita ett kors på vägen, som han gick tvärs över. Prästen säger, då han tillfrågades, att det betydde att hindra satan, som ämnade sig till Ekhof för att hjälpa till och kamma två pigor, som ämnade sig i kyrkan. Ekhof låg 1/4 mil från kyrkan. Pigorna kom sedan till kyrkan och prästen såg satan stå bakefter dem och ordna med deras hår. – Man kallar det ”den gamla goda tiden”, större oförstånd finns knappast till.

Den förut omnämnda gudfruktiga gumman, sade sig ha hört prästen tala om vad här är berättat samt att satan ibland om nätterna kom och drog täcket av prästen då han sov. Men satan blev utkörd och en gång stack prästen hål med en nål på fönsterblyet och körde ut den objudne gästen och sedan fick prästen sova i fred.

Som helt ung blev jag skickad långa vägar att köpa snus. Jag kunde

få gå från den ena snuskrogen till den andra innan jag kunde få något. En dag måste jag gå ungefär 1 1/2 mil. Detta orsakade att jag var borta allt för länge, men inte längre än om det varit för min far bekant att jag måste gå den 3 mil långa vägen. Utan att taga del därav fick jag mycket stryk för att jag varit för länge borta. Möjligen var jag då 9 eller 10 år gammal.

En gång då jag varit ute och metat sålde jag fisk för 50 öre. En orätt tanke uppstod hos mig, att jag skulle säga att jag tappat 25 öre, för att komma åt något att köpa metkrokar. Då jag kom hem visade jag min västficka att den var sönder och tappat ena slanten. Sömmen å fickan satt långt från kanten att jag kunde vidga ut så att det syntes liksom fickan varit sönder. Jag blev trodd. Det syns hur lätt ett barn kan komma på avvägar, får det fortgå är livet snart förfelat.

Som tioårig skulle jag lära mig bli fiskare. En dräng tjänade i hemmet och han skulle lära ut konsten. Man skulle gå mitt i natten så att ingen märkte att man skulle gå och fiska. Detta skulle ske på natten emellan lördagen och söndagen till några skogssjöar långt bort från hemmet. Sällan kunde man gå så långt genom en folkrik trakt utan att bli sedd. Drängen sade att det lönade ej att gå fram till sjön, om någon fick se att man gick dit. Kom man fram till sjön och fick höra taltrasten sjunga i närheten ansågs fiskelyckan vara borta. Dessa skogssjöar var ej fiskrika, varför fisket lyckades dåligt. Drängen skyllde på att man inte kommit dit osedd.

Då jag var omkring 11 år gammal blev det bestämt att jag skulle lära mig skomakaryrket. Min äldsta bror Anders var skomakare. En söndagseftermiddag drog vi iväg för att vara i ordning tidigt på måndagsmorgonen. Min bror hade en gesäll, han bar den större lästknippan, jag den mindre och mästaren själv väskan med ”sylar och pry-lar”, knivar och tänger, samt en väldig räckspade, som jag inte kan påminna mig vad den användes till. På måndagsmorgonen vidtog arbetet. Jag tror att jag höll ut till onsdag- eller torsdagsmorgon, men då bad jag att få slippa arbetet, vilket ock skedde. Av bondmor

där vi var fick jag en bulle och en korb och så bar det iväg hem.

Om människan komme in på den bana som passade för anlagen, skulle ej så många misslyckanden uppstå. Ett är visst att anlag i de flesta fall äro nedlagda hos var och en och detta till gott eller ont, hos den ene dåligt och hos den andre omvänt. – Ofta äro de förenade uti samma person, beror sedan på vilkendera får överhanden.

Min moder lär ha varit en ståtlig kvinna och ovanligt stark. Hon hade burit en tunna råg ungefär 1/8 mil och med den på ryggen gått över så kallade ”stättor”. Hon dog i april 1829 några veckor efter det hon blivit förlöst med ett gossebarn, som hon fick med sig i graven. En broder Anders Gustav var född 1811 och en Carl Erik född 1818, levde tills de voro gamla män. Anders ligger begravnen i Frustuna kyrkogård, Carl i Björnlunda. En broder som hette Nils Jacob dog då han var 5 à 6 år gammal genom att en gryta varmt vatten stälpte över honom. Han lär ha haft förfärliga plågor innan han dog. Jag minns ej honom och vet ej när han var född. En syster har jag haft, men hon var död innan jag har minne därav.

År 1834 minns jag att det på eftersommaren var en förfärlig rök i luften, som varade ungefär tre veckors tid. Under denna tid var det sorg och bedrövelse. Koleran härjade på många ställen i Sverige. Sinna voro uppjagade: det var en förfärlig dödlighet. Många ställen inom socknen blev utstakade till begravningsplatser. Lyckligtvis behövde ingen användas inom Björklunda socken. Den myckna röken orsakades, sades det, av att en världsdel brann.

År 1836 flyttade min fader från Berga soldattorp till torpet Mårkällan i Frustuna socken, sedan han tagit avsked som soldat. Min broder Carl som var borta och tjänade flyttade då hem och blev dagsverksdräng. Jag skulle föreställas för rättaren vid gården, om han ansåg mig kunna duga att göra s. k. hjondagsverkna, men blev kasserad såsom för ung och klen.

Fattigdomen var i hemmet, mycket dryg skatt på torpet, 4 karl- och 2 hjondagsverken i varje vecka. För ett karldagsverke som gjordes extra var betalningen en kappe råg. Således 32 dagsverken för en

tunna råg. Min fader var en ovanligt duglig arbetare och driftig, men uträkningen var ej god. Uppfödd i den hårda skolan, där stryk var daglig traktering hade han insupit denna sed. Man behöver endast komma ihåg hur förfärligt soldaterna den tiden blev hanterade. Min fader var med under hela finska kriget, och hade där lidit förfärligt. Till sist var han med den avdelning som skulle försvara Åland mot ryssarna, men övermakten var för stor, hunger och sjukdom samt manspillan i stor mängd dagligen. Ungefär 150 man, efter vad han trodde, blev drivna att söka sin räddning över Ålands hav i stället för att lämna sig åt ryssarna. De hade hellre föresatt sig att dö på isen eller i de öppna vakarna. Havet låg tillfruset men var osäkert, ehuru det varit en sträng köld. De stupade en då och en då av hunger, matt-
het och köld eller av sjukdom och frostsador, så att när de kommo över till svenska stranden voro sju man kvar i det mest ynkliga tillstånd. Sedan bevistade min fader tyska kriget samt kriget i Norge och tog som nämnts avsked år 1836.

Min fader var född 1787 den 18 juni och dog den 23 december 1854. Han ligger begravnen uti en hage nordost om tegelbruket i Torsåkers socken. På minnesvården står att läsa: Minnesvård över Anders Brandt född 1787 den 18/6. Bevistade finska kriget 1808–09, Tyska och norska 1813–14. Dog i kolera varföre kyrkogården nekade förvara hans stoft. Stenen restes av yngste sonen den 20/9 1865.

På stenens andra sida läses: År 1854 i Nov. o. December dog 15 personer i kolera som vilar härunder. Där bortom solen där hon verkar i sin krets, bortom nattens skimrande världar som i evig frid drager vidare. Där är de godas samlingsplats, där bliva ödets gåtor lösta, där finner troheten sin belöning och lidandet sin segerpalm.

Platsen besöktes av mig den 30 aug. 1897 vid återresan från Stockholm då jag varit på Industriutställningen. Träden, fyra stycken ekar, som planterades för 30 år sedan voro förstörda, endast en lind stod kvar. Sedan har jag ordnat att fyra stycken större stenar skall resas vid den stora gravens fyra hörn. Minnesstenen står på gravens mitt.

Min styvmoder dog den 25 mars 1868, 81 år gammal, efter endast en dags sjukdom. Mina båda bröder voro behjälpliga att resa gravstenen. Den kostade mig 80 kronor. Huru olyckligt det är att på gamla dagar behöva lida nöd, svälta och arbeta.

Den tiden var Torsåkers tegelbruk beryktat att vara det sämsta ställe som fanns till. Då alla andra ställen till arbete voro stängda stod där arbete vanligen att få, därför att det var så svårt att ingen ville dit. Jag minns att jag 1854 gjorde ett besök men hade inga medel mer än till resan, så att jag ej kunde lämna min fader mer än 2 kronor. Min fader arbetade då i tegelbruket. Jag kom hem på natten, bud sändes efter honom, han kom hem men vågade ej vara från sitt arbete – turvis tegelbränning – mer än 1/4 timma. Förtjänsten var så klen, att min fader och styvmoder måste svälta sig fram, ehuru han var en ovanligt styv arbetare. Det var ej underligt att döden gjorde en så rik skörd bland de arma människorna. Mätte aldrig så svår tid uppstå mer.

Således behövde den 67-årige mannen arbeta strängt på gamla dagar, han var så kraftig och driftig, men brännvinet tog bort mycken kraft och tid. Missräkning och antagande av för stora torp förstörde det lilla som fanns i huset då avskedet från soldattjänsten skedde. Det är ock att ihågkomma att det fanns icke annat än fattigdom bland de allra flesta torpare. Skatten, genom dagsverken, var så tilltagen att det var nästan omöjligt att komma till något välstånd. – Från torpet Märkällan blev min fader uppsagd just för att han ofta var överlastad av brännvin då han var ute på resor. Han flyttade till torpet Nytorp under Erndals bruk. Jag var med och dikade en vår där. Där var en liten sjö där isen låg. En gädda hoppade upp på iskanten, troligen jagad av en större, och jag passade på och tog den som kom upp på isen. Från detta torp antogs ett mindre bondhemman i Sörby i Torsåkers socken och sedan blev han arbetare vid tegelbruket.

Vid 13 års ålder blev jag godkänd att göra hjondagsverken. Det var en bedrövlig tid att vara ibland den råa dagsverkshopen. Rätta-

ren på stället var förfärligt ohyfsad i sitt språk. Han hette Göransson. Jag begynte först vid Widbynäs, sedan vid Lundby. Båda tillhörande kammarjunkare N. A. Wattring. Lyckligtvis hade jag lärt mig goda grundsatser av den omnämnda gamla gumman samt sedan under nattvardsberedningen. Min fader åtog sig dikningsarbete och gick långt bort för att utföra det. Jag måste följa med. En höst minns jag att isen slamrade om benen där jag gick barbent. Detta ansågs alls icke för svårt den tiden.

En löjlig tilldragelse må icke lämnas åt glömskan. Ungefär vid 8 års ålder blev jag bortskickad med en sugga. Suggan inhystes i en släde med täckning över och jag satte mig ovanpå och körde iväg. Kommen till en krök på vägen skulle jag vika utav men körde för fort, släden omkull, suggan ur och jag långt bort från åkdonet. Hästen skenar iväg, jag skyndar vägen fram, skulle säga att hästen skenade, men sade till en person jag mötte: ”Jesus, suggan skenade ifrån mig.”

När jag gjorde hjondagsverken vid Lundby gård i Frustuna socken, brukade Wattring på Jacobsberg, som ägde Lundby, en à två gånger i veckan komma till Lundby och se till arbetet. Det utsattes ofta beting, bland annat att sköta upp dikesrenar och diken efter s. k. ”avvägskörningen”. För hjon var det 400 famnar dubbel ren med dike. Det var ett mycket svårt beting att rensa upp diken och renar efter avvägskörningen på sommaren, ty dikena kunde ligga mer än halvfyllda med jord, synnerligen då mindre vana skötte trästocken och körde för nära dikeskanten. En dag hade jag ett sådant beting då Wattring åkte från gården och hem till Jacobsberg. Jag lämnade mitt arbete, sprang rakt fram över det stora gärdet till en grind där och öppnade den. Detta var sommaren 1841. Vi voro många hjon utsatta på beting men ingen annan lämnade arbetet för att göra husbonden den tjänsten att han icke skulle behöva gå och öppna grinden. Av hjonen slutade jag i vanliga fall först, ty jag hade en iver att jag skulle vara före i arbetet, och fick alltid beröm av rättsaren att det var bra gjort.

På vintern 1841 fick min fader bud att inställa sig hos Wattrang. ”Jag skall hava din pojke Lars den 1 april, han skall bli i stallet.” De invändningar som min fader gjorde fick ej bli många. Husbondens vilja var den tiden lag. Den första april 1841 kom och på eftermiddagen begav jag mig iväg till Jacobsberg. Mina ägodelar, som jag förde med mig, bestod av tarvliga kläder, högst usla skodon, en grön s. k. ”kaschett” på huvudet, under armen en liten rund bleckspegel. Snart skaffade jag mig en mössa och så ett par stövlar, blev skyldig därför. Den dåliga rocken måste duga, att få en bättre såg mörkt ut. Lönen bestod av 25 kronor och det dugde ej att begynna taga ut på den. Det var bestämt att jag icke skulle vara vid Jacobsberg längre än till 24 okt., emedan en annan vad stadd dit, innan jag kom. Kusken var något supig och därför blev han uppsagd att flytta, och den som blev kusk efter honom, var stalldrängen som Wattrang hade en månads tid i Stockholm för att lära sig köra hästar.

Vid Jacobsberg hölls mycket god mat. Hölls alltid dukat bord åt folket. Mycket sörjde jag över att jag skulle vara tvungen att komma hem på hösten och begynna med den magra kosten, men jag tröstade mig med att jag skulle minnas den och den dagen i veckan vad mat det var, ty det var visst för varje dag i veckan.

I stallet fanns en mycket ilsken häst som hette Hampus. Denne bet och slog mig flera gånger och var mycket svår att hantera. En dag tänker jag att betala den ondsinta hästen, då jag var ensam i stallet. Jag gick i spiltan intill och rappade på hästen. Han slog igen i balken så att det hördes lång väg. Dörren öppnas och Wattrang kommer in, och då blev det jag som fick stryk i stället.

Tiden närmade sig hösten då jag skulle lämna Jacobsberg. En dag var jag med Wattrang till en herrgård som hette Ullaberg. Då mötte vi ett fruntimmer som var stadd på väg till kammarjunkar Wattrang för att höra om han kunde skaffa någon person som dugde till kusk hos statsrådet Rosenblad, som bodde på en gård som hette Ulsta i Wårdinge socken.

Wattrang svarade att han visste ingen, men om han kunde vara till

någon tjänst hade han städslat en dräng för stallet, att denne möjligen kunde duga. Fruntimret tackade för anbudet. När vi skilts från henne sade Wattrang: "Blir detta utav vill jag ha dig kvar, Lasse." Mina lyckliga känslor sprungo fram. Jag slapp flytta. Den som skulle taga vid efter mig blev kusk hos statsrådet Rosenblad. Under kommande 2 1/2 år var ej mycket att skriva om. Jag växte och blev stark men hade fel i halsen och bröstet var klent. En odräglig heshet plågade mig ofta och långa tider var det fåfängt att tala, endast att tyst viska fram något ljud. Min lön utgjorde under de tre år jag var på Jacobsberg 25 kr. per år och ett par stövlar. När jag hade någon tid begynte jag lära mig skriva och räkna. Första gången jag begynte därmed var annandag jul 1838. Min fader hade en förskrift, skriven av en underofficer för att han skulle börja lära sig skriva som skulle vara behöfligt, då han blev vice-korpral. Men han kunde ej lära sig, han var för gammal. Orden i förskriften begynte: "Ungefär vid den tiden kommo några vise män av österlandet." Detta var det första jag hade till läromästare, och beslutet blev att jag skulle lära mig skriva.

Den 24 april 1845 blev det ledigt för stalldräng hos provinsialläkaren J. U. Klintberg på Alma, 3/4 mil från Jacobsberg. Jag sökte dit ty där var det 75 kr. i årslön. Jag flyttade dit den 26 april en lördagseftermiddag. Det var en stor sorgedag. Förut hade jag god mat, setat vid dukat bord uti särskilt rum, ty på de flesta adliga ställen brukades det den tiden. Nu fick jag högst usel mat och sitta i köket vid en bänk. Jag svälte och det med besked. Skulle jag få smaka kaffe någon gång, så måste någon av pigorna dela med sig av den kopp som de skulle hava, så även med sockerbiten som ej var större än en ärt. Det var riktiga högtidsdagar, då jag kunde få komma bort och äta mig mätt.

Min omsorg blev om jag på något sätt kunde förtjäna något utom lönen. Jag lärde mig på egen hand göra borstar, och vakade långt in på nätterna därmed. De flesta bestod av ryktborstar, men även hår- och klädesborstar förfärdigades.

Under de 3 1/2 år som jag tjänade hos doktor Klintberg var jag med och obducerade 4 lik, alla hade dött på ej naturligt sätt. En hade blivit ihjälslagen, en tagit in gift, en dränkt sig och en hängtt sig.

År 1847 exerceerade jag bevärning på Malmköpingsheden. Det var omänskligt att vara med om. Maten lagades invid avträdesgroparna, det var endast 4 à 5 alnar emellan dem och matkittlarna, där maten kokades. Befälet utövade svordomar och otidligheter så att man kunde fasa därför. Synnerligen lätt hade jag ej att lära mig exercera.

Från den 26 april 1845 daterar sig namnet Eklundh. Förut var det vanligen namnet Lasse. Lars Petter kom aldrig i fråga.

Då jag kom till Alma frågade dr Klintberg om jag skulle hava något tillnamn. Jag angav då att jag ville heta Eklundh. Så skedde. Väl har jag tänkt på sedan, att jag bort kalla mig Brandt eller Brante, men det var ju bra att det slopades såsom hörande till min faders soldatnamn, ty allt vad till krigstjänsten hörde var min avsky. Det heter att namnet gör ingenting till saken blott man bär det med heder. Måtte därför kommande släktled som bär namnet efter mig bära det med heder. Och måtte stamfädren därför framgent i tidevarven fostra hederliga och dugande män, sig själva till nytta och gagn och fosterlandets ära och väl bli gynnade.

Hos dr Klintberg var det egentligen en lätt tjänst. Jag hade att sköta 2 hästar, borsta doktors kläder och sköta trädgården och jordbruket som var ungefär fyra tunnland.

Det svåraste tyckte jag var att gå och köpa mjölk och ofta vara betjänt åt pigorna. Dr K. var en ärans man, högt uppbyren som läkare. Han hade en ståtlig fru, född Berlin, dotter till den namnkunnige källarmästare Berlin i Uppsala. Hon hade figur och hållning som en drottning. En fröken Westerman bodde i huset som skylld mig för att vara lat. Möjligen rev jag ej smöret ur elden alla gånger. Doktorinnan värderade mig mycket, och när jag flyttade sade hon: ”En sådan karl får vi aldrig mer.” Och jag må säga till hennes heder, att då jag kom dit några gånger sedan jag flyttat och hälsade på, flög hon mig i famnen, klappade mig och bevisade mig mycket vänskap,

mer än man i vanliga fall kunde väntat av ett så fint bildat fruntimmer som hon var.

Under dessa år inställde sig min heshet vanligen två gånger om året och varade omkring två månader vardera gången. Dr K. hade sagt: ”Stackars min Eklundh, han lever knappast i två år.”

På sommaren 1848 skulle jag anmäla mig som lantbrukselev vid Wäderbrunns lantbruksskola. Jag reste till Nyköping den dagen då antagningen skulle ske, försedd med rekommendation av doktor Klintberg. Styrelsen var placerad omkring ett bord. Det var ungefär 30 som sökte. Sex skulle antagas. Var och en fick en fråga att besvara. Min blev: Varför vältas jorden om våren? Jag svarade: Därför att fuktigheten skall hållas kvar i jorden. Blev antagen.

Då jag flyttade från Alma den 31 oktober hade jag förtjänat 230 kr. med att göra borstar. Jag kunde förse mig med rätt mycket kläder och däribland 12 nya skjortor. Den 1 november 1848 tillträdde jag som rättarlärling vid Wäderbrunn. Hade jag haft dålig kost förut så blev det sju resor värre nu. Så usel lantbruksskola kunde ej uppletas med ljus och lykta. Ingen ordning, ingenting att lära. Mitt första göromål blev vedhuggning i vedboden. Bostaden bestod av ett litet rum, som utgjorde allt i allo. Där voro 15 stycken lärlingar inhysta. Detta rum utgjorde lärosal. Någon undervisning i räkning och några häften att skriva utav rörande jordbruket kallades kurs. Sängarna måste på dagen resas upp vid väggarna. Där var ett bord på mitten av rummet och låga bänkar vid sidorna av detsamma. Där fördes ett rövarliv, ordning hade aldrig någon hört talas om. Föreståndaren Hjalmar Nathorst hade nog teoretiska kunskaper men saknade all erfarenhet, han var för ung och oerfaren, men bar namn av att vara skicklig jordbrukare.

Till första julen blev jag så utsvulten att jag knappast kunde gå. Vi hade stat och den var till den grad knappt tilltagen att det var klen kost för halva året, men måste hushållas så att det räckte hela året och hushållerskan måste vi föda gemensamt.

Ett par av lärlingarna voro föreståndare för att ställa med hushål-

lerskan och ordna att staten räckte till. Svin uppköptes, var och en lärling hade 15 kr. i sovelpengar för året. Svinen skulle gödas, men varmed? Avskräde från köket fanns ej. Det slaktades på morgonen och koktes soppa på fläsket till middagen. Så skedde ofta.

Wäderbrunn låg 3/4 mil från Nyköping. Dit blev man oupphörligen skickad gående att uträtta ärenden, men det kunde hända att man mötte ett par tre av lärlingarna med nya ärenden eller som blivit glömda då den första gick. Jag blev mycket använd till att måla och tapetsera och måla redskap. Detta hade jag lärt mig av dr Klintberg.

Då tvenne år voro gångna skulle plats anskaffas. Detta var ingen lätt sak. I slutet av juli månad 1850 reste jag till Stockholm för att söka skaffa mig en sådan. Jag insatte en annons i Aftonbladet. Det var en kamrat vid namn Hindorf som var med. Efter några dagars vistande i Stockholm kom det flera svar på annonsen, och den 1 augusti uppgjorde jag med Herr Frans Åkerberg från Vaxholm att komma på hans egendom, Eke säteri 1 1/2 mil från Norrtälje, mot 150 kr. i lön och 15 kr. i städja. Min glädje blev stor, så stor att jag icke kunde sova något på natten för bara glädje.

Hösten kom och sedan jag undergått en sorts examen företogs resan till Stockholm på ångbåt till Norrtälje den 28 oktober på aftonen i fulla skymningen. Mina pengar voro slut. Jag fick in min koffert på ett ställe och så begav jag mig till fots den 1 1/2 mil långa vägen under en mörk höstnatt. Framkommen till Eke bultade jag på och sade att jag var den nya inspektoren. Jag ville ej omtala min fattigdom, utan sade att jag fått åka ett stycke med en bonde, men att min koffert stod kvar i Norrtälje. En gammal gumma hushållade där, henne bad jag att få låna 50 öre, skyllde på att jag inte hade växlat. Hur jag kunde hitta till Eke på natten har jag tänkt på sedan, då det var så många avvägar.

Egendomen hade förut tillhört en greve Mörner. Inspektoren som varit hos greven i 30 år hette Bergström. Hos Åkerberg hade han varit 1 1/2 år innan jag ditkom. Vid Eke hade varit vad man kallar

”hus utan herde”. Folket hade gjort vad de velat. Nu blev det annat utav. Den tiden utgjorde stryk det enda som hade respekt med sig, jag utövade det ej annat än då någon var näsvis.

Egendomen var köpt för skogens skull, som var mycket betydande. Jag satte fart på göromålen, men fick även därigenom ovänner och fiender. Sommaren 1851 blev i högsta grad svårt bärgningsväder. Om än driftig saknade jag erfarenhet. Jag införde sörmländska metoden i sädestorkningen, dvs. skylningsättet. Bärgningstiden blev regnig och en del säd förstörd, som den icke blivit om jag satt hattar på rågen. Likaså med ärter. Där på orten var brukligt att sätta upp ärterna på s. k. galgar. Jag rev ner dem och skulle torka ärterna på marken liksom det vanligen gjordes i Södermanland. Detta misslyckades till stor del. Genom detta förfaringssätt blev det skämt och en förlust emellan 2 à 300 kr. värde, mot om ortens förfaringssätt begagnats. Huru olika. Då jag varit ett halvt år tyckte jag mig finna att det var en sämre husbonde. Jag föregav mig vilja flytta, men blev övertalad att stanna och blev bjuden 100 kronors högre lön — således 250 kr. Jag stannade. I januari månad 1852 kom oväntat mina betyg, att jag var uppsagd att flytta den 24 april. Ny sorg, nya bekymmer.

I det stora hela hade jag ådragit mig ortens beundran för det myckna arbete som jag uträttat. På hösten 1851 blev jag erbjuden inspektorsplatsen vid Noors herrgård i samma socken Bro, där Eke var belägen, hos en fru Sköldebrand, med betydande lön, men då hade jag lovat mig kvar vid Eke. Nu stod jag utan och oviss var jag skulle erhålla någon plats. Vid Eke svalt jag, att det ej var mycket bättre än vid lantbruksskolan. Detta ehuru det var endast jag och en dräng som hade maten och den gamla gumman som hushållade, var det i högsta grad klen med maten. Ägaren var så snål, då han var där bestod frukosten av ett par råa sillbitar, potatis och bröd, icke mer. Potatisen skalade han med naglarna. Jag hade många tillfällen där som var märkvärdiga. En dag under slättertiden tillhöll jag en dräng att slå bättre. Visade honom hur det skulle ske. Hans husbonde, en torpare, vände sig om och sade: ”att om jag skulle säga ett ord

till skulle han hugga lien i mig.” De andra instämde ”att de skulle lappa tröjan åt mig”. Jag lät ej skrämma mig. Då middagen kom, gick jag till dem och sade: ”Här är jag, om det är någon som vill lappa min tröja.” Men det var tyst. Jag tillhöll dem att de var bortskämda, gjorde dåligt arbete, som förr blivit gillat men nu ej dugde mera. Det dåliga arbetet skadade dem själva. Att göra diken, ty det såg ut så där de hade slått. En riktig moralpredikan höll jag för dem. Efter den dagen blev alla hövliga och jag fick ryck i folket innan jag lämnade gården. Annandag påsk 2 1/2 år därefter kom den mannen och uppsökte mig, för att bedja om förlåtelse för det han bar sig så illa åt och sade att han skulle hugga lien i mig. Han har ej haft någon ro, sade han, förr än han fått förlåtelse. Jag sade honom att jag glömt det. Han hade 6 mils väg att gå.

En dag på hösten 1850, nyss som jag kom till Eke skulle 30 tunnor ärter lastas ombord på en s. k. roslagsskuta. Vid lastningen ombord var det vanligt att två man skulle bära en tunna råg, korn eller ärter. En man och en tunna på ryggen ansågs omöjligt. Jag tog en tunna ärter mot bröstet, bar den i famnen, gick från forlasset uppåt landgången, som var rätt tvär, och ställde varligt tunnan på fartyget. Bar sedan flera tunnor på detta vis. – Detta väckte uppseende.

Första julen jag var på Eke blev jag bjuden till prästgården på bal. Prästen hette Hedin. Det var ett gästfritt hus med fullvuxna döttrar. Ortens ståndspersoner voro bjudna dit. Hur skulle jag bära mig till, som icke ägde någon frack? Jag kom på den idén, att om jag vek in skörten på rocken, skulle den se ut som det vore frack. Så skedde. Jag gick upp på ett vindsrum, så att ingen skulle se hurudan skräddare jag var. Jag sydde och sydde, sprätte upp och ändrade, men bra fick jag det ej. Emellertid kom en person från Norrtälje som ock var bjuden till prästgården. Han upptog mitt rum, där jag hade spegel, och på vinden kunde jag ej mönstra den nya fracken, hur han tog sig ut. Tiden var inne och längre dröjsmål kunde ej ske. Jag drog iväg med den nya moderna fracken. Kommen till prästgården tänkte jag: Får någon se detta bylte, som skall föreställa frack, så blir jag utskrattad

och får skämmas, värre än om jag är klädd i rock. Går ut i förstugan, fram med kniven och sprättar upp den med omsorg gjorda tråcklingen, som förorsakade mig så mycket arbete att få en modern frack.

En söndag på vintern 1851 blev jag bjuden på middag i prästgården. Det blev fulla bord mest av bondgubbar. Jag blev bjuden hedersplatsen närmast värdinnan. Jag förstod ej den artigheten att bjuda att värdinnan skulle serveras först, utan tog först och så sände vidare ifrån mig. – Tänk hur svårt det är för den, som aldrig fått någon undervisning, hur man bör skicka sig och ej sett bättre seder, huru dumt och tafatt den tager sig ut, mot vad en belevad person kan skicka sig.

På hösten 1851 då jag gick och sådde kom en gumma till mig på gårdet och sade, att hon hade friareärende till mig. Hon var sänd av ingenjör Westman och hans fru på Nysund, det var fidekomiss, hälsade från dem om jag ville gifta mig med fröken Julia, så skulle jag få en ko, en silverkanna och något mer som räknades upp. Jag tackade för det hederliga anbudet och lovade tänka på saken. Fröken Julia var ett särdeles ståtligt fruntimmer, välväxt, men mycket fult ansikte. Jag var verkligen rädd för henne, och jag tror ej att jag talat ett ord med Julia. För att göra vad de kunde blev jag nästan alla söndagar bjuden till middag, men jag förstod mig icke på att bli kär.

Under den tid jag var på Eke sade Åkerberg till mig att jag skulle på en auktion i närheten ropa in en suflettvagn. Jag gjorde så. Jag flyttade från Eke och då auktionen skulle betalas nekade Åkerberg att göra det. Jag blev lagsökt. Vagnen kostade 150 kronor.

Åkerberg skickade vagnen till mig 3 1/2 mil ut på en ö där jag var boende vid Rådmansö kungsgård. Jag hade intet bevis på Åkerberg, att han hade uppdragit åt mig att köpa vagnen. Jag måste betala den. Men, tänk min dumhet, jag betalade 6 kronor i frakt, det hade varit Åkerbergs skyldighet som lejde skjutsen. Jag sålde vagnen ett år därefter för 50 kronor, jag förlorade 106 kronor jämte lagsökningskostnaden. Det kändes att ta av den lilla lönen.

I februari månad 1852 insatte jag en annons i tidningen och sökte

tjänst. Reste till Stockholm för att skaffa mig tjänst. På tredje dagen fick jag svar på densamma. Det var apotekare Gyllencreutz på Grönö nära Köping, det andra var Hovkamrer Sahlin på Rådmansö Kungsgård 3 1/2 mil ifrån där jag bodde. Längre underhandlade jag med Gyllencreutz och det var nära uppgjort. Där skulle jag bli rättare, på det andra stället befallningsmans titel. Jag tyckte att båda var nedsättande från att kallas inspektor, således bakåtgående, men nöden har ingen lag heter det, så ock med mig. Jag skrev återsvar till Gyllencreutz, och bestämde mig att komma till Rådmansö Kungsgård.

Flyttningen skedde den 24 april 1852. Om jag alltsedan den 26 april 1845 haft dålig kost och till och med mången gång svält, så fick jag nu en god och riklig föda. I början hade jag svårt, ty jag skämdes att vara en storätare, önskade att jag fått äta ensam. Snart blev jag vad man kallar ”uppäten” och maten räckte till.

Rådmansö Kungsgård, som låg i Rådmansö socken 2 mil från Norrtälje, arrenderades av Hovkamrer Sahlin. Han var i det hela en bra man och ett bra ställe, hade en präktig fru, men ville leva för gott och tre lata söner som låg hemma och gjorde intet. Ofta nog kom det dit s. k. ”löshästar”, herrslynglar, och hälsade på dessa odågor, och alltid fint bord. Sönerna voro lata, åtminstone två, och i högsta grad lättsinniga. Albert var den bäste av dem. Min lön var där 200 kronor.

Jag satte fart på odlingar och drev på göromålen. På allra bästa sätt blev jag omhuldad av både herr och fru Sahlin. Vintern 1853 begynte jag med modeller till plogar, som blev snart sagt världsberömda genom de många priser, guld- och silvermedaljer de erhållit i Europa och Amerika.

Vintern 1854 åtog sig Sahlin att vid Örbyholm, en mil från Kungsgården, nedköra 1000 famnar ved 1/2 mils väg till Östersjöns strand. När jag kom till Örbyholm med Kungsgårdens dragare sade folket där, som voro vana att köra i de svåra markerna: ”Di där hade gjort klokast att vara hemma, här kommer de att taga sig illa ut.” Det blev

annat utav, skyndsammare körning hade de aldrig sett, ägaren till Örbyholm sade sedan: ”Ett sådant förstyre skall man ha, då kan det löna sig att köra ved.” Såsom belöning för den raskhet och den vinst jag skaffade gården, fick jag till jul kläde till frack och byxor.

Huru människans öden kan gestalta sig. Vilken makt råder, är det slump eller ödet som föreskriver gången av ens levnad. Äro vägarna utstakade, eller är det klokhets som i allt bestämmer utgången? Vem kan säga det rätta däri, vad morgondagen erbjuder för händelser, mycket mindre för längre tid.

Hos denne Hovkamrer och fru stod jag så väl, att om jag begärt snart sagt vad som helst, hade jag fått, eller med andra ord, om de kunnat bära mig på sina händer så hade de nog gjort det. Men på hösten 1854 begynte allting bli i olag. Odugligt vad jag gjorde, hörde att jag var i vägen – med ett ord alldeles överflödig. Jag var bestämt samme man, nitisk i min tjänst och jag kunde ej förstå hur det kom sig att jag stod så i onåd, kunde ej förstå orsakerna. Snart kom jag underfund därmed. Sahlin var en 65-årig man, han hade blivit kär i huspigan Sofi. Sahlin hade fått i sitt huvud att jag tyckte om nämnda piga. På min salighet kan jag bedyra att jag hade ingen tanke på henne, hade troligen ej tagit uti hennes hand. En dag då jag gick att äta frukost, stod pigan och borstade kläder på trappan. Jag frågade efter någonting. Som jag ätit kom Sahlin ned efter mig i rummet och sade att jag hade ”maskopi” med Sofi och det var ingen annan råd än jag måste flytta den 24 oktober, ty han kunde ej tåla att jag hade pigan till fästmö. Jag bedyrade min oskuld, men gubben tog ingen reson. Detta var någon av de första dagarna i oktober. Att få någon tjänst på den korta tiden av tre veckor till flyttningen skulle ske, syntes omöjligt. Min förtvivlan var stor och tårar i ögonen saknades icke. Ingen tröst eller råd. Kunde ej omnämna orsaken till flyttningen, ty det var verkligen en skandal. Jag hade nog annat som låg i sinnet, än att hålla fuffens med pigan.

Sahlin sade åt mig att om jag icke skulle få någon råd, så skulle jag få bo vid Riddersholm. Denna gård arrenderades av Sahlin, det

var Ridderstads fidekomiss, 11 mantal men var ej större i areal än ungefär 1 mantal. Det stod öde om vintern, endast ett par gummor bodde där. Det skördades endast hö på gården och såldes till Stockholm på hösten. Nästan omöjligt var det att komma dit på vintern, ty det fanns ingen väg. Under bärgningstiden uttogs 20 à 30 gardister från Stockholm, så snart bärgningen var slut stod gården öde. På detta ödenäste skulle jag få bo, men hur kunna skaffa mig mat. Jag hade förut ej haft råd att skaffa mig de kläder jag behövde. Vid lantbruksskolan satte jag mig i skuld 125 kr., dessa skulle betalas och så förlo-
rade jag på Åkerberg 106 kr.

Jag fattade beslut och reste för tredje gången till Stockholm. Annonserade efter plats. På andra dagen kom en vördnadsvärd man och sökte mig och bjöd mig bliva inspektor hos hans svärfader. Majoren dr Löwenhjelm på Eng i Värmland mot 300 kr. lön.

Man talar om salighet uti en värld efter detta, men männe icke det finnas stunder på jorden, då man av ren glädje och hänryckning kan kalla dem för överjordisk sällhet. En sådan var den dagen för mig. Den ifrågavarande mannen var brukspatronen och Ph. dr A. A. Berger, då riksdagsman vid 1854 års riksdag. Då detta skrives är hans son Justitieombudsman.

Med själ och sinne alldeles överfyllda av glädje, återvände jag till Rådmanö, för att fortsätta de få återstående dagarna jag hade kvar. Det blev annat än att bli inhysehjon på Riddersholm. Huru underligt, hade icke Sahlin blivit kär i pigan och jag därigenom blivit utmotad, så kanske jag hela min levnad gått där som befallningsman, eller brukare av något hemman eller torpare. Den 24 oktober kom och flyttningen företogs. Jag skulle färdas uti roddbåt 3 mil från Kungsgården till Furusund, för att där gå på ångbåt till Stockholm. Alldeles som båten lade ut från land begynte det blåsa östlig vind. Ett litet segel fanns i båten, som sattes upp. Detta kunde begagnas ungefär 1/2 mil då stormen tilltog så att min roddare ej vågade hava seglet uppe. Sjön gick så våldsamt, att en av oss måste ösa vatten, som spolade över. Alla krafter måste ansträngas. Under detta arbete sprack

byxorna över sitsen, kalsonger hade jag aldrig hört talas om, så att jag svårligen kunde skyla mig, och det var mina bästa byxor. Äntligen kom vi fram till Furusund innan båten kom från Norrtälje. Då han kom gav han signal att han ej kunde lägga till vid bryggan för storm. Det var en äldre ogin sjökapt. Hade god vilja varit med, hade det nog låtit sig göra. – Nya bekymmer, nya öden. Att vara vid Furusund och komma till närmaste gästgivaregård och få skjuts till Stockholm, var ingen lätt sak. Utmed Furusund låg finlandsskeppare, som då lyfte ankare och skulle avgå till Stockholm. Jag transporterade min koffert till en av dessa i hopp om att på detta sätt komma till Stockholm. Jag hade knappast kommit på fartyget, förrän det blev lugnt. Nya ledsamheter, nya bekymmer. Jag stannade över natten på båten, sov i kajutan, lagade mina byxor på bästa sätt jag kunde, tänkte att få vind i seglen dagen därpå, men det var lugnt. Sedan på morgonen lejde jag en roddare som förde mig ett stycke tills jag träffade fastland, det var en ö, och åter ut på sjön. Så skjutsade mig en torpare tills jag träffade en gästgivaregård. Mest sörjde jag för min kassa, hur jag skulle komma fram till Värmland, då 16 kronor åtgick, som icke beräknat var. Jag skulle köpa mig något kläder i Stockholm. På någon av gästgivaregårdarna innan jag kom till Stockholm mötte jag en av mina kamrater från Wäderbrunnstiden. Han kom gående och var mycket klenklädd. Han skulle till en herrgård i trakten och bli stalldräng, sade han. Oviss var jag vilka öden som förestod mig, men för honom syntes det ej vara det bästa. Jag hörde aldrig mer av honom.

På vägen mötte jag oupphörligt flyttlass, s. k. statare som nödgades flytta kanske varje höst. Det var en bedrövlig syn, möblerna bestod av en skröplig säng, dito stolar och en vagg. Hustru och barn samt man mycket tarvligt klädda. Så det var en bedrövlig tid, väl att den är försvunnen.

I Stockholm köpte jag mig begagnade kläder i ett klädstånd, 2 rockar, ett par byxor. Nya kläder räckte kassan ej till att köpa. Andra dagen avgick ångbåt till Örebro och med den skulle jag färdas dit.

Jag löste fördäcksbiljett. Någon gång gick jag en bit in på akterdäck och detta såg kaptenen. Han kom och avfordrade mig 10 kronor till, som grämde mig mycket.

Från Örebro till Åtorp i Värmland var 6 mil att resa med skjuts. Jag hade pengar så det räckte till skjutsen men inte till någon mat. Klockan 12 på natten kom jag fram till Eng, bultade på och blev anvisad kontoret och mitt rum. Jag behöver ej nämna hur maten smakade mig morgonen därpå. Min glädje att få ett så utmärkt ställe var stor. Vackert var det och stort, en mycket hederlig familj. Majoren var gammal och änkeman. Han hade en ogift dotter, som hette Ulla. Hon blev snart förlovad med en kapten som hette Troili, senare trafikchef för ett av Statens järnvägars distrikt. En mamsell Kempe skötte hushållet och hade varit där en 30 års tid. Hon skötte om huset på ett utmärkt sätt. Jag blev där ”som barn i huset”, som man säger, och jag gjorde allt vad som stod i min makt. På alla bjudningar var jag med och kom där att lära mig sällskapslivets seder och bruk.

Där begynte jag göra plogmodeller, och gjorde först dikesplogen. Drift och omtanke utövade jag och ordnade om allt. Där var mycket att göra och vad jag gjorde blev hedrat och värderat. Jag fann mig mycket lycklig och efter ett så svårt tillbud, kändes det som en himmel i mitt inre. Jag tänkte mycket på att det ej är så underligt att många dukar under för mindre än vad jag hade genomgått på 4 år sedan jag lämnade lantbruksskolan.

Midsommaren 1855 drog jag iväg den långa vägen till Östhammar i Roslagen för att ingå äktenskap med Aurore Didon. Vigseln skedde själva midsommardagen. En broder till min blivande hustru förrättade den i Sandika by i Börstils socken 1/4 mil från Östhammar. Ett par dagar därefter företog jag resan till Eng och anlände lyckligen dit. Platsen var ej sådan att jag där kunde sätta hushåll.

Gården var mycket skuldsatt och det blev beslutat att den skulle säljas våren 1856. En av sönerna, Kapten Kristian Löwenhielm köpte gården och flyttade dit och skulle själv vara inspektor. Således måste jag höra mig om och tänka på flyttning.

Ryktet hade förts vida omkring, att jag var en dugande man. Långa vägar reste personer dit för att se på de arbeten, som blivit gjorda, och på en höstsäd som de ej sett maken till på ett 30 tnl gärde, som under sommaren 1855 blivit täckdikad och planterat.

Jag blev erbjuden 3 större platser med rätt stor avlöning: hos brukspatron Carl Hammarhjelm på Nynäs, en mil från Eng, hos brukspatron Lindberg på Sana, 1/4 mil från Eng, och hos brukspatron I. Diedrichs på Östhammar i Nerike, 9 mil från Eng. Mycket villrådig var jag, vilket bleve bäst för mig att antaga. Lönerna voro ungefär lika. Diedrichs var kraftigast att be att få mig. Han ansågs vara den svåraste, att ingen kunde vara hos honom. Vid auktion, som hölls på Eng, sökte jag göra allt för att få upprustat det som skulle säljas, så att det kunde betalas bra. Mågen, den omnämnde brukspatron Berger, tyckte att jag gjort mig förtjänt av en extra belöning och jag fick 150 kr.

Den 24 april 1856 flyttade jag från Eng till Östhammar, som låg 3 mil norr om Örebro. Där blev en betydande verksamhet, nästan mer än krafter och förmåga räckte till. Diedrichs bodde ej där första halvåret, emedan han var förvaltare av Svartå bruk.

Mina göromål var så många att de räckte från kl. 4 på morgon till kl. 10 à 11 på afton. Senare än kl. 3 på morgonen dugde det ej att komma ur sängen. Jag hade 1/4 mil att gå varje morgon och kväll, ty bostaden låg så långt ifrån gården. Många dagar hann jag ej komma hem förrän kvällen och få någon mat. Sedan byggdes det åt mig vid Östhammar, och stället kallades Eklundshof.

Diedrichs var en ovanlig man, få kunde mäta sig med honom att kunna vara hushållare och hava kraft att inlägga i allting. Men han var mycket tråkig, på så sätt att han tråkade ut mig med sina frågor. Så snart han fick se mig frågade han: "Vart går inspektorn nu?" och då han fick veta detta, så blev frågan: "nä, än sedan?" och så i oändlighet. Om ett arbete begyntes, som fordrade en längre tid att få färdigt, kunde han fråga: "Blir det färdigt i dag, och vad skall de göra sedan?" Detta var troligen ej hans oförstånd utan tanken var nog den

att sporra mig att driva på allt möjligt. Detta frågande år ut och år in gjorde att jag tyckte att livet skulle bli tungt i längden. Här var ej gränsen där jag borde stanna.

Mycket anseende vann jag där och på dessa 5 1/2 år blev dessa stora gårdar, som hade en åkerareal av 900 tnld uppdrivna till hög avkastning, och alla fält täckdikade med tegelrör. Även mätte jag upp åkerarealen och gjorde kartor däröver till båda gårdarna. För detta extra arbete insatte Diedrichs på Ränthe- och Kapitalförvaltningen i Örebro 450 kr. för min äldste son Bror Ludvig att lyfta då han fyllde 21 år. Denna summa ökade sig så att den var 1500 kr. då den lyftes, och som min son använde för en resa till Amerika, men som icke det jag kunnat förstå var till någon nytta.

Våren 1856 satte jag eget hushåll, då hustrun kom flyttandes från Roslagen.

Mina löneförmåner må även här antecknas:

År 1842 .. 20 kr.	År 1846 .. 87 kr.	År 1850 .. 25 kr.	År 1854 .. 291 kr.
År 1843 .. 36 kr.	År 1847 .. 87 kr.	År 1851 .. 165 kr.	År 1855 .. 300 kr.
År 1844 .. 36 kr.	År 1848 .. 87 kr.	År 1852 .. 178 kr.	
År 1845 .. 48 kr.	År 1849 .. 25 kr.	År 1853 .. 220 kr.	

Lön och stat vid Östhammar utgjorde från våren 24/4 1856	malt	2 tn	vitkål	1/2 mark
vete	havre	3 tn	brännvin ...	12 kannor
råg	salt	3/4 tn	lin	2 lispund
ärter	potatis	16 tn	ull	6 skålpund
korn	gråsej	40 skålpund	Läder till 2 par stövlar	
sill	humle	14 skålpund	En dräng skulle födas på denna stat	
	slaktpengar .	90 kr.	Kontant lön 750 kr.	
	kålrötter ...	1 tn		

Vid Westlandsholm blev ändå lönen och förmånerna något större.

På våren 1859 begynte jag med redskapstillverkningen för egen del. Hyrde bostad för en smed uti ett soldattorp som hette Sköldberga. Hyrde även en vanlig bysmedja. Denna min "verkstad" låg 1/4 mil ifrån min bostad. Aldrig hann jag dit förrän mitt på natten och någon gång kunde jag slita mig lös någon söndagsafton och söndags förmiddag. Att frakta dit kol, järn och trävirke, plogar med träställning gjordes alltid då, var en svår sak. Så arbetade jag 1 1/2 år.

Jag ackorderade att jag skulle få sätta upp en smedja invid min bostad och det fick jag, mot det att jag höll en dräng vid gården i dagsverke. Under middagstimmen målade jag, skrev fraktsedlar och övrigt arbete gjordes om nätterna. Längre tid än två minuter bestods ej att använda till mattimmar.

Jag hade en strykande avgång med mina plogar – de kommo snart i ropet att vara de bästa. På lantbruksmötet i Frötuna fick jag i premier 100 kr. Detta var den första belöning, som jag bekom. Jag begynte anse stugan för trång vid Östhammar och jag sökte mig därifrån den 24 oktober 1861. Jag hade då 27 stora parlass flyttsaker att forsla 2 1/2 mil.

Diedrichs gav mig det vitsord att han ansåg sig aldrig kunna få en sådan man mer, och till andra hade han sagt: ”den mannen kommer att gå långt.” Medan jag var vid Östhammar anskaffade jag en korskötare från Södermanland. Denne var en stor bandit, eller med andra ord en riktig mördare. Vål 20 kor av de utmärktaste måste nedslaktas i själva kalvningen. Den hjärtlöse mannen införde handen och en pennkniv och skadade korna inuti livet, så att de ej kunde bli utav med kalven. Först sedan skurken var borta blev det upptäckt.

Den 24 oktober lämnade jag Östhammar och flyttade till Westlandsholm i Västra Skedvi socken. Gården tillhörde Friherre David Schulzenheim. Här ingick uti mina löneförmåner att jag skulle få begagna knivsmedjan samt bostad för smeden. Här ökades tillverkningen och åtgången var så stor att jag ej hann utföra alla beställningarna. Hade jag då haft medel att driva en större verkstad och kunnat hålla en skicklig förman hade det gått att förtjäna pengar. Min förtjänst var ganska god ändå, och det var då som välståndet grundlades.

Schulzenheim var nyckfull och ojämn, men i det hela god att hava att göra med. Karlaord fanns dock ej hos honom. Genom byggnad av en ångkvarn och andra onyttiga företag blev han ruinerad och måste avträda egendomen till administration. Jag blev tillsagd att

uppgöra plan vad gården kunde giva i arrende och detta utföll så att summan uppgick till 18.000 kr. per år med alla underlydande gårdar. Jag blev tillfrågad om jag ville taga själva gården Westlandsholm på arrende för 10.000 kr., de andra gårdarna skulle arrenderas bäst var för sig. Jag insåg att kunde jag icke arrendera gården, så förestod mig flyttning. Jag visste dock att jag tagit upp gården för högt i arrendesumma. Nog av, jag uppgjorde kontrakt om 10-årigt arrende att tillträda den 14 mars 1867.

Dagen kom och det stora arrendet skulle mottagas och syn hållas. Inventarierna skulle medfölja mot ställd säkerhet. Värdet av inventarierna blev så högt uppdrivet av värderingsmännen att jag sörjde mycket därför.

Så kom året 1867 och 1868, mycket svåra år, det blev nästan total missväxt. Allmänt troddes att jag måste gå omkull.

Under dessa år öppnade jag enskild lantbruksskola för rättarlärningar och hade somliga år 8 à 10 stycken. Om höstarna hölls examen. Jag skaffade dem platser, de kommo ut och blevo dugande män. Jag blev ledamot i hushållningssällskapet, erhöll priser och medaljer, däribland en guldmedalj från Ryssland.

Verkställde sjösänkingsarbete, som hade 35.000 kronors statsbidrag. Jag blev lovad att bli Vasariddare, då den blev färdig, men Schulzenheim var ej karlen att påminna därom. Vid avsyningen var två landshövdingar närvarande, greve Kronstedt och f. d. statsrådet och landshövdingen Silfverstolpe. Emellertid redde jag mig rätt bra med arrendet, men krafterna på både själ och kropp måste arbeta.

Då kommunalförfattningen av den 21 mars 1862 utkom blev jag utsedd till kommunalstämmans ordförande. Baron S. blev högst förbittrad att han ej själv blev vald. I anseende till detta föregav jag som skäl att jag snart skulle sluta med arrendet och bad sockenborna att de skulle välja S. istället. Detta skedde, men han skötte det ej på bästa sätt. År 1866 blev jag ånyo vald till ordförande och hade denna befattning tills jag flyttade 1874, således i 8 år.

Fattigvården ställde jag på en bättre fot och ordnade den på

rotar, som jag sporde många år efteråt, var till allmän belåtenhet.

Västra Skedvi socken låg två mil från andra kyrkor och således svårt för prästen att få någon hjälp. Av denna orsak fick församlingen besked ifrån konsistorium att utse den person inom socknen, som kunde förrätta gudstjänsten i kyrkan, då prästen ej kunde göra det. Valet föll på mig och jag har förrättat gudstjänst i Skedvi kyrka fyra gånger.

Första söndagen var ingenting med folk i kyrkan, ty det vanliga var, att högst 20 à 30 personer redan var mycket. De sista söndagarna hade jag nästan fullt hus — nyfikenheten drog dem ut. Jag begagnade Wallins predikningar och en gång utdrag ur Lenbergs.

Innan jag begynte sökte jag att deklamera på bästa sätt jag kunde av mig författade:

Först en suck till Gud vi sänder
Du, världarnas far och upphovsman.
Och väntar ifrån dina händer
Den styrka som du giva kan.
Den fröjd vi här med glädje njuta,
Allt är din gåva du oss gav
Må vi här med andakt sluta
Och alltid vandra såsom goda barn.
Sist i din himmel där åtnjuta
Den lön som icke jorden mäktat har.

Efter evangelium läste jag: De tre första raderna äro av Choraëus, det övriga av mig:

Sköna lära tänd av himlaljuset,
Ädla dyrkansvärda religion:
Lyft av dig blir människan i gruset,
Skådar hänryckt upp till skaparens tron.
Lyst vi blir av dig igenom tidens öken

Till odödlighetens ljusa sköna strand
Du lyser oss igenom sista nattens töcken
Och för oss hem till evighetens gudasköna land.

Då jag emottog Westlandsholm på arrende, så var där ett par underlydande gårdar, som jag kunde med fördel arrendera bort, emedan de låg avsides, likaså en kvarn och mejeriet. Till de båda bondhemmanen kom en vid namn Ekberg, som arrenderade en gård i Rytterne socken och sade att han hade mycket för högt arrende och tyckte att de båda gårdarna, som jag utbjöd var billigt arrende, 1.000 kr. Jag antog honom och skrev kontrakt, däri ingick att jag skulle bygga ny byggnad. Så skedde. Den kostade mig över 1.000 kr. och innehöll fem rum och kök samt 2 vindsrum. Sommarens bruk av jorden var under all kritik. Om hösten då han skulle så, lånade jag honom 8 tunnor råg. Han föregav att det var svårt att frakta den långa vägen. Då det skulle bli snö skulle rågen lämnas tillbaka. Tiden gick och ingen råg kom. Ekberg med familj kom flyttandes, då blev det synligt att de voro utfattiga. Så miste jag 8 tunnor råg och ett års arrende, samt byggde det jag inte behövde. Så där får man betala läropengar. Det hade varit på sin plats att jag hört mig för innan jag antog dem, vad det var för folk. Min förlust på Ekberg blev över 3.000 kr.

Jag lagsökte Ekberg för de 8 tunnorna utsäde och anmodade länsmannen att hålla utmätning. Ekberg företedde då bevis att han var satt i konkurs. Länsmannen tog 27 kr. för sitt besvär och frukost och middag därtill. Jag vågade efter denna minnesbeta ej arrendera ut gårdarna utan brukade dem till gården.

Året därpå skulle något ännu värre träffa mig. Jag mötte i Stockholm en kamrat från Wäderbrunntiden, som hette Carl Östvall, bondson från Turinge socken nära Södertälje. Det var 16 år sedan vi såg varandra. Nu hade Östvall inspektorsplats hos greve Stedingk på Elghammar, men skulle flytta på hösten och ville ha något arrende. Jag sade att jag ej visste något, men hade en kvarn, som jag ville

arrendera bort, där det även fanns plats för handel och det kunde han få. Han uttryckte sin belåtenhet och föregav att det var något sådant som han önskade. Östvall kom ut till Westlandsholm och fann läget och stället förträffliga. Arrendet skulle vara 1.000 kronor per år. Denne Östvall ansågs av kamraterna på Wäderbrunn som den bästa. Vi andra kunde ha skämt och upptåg för oss, men Östvall var själva allvaret. Jag hade icke hört något om honom på 16 år, endast någon gång ett brev oss emellan. Jag trodde mig hava gjort ett gott val. Jag trodde att han hade någon förmögenhet, ty hans föräldrar var förmögna, men fick sedan veta att han förstört allt.

Jag uppsatte formulär till kontrakt, skrevet med blyerts och skickade honom. Arrendetiden skulle börja den 14 mars 1869. Som Östvall blev skild från sin tjänst den 24 oktober hade han ingenstädes att bo utan bad, att han skulle få hyra hos mig över vintern och han fick bo fritt i den nya byggnad som jag lät uppföra i onödan. Östvall med familj kom. Han hade sin svägerska med som piga. Som gammal bekant och vän blev han med de sina bjuden att taga in hos mig, och detta var behöfligt emedan alla hans saker hade lastats på en segel-skuta som låg infrusen i en vik i Mälaren några mil från Köping. Efter ett par dagars vistande hos oss födde hustrun barn. Jag bekostade kristning, hade en liten bjudning och trodde allt var gott.

De bodde, åt och hade allt sitt en hel månad uti mitt hus tills deras saker kunde flyttas från skutan dit där de skulle bo.

Våren kom och Östvall emottog kvarnen Eriksberg. – Det talades då genast om att de ingenting hade, att sådden skedde först vid midsommartiden. Något kontrakt hade jag ej skrivit, då jag tyckte det gjorde detsamma, jag ansåg Östvall för redbarheten själv, sedan förra tider.

I början av juli kom hans fru och sade att mannen rymt ifrån henne, och frågade vad hon skulle taga sig till. Jag rådde henne att skaffa reda på sin man, att han skulle komma och reda upp sina affärer. Frun reste och kom åter om en halv vecka, då hon hade fullmakt från sin man ställd till innehavaren att försälja allt deras bo och be-

tala deras skulder så långt det räckte. Fru Östvall bad mig taga hand om saken. Jag var icke hågad därtill, min tid var strängt upptagen. Jag läste fullmakten men var så oförståndig att lämna den åter till fru Östvall, då jag tyckte den var onödig för mig att hava, då det gällde den gamle vännen Östvall. Flera gånger hade länsman Müntzing varit där med delgivning av lagsökning. Det var mindre summor och jag betalade dem, även löste jag deras pantsatta silver i Köping för 65 kr. och skänkte hustrun. Jag tyckte det var bedrövligt för den nygifta hustrun. Jag tror ej hon var 20 år gammal. Hon var trädgårdsmästaredotter från Elghammar.

Jag lyste ut auktion, boet såldes. Jag satte en dräng att sköta kvarnen. Hustrun fick löfte att bo kvar tills de skulle få någon plats. Hon sade att mannen skulle vara i Stockholm. Ungefär 14 dagar därefter kommer mjölnardrängen till gården och berättade att Östvall var återkommen. Han hade kommit till kvarnen och stängt den och motat ut drängen. ”Han (Östvall) var husbonde och ingen annan.” Utom mig av harm och ledsnad reste jag till Köping för att tala med stadsfiskal Wickström, som var min vän och advokat, en kunnig jurist, om vad jag skulle göra med Östvall, om jag icke kunde vräka ut honom då han inte hade något kontrakt. Wickström gav mig det rådet, att då Östvall hade jord och hade besatt den kunde han icke vräkas före laga fardag, ja, kanske behövdes ännu längre tid. Just därför att han hade jordbruk till kvarnen var detta kontrakt nog. Jag hade arrenderat bort kvarnen på nytt och denne skulle taga emot den 24 oktober och nu var några dagar gångna av månaden. Vägen gick förbi Eriksbergs kvarn, som låg 1/4 mil från gården. Jag går in till den ”hederlige vännen” Östvall. Han förvånar sig att jag kunnat hålla auktion, förnekar fullmakten, och tänk ändå värre. Hustrun förnekar att hon emottog fullmakten åter från mig. Jag åberopar den fullmakt hustrun lämnade mig på att jag eller någon annan hade rättighet ordna auktion och att nöden tvang därtill. Annars hade det skett utan fullmakt genom kronobetjäningen. Så låga kunde de vara både man och hustru att neka och påstå att jag aldrig hade blivit

visad någon fullmakt. Se vad människan får till belöning då hon är godtrogen. Då hustrun Östvall visade mig fullmakten voro vi ensamma i rummet vid Eriksberg. Jag hade inga bevis.

Östvall sade då: "Vill du giva mig 1.000 kr. så skall jag avflytta härifrån, varom icke, så sitter jag här tills lagen skiljer oss åt." Jag sade: "Kom ned till mig i morgon, får vid rådgöra härom." Östvall kommer. Någon nedsättning var omöjlig. Jag skriver förbindelsen oss emellan, får honom att avträda allt, såväl i kvarnen som grödan, som i det hela var värd ingenting, den stod ute på åkern och litet rotfrukter i trädgården. Däremot skulle Östvall ha 200 kr. genast och 800 på revers på 4 månader. Av en händelse tror jag, av klokhet var det ej, kom jag ej att ställa reversen till order, utan endast till herr C. E. Östvall betalar undertecknad om 4 månader 800 kr. Därför att reversen ej var ställd till order var den ej så gångbar, som det i annat fall hade varit. Östvall får de 200 kronorna och reversen, blir bjuden på middag och går. Hemkommen tager han upp kål, morötter och kålrötter och tager med sig morgonen därpå, då han flyttar till Stockholm. Jag tror mig då kunna komma åt skurken och få något tillbaka för hans stora knep, som han hade gjort mig. Jag lämnade fullmakt till landsfiskal Wickström i Köping att stämma Östvall för stöld av rotfrukter. Tinget kom och jag var ej där. Östvall sökte bevisa att rotfrukterna var upptagna på förmidagen, den dag han uppgjorde kontrakt med mig att avflytta. Ett ledsamt bud får jag från tinget, att om jag icke kunde bevisa att rotfrukterna blev upptagna efter uppgörelsen, så kunde jag bliva häktad och få ända till två års fästning. Den som läser dessa rader, kan väl till en del förstå mina känslor, då ett sådant bud kom till mig.

Orsaken till att jag stämde Östvall för detta tillgrepp var att det berättades mig, att Östvall på eftermiddagen, sedan uppgörelsen skedde, upptog rotsakerna. Personer som bodde vid Eriksberg och folk som voro i kvarnen sade detta. Men som man vet pratar folk mycket, men då det gäller sanningen kan det ofta bli helt annat utav. Jag kallade ned dessa personer på kontoret och tillhöll dem att tala san-

ning och uppskrev deras berättelse. Vid nästa ting var jag närvarande själv och vittnena voro instämnda. Såsom kärande part hade jag skriftlig inlaga den jag framlämnade. Häradshövdingen var helt ung och t. f. och tycktes vara något ogin emot mig i början. Han hade uppfattat saken så att jag ej hade rätten på min sida. Jag satte ”härdning i stålet” och redde mig med glans. Vittnena intygade några av dem att det var efter sedan Östvall kom hem till Eriksberg, som rotfrukterna upptogos, andra åter mindes ingenting. Östvall å sin sida påstod att han hade muntligt löfte att upptaga rotfrukterna – ett påhitt för att det skulle mildra omdömet. Domen blev att vardera parten skulle var för sig betala rättegångskostnaderna. Det blev ”pannkaka” utav, då jag ej kom åt skurken. Östvall gick till affärsmän i Arboga och Köping och ville belåna 800 kr. på reversen, ty han visste att mitt namn var ansett för säkert. Då ej reversen var till ”order”, lämnades han inga pengar på den. En tid därefter får jag brev från en advokat i Stockholm, att han hade en av mig utfärdad revers å 800 kronor till inkassering att betala i annat fall lagsökning. Jag svarade att jag hade moträkning på Östvall, men om ni vill taga 400 kr., så skall jag komma upp till Stockholm och uppgöra. Mannen medgav det. Troligen var både Östvall och advokat så fattiga att de ej kunde bekosta lagsökning. Troligt är att om jag bjudit 200 kr. hade det antagits. Min moträkning gällde för kostnad jag hade 1/2 år då Östvall med familj bodde hos mig, som förut nämnt. Den 13 dec. 1870 skrev jag i min annotationsbok sålunda: ”undertecknads förlust på uslingen och skälmen Carl Östvall blir således till dato kr. 1.011: 60. Kanske att framtiden betalar honom för hans knep.” Arbete, ledsnad och obehag voro så stora, att ingen kan sätta det i värde ty det var odrägligare än i ord kan uttalas.

På sommaren 1873 mötte jag Östvall på en gata i Stockholm bärande en korg på armen. Jag hälsade på honom, han såg hungrig och losliten ut. Han sade att hustrun tillverkade jäst och han sålde. Jag bjöd honom på frukost, själv hade jag redan ätit. Icke sade jag ett ord om förra tiden. Jag tyckte att hans ställning lönade honom

hårt nog. Huru människans vägar löpa fram. Vid Wäderbrunn var han en utmärkt ung man och ägde förmögenhet. Jag hade där ej mer än två omgångar kläder, 12 skjortor och 2 par stövlar. Östvall hade blivit hållen i skola jag icke. Vilket värde att vara erfaren. Hur dum jag var som tog de båda arrendatorerna, Ekberg och Östvall. Ekberg hade varit provisor, så gift sig och blivit jordbrukare. Att jag icke reste dit där Ekberg bodde och såg efter hur pass karl det var. Att sätta en sådan där halvherre med "fru" på en bondgård, en man som icke var arbetare och ej kunde ställa någon borgen för sig. Jag fick ju dyrt betala för mitt oförstånd. Om jag antagit en duglig dräng, hade han nog redit sig. Se där, hur illa man kan skapa åt sig själv. – Samma med Östvall. Huru duglig mjölnare skulle en sådan person bli, som aldrig skött en kvarn? Jag borde förstått detta. Om jag antagit en mjölnardräng och hjälpt honom sätta i gång, men att taga en halvherre till mjölnare och föda "fru", allt på okunnighetens bekostnad, det kunde icke gå. Nej, tarvligt, dugligt folk skall man antaga, men icke sådana som försökt sig på än ett än ett annat och ingenting gått fram för dem, därför att de ej var vuxna därtill, icke ägde den drift och ihärdighet som erfordrades.

Vem är det som går fri för mötande svårigheter och motgångar. De ställa sig nog mitt i vägen, men fram skall den okuvliga viljan, då den äger ihärdighet och mod, som ej viker tillbaka för mötande vidrigheter.

År 1870 på eftersommaren får jag se en annons i tidningen, att en bruks- och lantegendom var till salu eller arrende. Man skulle få besked av A. A. Berger, Stockholm. Jag skrev till honom och får till svar att egendomen hette Borrarp med underlydande jordbruk i Dals-torps socken av Älvsborgs län. Då jag fick höra att egendomen låg uti en trakt som hade namn om sig att vara nästan den sämsta i Sverige, fäste jag mig ej vidare därvid. En tid därefter fick jag brev av brukspatron Berger, att som vi voro gamla bekanta, kunde jag göra honom den tjänsten att resa och se på egendomen, och sedan säga honom mitt omdöme, emedan han aldrig varit där ehuru disponent åt

Berglingska arvingar och hade uppdrag att sälja gården. Jag tyckte mig hava skyldighet att efterkomma hans begäran. Tog så vägen från Fellingsbro till Borås och hade sedan 4 mil att åka på hjuldon.

Jag hade haft en elev från Borås som hette Gustav Hallander, till hans hem gick jag och var en stund på aftonen. Blev bjuden kvar där över natten, tackade därför, men då jag skulle resa kl. 4 på morgon, ansåg jag det var bäst att bo på hotellet. Resan företogs efter en halt häst, som genom en spricka i hoven hade rätt svårt att springa. Detta gjorde mig mycket ledsen, lovade att sända dem kitt att laga sprickan med då jag kom hem till Westlandsholm, som jag ock gjorde. Skjut-sen skulle frakta mig åter till Borås. Kl. 12 på dagen den 4 nov. 1870 framkom jag till Borrarp. Innan jag kom fram till tröskverksbyggnaden var en ynkelig väg i backen "Borslid". Denna backe skall bort sade jag för mig själv. Så eget att det blev jag som borttog backen och gjorde 12 alnar bred väg där. Jag reste en minnessten där på en stenpelare och inskriptionen lyder: "Med ihärdighet, god vilja och en trogen föresats, kan nästan allting besegras och övervinnas", och vidare: "1878 då L. P. E. var ägare av gården."

Framkommen till gården körde jag upp till stora trappan, men något ynkligare kunde man ej få se. Att en gård kan till en sådan grad bli missvärdad. Någon beskrivning hur det såg ut behöver ej göras, ty hur fullständigt det skedde skulle det ändå misslyckas. Ur en annan byggnad kom en äldre man som hette Almgren och sade sig "vara inspektor på gården, att hans svåger hette Ågren och bodde vid Wextorp." Jag går med dit, en krånglig och besvärlig väg, kommer först till stångjärns bruket, där smidet var i gång och vidare till Wextorp. I Ågren fann jag en gammal bekant sedan Värmlandstiden. Ågren var bruksförvaltare vid Ålsboda för 14 år sedan, då vi träffades där. Ågren var då en storman, ty en bruksförvaltare på den tiden ställde ej "påsarna vid dörren".

Jag blev bjuden på middag och så gick jag ut och såg mig omkring, men var endast en bit. Jag måste giva Ågren det vitsordet att han ej berömde eller skämde ut gården. Han sade: "allt är relativt här i

världen.” Menade att är det dåligt i ett har det något bättre uti ett annat. Jag gick sedan till manufaktursmedjan, där fanns ingen, den stod obegagnad, nybyggd för några år sedan. Går så till Borrarp ser på åtskilligt, även ladugården. Kreatur fanns ej och hade ej funnits på ett par år. Fodret hade förts till Wextorp. Nu var skymningen inne och jag vände åter till Wextorp. Sedan jag betalt för mig på aftonen gick jag kl. 4 på morgonen andra dagen, innan någon vaknat. Då jag kom till Borrarp sov de där, jag sökte få reda på min skjutspojke. Uti norra flygeln bodde en kvinna, som hade en pojke. Jag frågade henne hurudan gård detta är? Hon svarade: ”att det är något till gård om den blir skött. Förr blev här 400 tunnor säd årligen, här var raska välfödda djur, som ej fanns maken till på trakten. Skogen är mycket förstörd.” Gömmande kvinnans ord satte jag mig i åkdonet och kom vid middagstiden till Borås och anträdde återresan till Westlandsholm.

Efter hemkomsten meddelade jag Berger och sade: ”att mig ansågs orten vara så fattig, att där fanns inga utsikter att bärga sig.”

P. S.

Eklundh kom sedan att köpa Borrarp och bo där många år. I nästa årsbok kommer fortsättningen på hans levnadsbeskrivning. *Red. anmärkning.*

S T Y R E L S E

Ordf. Civ.ing. AXEL-UNO NYLANDER

V.ordf. Doktor SETH TINGVALL

Skattmäst. Bankdirektör L. E. WENZER

Sekr. Landsantikvarie INGEGÄRD VALLIN

Rektor CARL ANDERSSON

Lärov.-adj. LEIF ERIC ARONSSON

Rektor GUSTAF BOGER

Komm.-rådet FRITIOF BOO

Verkst.-arb. TORSTEN EDLUND

Fru BERIT EISERMAN

Stadsark. ROLAND GANDVIK

Lektor TORSTEN HEDBERG

Direktör GUNNAR HEDELIN

Skogsarb. KNUT IVARSSON

Fru MEJE JOSEFSON

Kapten BENGT KJELLGREN

Överste GUNNAR LUNDQUIST

Direktör YNGVE MAGNUSSON

Fil.dr. IVAR MOBERG

Chefredaktör ERIK PERSSON

Bibl.-ass. LILLIAN PERSSON

Överläkare TOIVO STENSTAM

Notarie G. A. WESTFELDT

Agronom FREDRIK ZETHELIUS

Arbetsutskottet:

Herrar NYLANDER, TINGVALL, WENZER, GANDVIK, PERSSON och WESTFELDT
samt fröken VALLIN

FÖRENINGENS FÖRTJÄNSTPLAKETT

har 1967 tilldelats:

Guld:

ERIK FRANG, Kristianstad

Silver:

VERA DIURSON, Stockholm

Brons:

HEDVIG THOMÆUS, Gällstad

WELLY THOMÆUS, Gällstad

GUSTAV KLEWE, Mårdaklev

KARL JULIUS JOHANSSON, Seglora

FRITZ KARLVALL, Grönahög

Å R S B E R Ä T T E L S E 1 9 6 6

Fru Margit Hörstadius bortgång i november betydde en stor förlust för Föreningen, hon var under lång tid medlem i styrelsen och hennes stora intresse för bygdens textilindustri och dess utveckling har möjliggjort skapandet av det Textilarxiv, som nu håller på att byggas upp. Hon satsade mycket tid och arbete för att förverkliga en textilsamling, som också skulle bli till nytta för framtidens mönsterskapare och textiltforskare.

Under året har museets förre vaktmästare Johan Källén avlidit. Han hade från början följt museets tillkomst och utveckling och kände väl till samlingarna och ägnade genom alla år stor omsorg och intresse åt arbetet. Även en av arkivarbetarna, fru Emilia Lapsevska, har avlidit under 1966. Hon hade flera år arbetat på museet och var en intresserad och samvetsgrann medhjälpare.

1966 har varit ett år av intensivt arbete. Den inventering av silver, tillverkat i Borås och Ulricehamn, som genomfördes under månaderna mars och april inför den utställning varmed museets nya lokaler invigdes, blev mycket mer omfattande än beräknat genom det stora intresse som visades av ägare till sådana föremål från alla håll i landet. Arbetet var stimulerande, men innebar en stor arbetsbelastning: de över 1.300 silverföremålen skulle registreras, i stor utsträckning fotograferas och efter utställningens slut återställas till sina ägare.

De handlagda ärendena har berört samtliga områden som tidigare år. I stället för uppräknig av alla förrättningar får några exempel belysa arbetsuppgifternas karaktär:

Kyrkor, kyrkoinventarier, kyrkogårdar m. m. Sätilla kyrka har genomgått en grundlig restaurering, ordnande av ny skorsten för värmeledningen, inre ommålning med rengöring av takmålningar och inventarier, ny belysning m. m. Landsantikvarien har flera gånger va-

rit där för diskussioner med kommittén, arkitekten och kyrkoherden samt för samråd med konservatorn. En större gravsten påträffades och har placerats utanför kyrkan. En samling äldre handlingar rörande den Setheliuska donationen har lånats in till museet för genomgång och avskrift.

På sydsidan av Kinna kyrka påträffades vid grävningsarbeten murpartier, vilka torde vara rester efter en äldre kyrkas norrvägg. Tidigare grävningar hade förstört korpartiet, men några större stenar markerade tydligen långhusets östvägg. Inga lösfynd gjordes.

Önskemål om fasadbelysning på kyrkor och allmän belysning inom kyrkogårdar har under året föranlett flera resor och sammanträden.

Två större gravstenar som stått invid västra kyrkogårdsmuren i Örsås har efter rengöring och konservering fått sin plats inne i kyrkan. Det är två stora porträttgravstenar över Erik Broderson Buth och hans son Måns Erikson Buth. Den senare dödades 1596 vid 21 års ålder vid Röstorps bro av sin broder. Anledningen till brodermordet var att de båda uppvaktade jungfru Magnhild på Revesjöholm. Stenarna är ganska slitna men är väl värda att bevaras, som en illustration till en händelse, som länge omtalats i bygden. De äger också kulturhistoriskt intresse.

Beträffande *äldre bebyggelse* har ett flertal hembygdsföreningar och privatpersoner begärt råd angående restaurering och reparationsarbeten. Fotograferingen av förläggaregårdar i Mark och Kind har fortsatts i mindre omfattning än föregående år beroende på att tillgängliga medel i stor utsträckning använts för silverinventeringen. Denna omfattade även kyrkligt silver. Ett fullföljande av detta arbete till att omfatta även det kyrkliga silver med annan tillverkningsort än Borås och Ulricehamn skulle vara av stort intresse.

Fornminnesärenden. I de flesta fall har ärendena föranletts av *grustäkter*, *byggnadsplaner* och *tomtavstyckningar* eller *vägstakningar*. Fornborgen i Hulared har skadats vid anläggandet av en skidbacke. Trots att fornborgen finns markerad på den nya ekono-

miska kartan hade initiativtagaren ej före arbetets igångsättande uppmärksammat detta och anmält att fornminnet kunde komma att beröras. Lyckligtvis hade ej någon mer avsevärd skada skett.

Borås Museum har till sina samlingar fått 29 stycken stenföremål, alla funna inom Kinnaborg eller Haby gårds ägor. En tidigare ägare, Sven Alfred Håkansson, har hopbragt samlingen som senare i många år tillhört hans dotter, fru Astrid Dibbelt. Hon har nu överlämnat samlingen tillsammans med ytterligare föremål.

Genom den översiktsplanering som länsarkitekten stimulerat till och som nu börjar ge resultat, kan planläggningen anpassas så att såväl fornminnen som *naturvårdsobjekt* i möjligaste mån bevaras.

Som ett exempel kan nämnas det av Borås stad inköpta Hofsnäsområdet, där har planförfattaren på ett tidigt stadium tagit kontakt i dessa frågor. Näset väster om Hofsnäs mangårdsbyggnad är ett av den södra länsdelens vackraste partier, där närheten till Torpa stenhus och den gamla kulturbygden kring Åsunden varje år lockar många besökare. Skall området intensivare utnyttjas som fritidsområde är det värdefullt att de olika anläggningar, som är nödvändiga, får en lämplig placering.

Bland större vägstakningar kan nämnas vägen Borås–Varberg från stadsgränsen till Örby, en sträckning som kan komma att beröra fornminnen på ett flertal punkter. Vägen Borås–Göteborg går igenom ganska fornminnesfattiga trakter medan vägen Annelund–Timmele däremot går genom områden där såväl fornminnen, gammal bebyggelse som även naturvårdsfrågor är aktuella.

Flera ärenden har berört *stenbroar*. Den i klass 2 placerade bron över Lillån på gränsen mellan Istorps och Öxnevalla socknar skall ersättas av en ny bro. Men då den gamla bron kommer att användas av lantbrukare som äger marken intill densamma har man erbjudit sig att övertaga ansvaret för densamma varigenom bron kommer att bevaras.

Hembygdsföreningarna arbetar på många håll energiskt och med stora frivilliga insatser. Kommunala bidrag har i många fall utgått

och givit trygghet åt den löpande verksamheten. Alltjämt är dock behovet av pengar stort då det gäller att bevara prov på den gamla byggnadskulturen. Kostnaderna för iståndsättande och underhåll av byggnader och samlingar kräver numera stora belopp. Inom Sjuhäradsbygden finns inga fonder för sådana ändamål. Donationer till hembygdsrörelsen skulle kunna möjliggöra bidrag eller ev. lån i akuta fall.

Nyligen har Gäsene hembygdsförening fått hand om Hägna gamla gästgivaregård, som kommer att bevaras på sin gamla plats och där en del arbeten utförts, men mycket återstår. Månstads hembygdsförening har rustat upp taket på en bod på Björdals gård. Hela gården skulle man vilja se bevarad som ett vackert prov på traktens gårdsanläggningar.

På *Borås Museum* har utöver silverutställningen den 24 april–8 maj följande utställningar ordnats: Borås Hemslojd den 20 juli–4 september, Finlandsutställning 18–30 oktober, invigd av ambassadören Ralph Enckell, vandringsutställningen "Kina förr och nu" under medverkan av amanuens Per Olof Leijon och herr Weyland Wieslander, samt utställningen av Egna nyförvärv den 26 december 1966 – 22 januari 1967.

Museets samlingar har även 1966 ökats med ett stort antal föremål. Inventariet katalogen omfattade vid årsskiftet 34.231 nummer, vilket innebär ett tillskott av 2.481 föremål, det vill säga en rekord-siffra, som är nära dubbelt så hög som något tidigare år. Likväl föreligger en viss eftersläpning. Bl. a. har katalogisering av bibliotekets nyförvärv genom gåvor, inköp och bytesförbindelser ej kunnat fullföljas. Bildsamlingen har ökats genom gåvor av 330 fotografier från olika givare och negativsamlingen har vuxit med c:a 680 nummer till 17.887. Museets bildarkiv utnyttjas i allt större utsträckning av forskare, bokförlag, enskilda författare, för reklam- och skyltningsändamål, vilket medför en utlåningsverksamhet som belastar expeditionen. Två arkivarbetare (en på heltid och en med halvtid) har till största delen sysslat med enbart registrering och identifiering av bil-

der. Stor hjälp har erhållits från medlemmar i Sällskapet Gamla Norrbygårdepojkar och andra äldre boråsbor, som ägnat tid åt att gå igenom samlingen.

Under året har museet genom testamentariskt förordnande av fru Helena Francke fått en samling möbler och andra föremål och därutöver en penningdonation. Beloppet har avsatts som en fond i fru Franckes namn, där 10 procent av avkastningen tillägges kapitalet årligen, liksom i museets övriga fonder. Avkastningen får i övrigt användas för något speciellt önskemål. Det är synnerligen värdefullt att genom donationsmedel kunna förverkliga t. ex. ett större inköp, nymonteringar inom museet, inventeringar i bygden eller kanske tryckningen av något manuskript, saker som i regel ej ryms inom den ordinarie budgeten.

Övriga gåvor har delvis redovisats på den utställning av nyförvärv som ordnats över årsskiftet. Särskilt kan bland gåvorna nämnas två stora speglar som stått på Annelund under alla år familjen Odencrants bodde där och även tidigare under förre ägaren Andersson, vilket framgår av ett gammalt fotografi. Spegelarna ingår bland ett mycket stort antal föremål från det Odencrantska hemmet, vilka överlämnats genom professor Knut Rohde. Utställningen visade ett litet urval kläder, andra textilier, möbler och leksaker, som från många olika givare tillförts samlingarna, bland dessa kan särskilt nämnas doktorinnan Wahlstedts arvingar.

Den arkeologiska avdelningen i Nymanska gården har nedtagits och skall uppställas i de nya lokalerna i Ohlsonska gården. I det lediga utrymmet har inredningen från prästkammaren från Torkilsesred i Älvsereds socken inmonterats med sitt välvda tak och blomliga tapeter. En hel del nymonteringar är aktuella i Nymanska gården.

De tillfälliga utställningarna har bidragit till att öka besöksantalet och intresset för museets verksamhet. Antalet besökare utgjorde 27.939. Detta medför emellertid också ökat arbete för all personal med monterings- och packningsarbete, visningar, kvällsöppet m. m.

Insamlingsarbetet för Textilarkivet har under större delen av året

fortgått som förut och många intressanta äldre vävnader liksom prov på nuvarande produktion har erhållits. Fru Margit Hörstadius' bortgång i början av november betyder en mycket stor förlust. Ordnan- det av studierummen i Ramslätts gästgivaregård har blivit fördröjt. Man stod just inför starten därmed och ritningar och planeringen fö- religger i stort sett klara, men arbetet har ännu ej kommit i gång. Landstinget har beviljat ett extra anslag för katalogisering av tex- tilsamlingarna, arbetet har påbörjats av ingenjör Per Esselius, som dock inte ännu har kunnat ägna så mycket tid däråt, utan summan beräknas räcka även 1967.

Uppordning av museets tidigare textilsamlingar har fortgått jäm- sides med inordningen av nyförvärven.

Samarbetet med skolorna har blivit livligare genom utställnings- verksamheten. Besök har ägt rum i ganska stor utsträckning. Tillrät- talagda uppgifter anpassade för de olika årsklasserna, vilket skulle ge större utbyte åt museibesöken, har visat sig vara ett starkt önske- mål. För utarbetandet av arbetsuppgifter och upprättande av besöks- schema skulle under terminerna behövas någon lärarutbildad med- hjälpare med timtjänst och kontakt med representanter för skolsty- relsen har tagits i detta ärende.

Antalet förfrågningar från besökande och per brev och telefon rö- rande de mest skilda ämnesområden, exemplifierade i den förra års- redogörelsen, har ytterligare ökat och förekommer nu så gott som dagligen.

Årsboken 1966 ägnades till större delen landsantikvarie Hallbäcks redogörelse för de Medeltida dopfontarna i Sjuhäradsbygden, där det rika bevarade beståndet beskrives.

Landsantikvarien har undervisat i textil konsthistoria vid Textil- institutet, är medlem i Kommittén för utgivande av skrifter över Västergötland, i stiftelsen Seglora gamla prästgård, Stiftelsen Gäsene tingshus, Västergötlands turisttrafikförening, turistkommittén i Borås, suppleant i Västergötlands fornminnesförening och länets Natur- värdsråd.

Antalet resdagar har under året uppgått till 96, vilket innebär en minskning. Emellertid har det varit flera heldagsresor, då så många ärenden som möjligt koncentrerats till samma dag. En del resor har också kunnat överlåtas till fru Elisabeth Benckert, som arbetat på museet med silverinventeringen, och fil. lic. Anne-Beate Jonsson, som under hösten genomgått museets arkeologiska samlingar. Arbetsmarknadsstyrelsen har som tidigare lämnat anslag till arkivarbete vid museet.

Av arkivarbetarna är en placerad i Ulricehamn, där nu avskrift göres av stadens äldsta domböcker. Två pryö-elever har under 14 dagar följt arbetet vid museet.

Borås i april 1967

A.-U. Nylander
Ordförande

/ Ingegärd Vallin
Sekreterare

GÄVOR HAR SEDAN ÄRSMÖTET 1966 ÖVERLÄMNATS AV:

Fru Sigrid Ahlén, Ulricehamn	Fru Ingrid Kellgren
Almedahl-Dalsjöfors AB, Dalsjöfors	Lektor Gösta Kellerman, Farsta
Fru Camilla Allgårdh	Kinnasand AB, Kinna
Fröken A. Andersson	Herr Gösta Kyrkander, Mjälldrunga
Herr Gunnar Andersson	Rektor Birger Larsson
Fru Hilma Andersson, Eriksberg	Herr Ragnar Larsson, Söderhamn
Fröken Märta Andersson, Fritsla	Herr Sten Lindhagen, Åsunden
Fru Inga Bergendahl	Bror Lindgrens arvingar
Fru Ella Bergengren	Herr Bo Lindgren, Vetlanda
Borås Band- och Hängslefabriks AB	Fr. Mona Lindgren, Vetlanda
Borås Handvävnadsindustri AB	Fru Britta Munthe
Borås Jacquardväfveri AB	Fr. Greta Möller
Borås Wäfveri AB	Fru Kerstin Nylander-Claesson, Uddebo
Fru Ulla Cyrus-Zetterström	Fru Mary Odencrants, Stockholm
Fru Hanna Danielsson, Dalsjöfors	Odencrantska hemmet gm prof. Knut Rodhe
Fru Astrid Dibbelt, Bokenäs	Herr Gunnar Olofsson, Sandared
Fru Kerstin Engblom	Fru Anna Olsson
Fröknarna Flaméns arvingar	Fru Margareta Oscarson
Fru Helena Francke, testamente	Fru Stina Persson
Fru Anna Fredborg, Björketorp	Fröken Hilma Pettersson, Mjälldrunga
Fru Karen Forsberg	Fru Britta Rowell
Fru Selma Friberg	Herr Hjalmar Steen
Fr. Karin Gillberg, Dalsjöfors	Fr. Hjärdis Stenkil, Ulricehamn
Fru Anna Gylfe	Fru Elin Svensson, Kinna
Doktor Eric Hagberg	Herr Gösta Svensson
Fru Hallberg, Dalsjöfors	Herr Hans Svensson
Herr Bengt Hallin	Fröken Ingeborg Svensson
Hemslöjden, Borås	Överstelöjtnant Nils Söderberg, Visby
Hemslöjden, Oxabäck	Textilinstitutet
Fröken Stina Häggström	Fröknarna Hedvig o. Welly Thomaeus, Gällstad
Fru Margit Hörstadius	Fröken Brita Törner, Billdal
Disponent Gunnar Ivarsson	Fru Elsa Wahlstedts arvingar
Herr Sven Jacobsson, Gullestorp	Landsantikvarie I. Vallin
Herr Gunnar Johanson	Fru Gerda Wennberg
Fröken Anna Jönsson, Mjälldrunga	Firma L. J. Wingqvist, Fristla
Fru Britt Karlberg, Ulricehamn	Kamrer Erik Zachrisson
Fru Gunborg Carlson	

UTSTÄLLNINGAR 1967

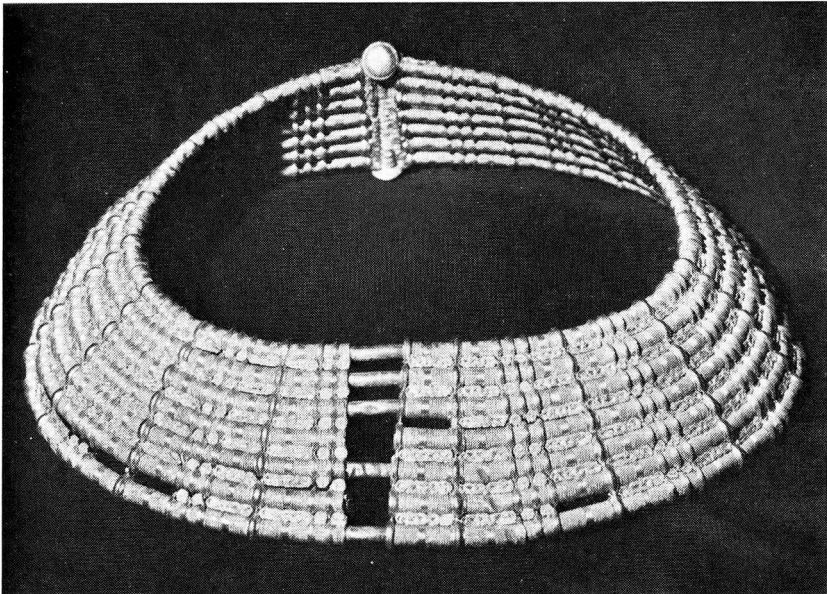
NYFÖRVARV
26 december—22 januari
402 besökare.

ASTRID SAMPE, DESIGNER SID
29 januari — 28 februari. 1.385 besökare.

KOPTISKA VÄVNADER
16—27 april. 286 besökare.

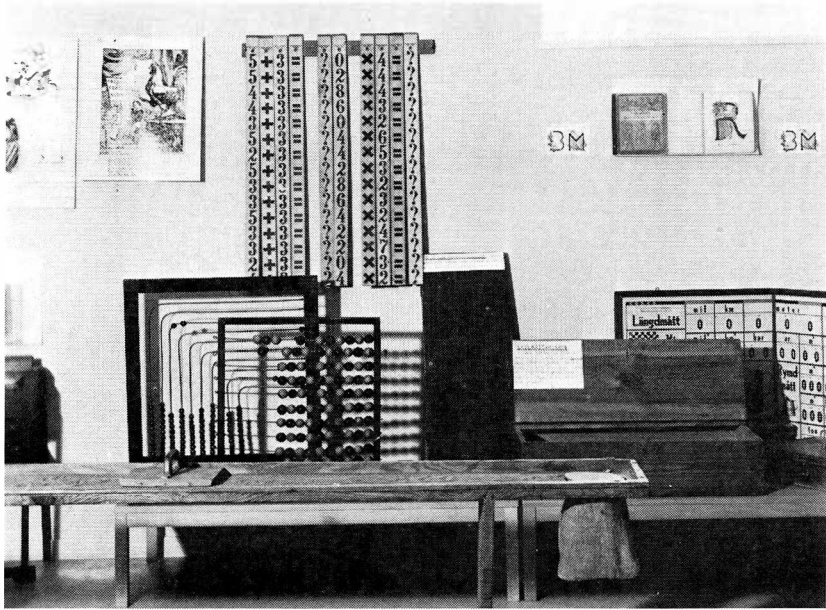

GULDHALSKRAGEN FRÅN MÖNE
27 april—21 maj. 848 besökare.

KURBITS OCH BOLLE
i samarbete med Riksförbundet för bildande konst
8 juni—20 augusti. 1.012 besökare.

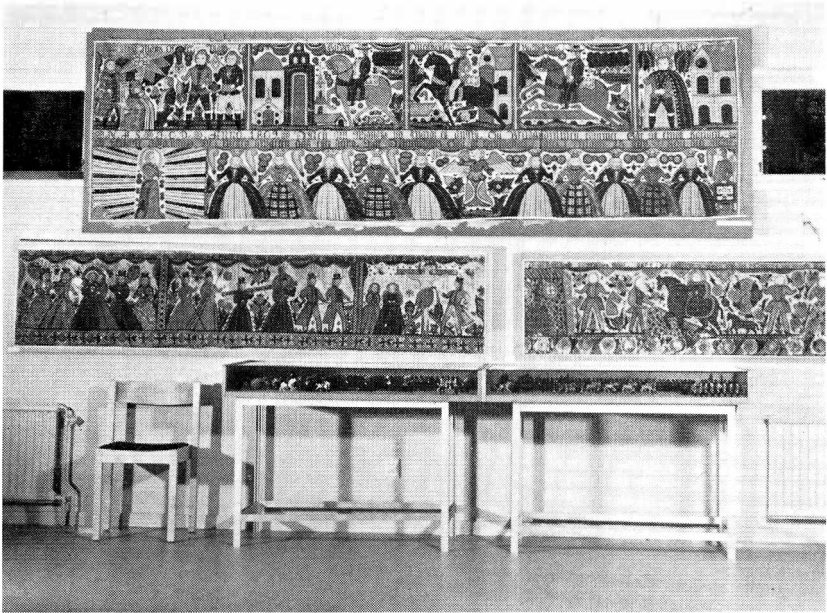
NÄR VI SUTTO I VÅR BANK
3 september—1 oktober. 1.806 besökare.

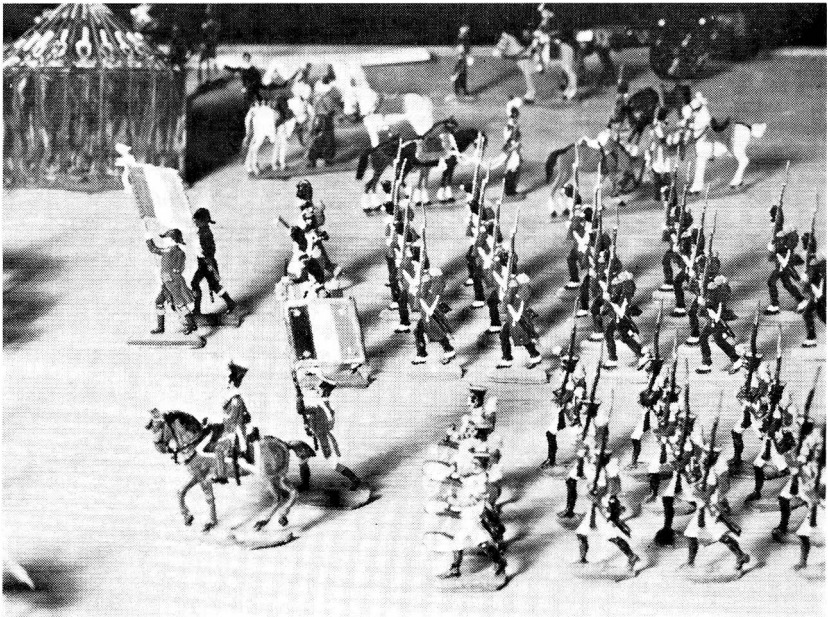

Galopp, äg. Scania Vabis, Södertälje.

ÅSA BENGTSOON: DEKORATIV TEXTIL
1—19 november. 1.384 besökare.

MÅLADE BONADER OCH TENNSOLDATER
26 december 1967—21 januari 1968. 156 besökare.

FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA

BOLLEBYGDS HÄRAD

Björketorps hembygdsförening: Ordf. Arvid Åblad, övriga medlemmar Anna Magnusson, Malte Eurenus, Olof Andersson, Gunnar Karlsson, alla Rävlanda, Albert Jonsson, Hindås och Karl Engström, Sandlid.

Bollebygds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Holmer Alfredsson, v. ordf. Gösta Johansson, kassör Sven Svensson, sekr. Astrid Svensson, ledamöter Allan Claesson, Arvid Johansson, Nils Nätt, Andin Bengtsson, Gustav Karlsson och Josef Nilsson. Verksamheten har varit livlig. Bl. a. har föreningens ladugård reparerats och nytt halm-tak pålagts, smedjan har tegeltäckts samt hela området rensats upp. Efter framställning från föreningen har kommunalfullmäktige beslutat att Skattegården i Bollebygd, som eldhärjades skall återställas i ursprungligt skick.

Töllsjö hembygdsförening: Ordf. John Andersson, Horsared, kassör Erik Karlsson, Henå, ledam. Fritz Johansson, Björkered, Evert Johansson, Gantarås, och Gustav Johansson, Backagården.

GÄSENE HÄRAD

Gäsene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Artur Florén, Fåglavik, v. ordf. Allan Skog, Ljung, sekr. Bertil Björkenor, S. Björke, kassör Gösta Kyrkander, Alboga. En del arbete har utförts på Hägna gästgivaregård. Ett förslag för turismens främjande har överlämnats till kommunalnämnden i Gäsene.

Stiftelsen Gäsene Tingshus: Ordf. Ture Åberg, v. ordf. Ingegärd Vallin, sekr. Helmer Ljungkvist, kassör Allan Skog samt Erik Svensson. Vissa målningsarbeten i entréutrym-mena skall utföras.

Hudene hembygdsförening, Fåglavik: Ordf. folkskoll. Sigvard Sunnergren, v. ordf. och sekr. Göte Hallberg, kassör och stugvärd Artur Carlsson.

Hudene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Helmer Ljungkvist, Fåglavik, v. ordf. Filip Gustafsson, Grimstorp, sekr. K. G. Wilhelmsson, Västergården, kassör Olof Lundblad, Ölanda.

Jällby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Herbert Carlsson, v. ordf. Astrid Andersson, sekr. och kassör Paul Fredriksson.

Källunga hembygdsförening: T. f. ordf. Bertil Oscarsson, Källunga gård, kassör Karl Andersson, Per Olofgården, sekr. Algot Andersson, Tåstared.

Närunga missionshistoriska museum: Föreståndare pastor Roland Johansson.

Od. Odqvistska släktföreningen: Ordf. prof. Folke K. G. Odqvist, v. ordf. general-major Gösta Hj:son Odqvist, skattmäst. folkskollär. Rune Sandemyr, sekr. o. v. skattm. Fru Kerstin Björkman, ledam. disp. Bertil Davidsson.

Skölvene hembygdsförening: Ordf. kyrkoherde Richard Sundqvist.

Svältornas fornminnesförening: Ordf. Simon Johansson, v. ordf. David Andersson, sekr. Evert Lindgren, kassör Sten Svensson. Föreningen har fått köpa fastigheten Kyrkebol i närheten av kyrkan. Flyttning av föremålen från kyrkan till Kyrkebol planeras i samråd med Riksantikvarieämbetet.

Vårgårda hembygdsförening: Rolf Svensson, Folke Bernemalm, Sven Östberg, Mats Andersson, Karl Ivar Ekberg och Nils Tengroth.

KINDS HÄRAD

Ambjörnarp's hembygdsförening: Ordf. Allan Persson, Ambjörnarp, v. ordf. Erland Karlsson, sekr. Elvira Hansson, kassör Daniel Nilsson.

Dalstorp-Nittorps hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson, Ävik, v. ordf. Arvid Thun, Dalstorp, sekr. Mats Josefsson, kassör Luther Johansson, stugvärd Gustav Johansson, stugvärdinna Valborg Johansson.

Grönabhögs hembygdsförening: Ordf. Fritz Karlvall, v. ordf. Elof Törnkvist, sekr. Dagny Gotting, v. sekr. Hilding Svensson, kassör Gustaf Kjellén.

Gällstad. I Nånarp bevaras en stuga och en kölna.

Hillareds hembygdsförening: Ordf. Sture Svensson, v. ordf. Bertil Karlsson, sekr. Gustav Good, kassör Sture Franzén samt Ella Karlsson.

Håcksviks hembygdsförening: Ordf. o. kassör Janne Johansson, Skäremo, v. ordf. Erik Larsson, Bäck, sekr. Rut Hansson, Källhult, ledamöter Axel Abrahamsson, Sjöbo, John Hansson, Ararp, Klara Larsson, Nydalen och John Marten, Skansen. Torpinventering har fortgått. En torpstuga, Olofsbygget på kronoparken Hålegärde, har förvärvat och nedmonterats. Såväl virket som stenfoten har flyttats till Håcksvik för att där uppföras.

Kalvs hembygdsförening: Ordf. möbelsnickare Otto Olsson, Berghem, Kalvsjöholm.

Limmareds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Arvid Svensson, sekr. o. kassör Carl-Erik Breidegård, ledam. Stina Johansson, Rick. Pettersson, Bror Larsson, Gunnar Jönsson och Valter Axelsson. Arbetet har i första hand inriktats på samlingarna i Fornåsen samt katalogisering av dessa. Av nyförvärv kan nämnas en gammal kyrkkrona från Åsarps kyrka. Brandförsäkringarna har höjts på fastigheten till 50.000 kr. och på inventarierna till 25.000 kr.

Ljungsarp's hembygdsförening: Ordf. Arvid Nilsson, Björnarp, v. ordf. Martin Junzell, Genhöve, sekr. Oskar Högberg, Askåker, och kassör Åke Johansson, Ljungsarp. Inventering och utmärkning av ödetorp och backstugor pågår, det rör sig om ett 70-tal.

Ljushults hembygdsförening: Ingen verksamhet.

Långhems hembygdsförening: Ordf. o. kassör Carl Holmberg, ledam. Mats Westberg, Edit Nyman och Karl-Erik Enoksson. Hembygdsstugan har besökts av ett flertal skolklasser, föreningar och sällskap samt enskilda.

Marbäck: Björkmanska släktföreningen: Ordf. kapten Stig Malcolm H-son Björkman.

Månstads hembygdsförening: Ordf. Sture Larsson, Rösered, sekr. Lilly Kraft, kassör Axel Lind, ledam. Gösta Larsson, Valter Claesson, Gunnar Bengtsson, Evert Larsson och Ragnar Gripenstam.

Mårdaklevs naturskyddsförening: Ordf. Harald Alenäs, v. ordf. folkskoll. Aina Nilsson, kassör Tage Dahlgren, sekr. Viktor Anderson, ledam. Tage Bengtson, Gunborg Birgeron, Gustaf Anderson och Arvid Alenäs. Hembygdssektionen: Gunborg Birgeron,

Maja Alqvist, Gustaf Anderson, Märta Anderson och Arvid Alenäs, sammankallande. De två äldsta byggnaderna på Klevs gästgivaregård har nu iordningställt till hembygdsgård. Invigning skedde 18/6 och blev mycket lyckad med omkring 1.000 besökare. Mycket arbete återstår emellertid med restaurering och underhåll.

Sexdrega hembygdsförening: Ordf. Stig Engström, v. ordf. Harry Johansson, kassör Dagmar Hansson sekr. Gunnar Larsson och v. sekr. Bertil Eriksson. Vid hembygdsgården Sjöbo har katalogiserings- och konserveringsarbetena av de 800 föremålen färdigställt. En magasinsbyggnad har omtäckts med enkupigt tegel och reparationer av husen har utförts. Midsommarfest har anordnats med besök av Lars Madsén, som talade om Västgötar och Västergötland. Festen var välbesökt och gav gott netto.

Sjötofta hembygdsförening: Ordf. Ernst Andersson, sekr. Lars Gunnar Odéen, kassör David Johansson.

Svenljunga hembygdsförening: Ordf. Richard Nyman, ledam. Elsa Hilmersson, Gustaf Bynander, Rune Gedda, Birgit Axelsson, Ingemar Jansson och Walla Bowald, materialförvaltare. Gnipebostugan har besökts av omkr. 500 personer. Vid uppfartsvägen till stugan vid Karolinelund har uppsatts en gammaldags portal. S. k. väghållarstenar har uppsatts utmed vägen till hembygdsstugan.

Tranemo hembygdsförening: Ordf. dir. Knut Palmquist, v. ordf. Sven-Olof Pettersson, sekr. Jan Blomqvist, ledam. fru Margit Bexell.

Tvärreds hembygdsförening: Ordf. Arvid Larsson, v. ordf. Bertil Gardell, sekr. John Svensson, kassör Torsten Klasson, ledam. Gunhild Eliasson, Evert Johansson och Artur Lundgren. Museisamlingen har ökat med 25 föremål. Raska-Minas stuga har enl. gästboken besökts av över 1.000 personer. I stugan har köket klätts, målats och tapetserats.

Ölsremma hembygdsförening: Ordf. Hjalmar Hulander, v. ordf. o. stugvärd Oskar Gabrielsson, kassör Åke Johansson, sekr. John Valfridsson.

Örsås hembygdsförening: Ordf. Vilgot Josefsson, UGGLEBO, v. ordf. Carin Englund, kassör Knut Andersson, Röstorp, v. kassör Knut Pettersson, sekr. Ellen Kristensson, Boda, v. sekr. Rut Svensson, ledam. Hildur Fors och John Svensson, materialförv.

Östra Frölunda hembygdsförening: Ordf. Gunnar Nyhage, kassör Axel Johansson, ledam. Nils Torén och Per Johansson.

MARKS HÄRAD

Bergshems hembygdsförening: Ordf. handl. Erik Carlsson, Bäckäng, kassör Inga Andersson, Karlsro.

Fritsla naturskyddsförening, kulturhistoriska sektionen: Sven Svensson, Nils Andersson och Leif-Eric Aronsson. Elvärme har installerats i stugan Hallen, arbete i trädgården runt stugan samt underhållsarbete i Solänge Kvarn-området har utförts. Hembygdspromenader och föredrag har anordnats.

Horreds hembygdsförening: Ordf. Erik Pettersson, kassör Göran Johansson, sekr. Elis Andersson, ledam. Bengt Andersson och Ture Persson. Upprustning av ryggåsstugan å fastigheten Kilen pågår.

Hyssna hembygdsförening: Ordf. Wolmar Arvidsson, v. ordf. Fridolf Arnell, sekr. Hugo Johansson, kassör Karl Asserlund, ledam. Rut Arnell, Algot Karlsson, John Karlsson och Gustav Johansson. I hembygdsmuseet har ordnats en ny monter och nya tras mattor har vävts.

Kinna hembygdsförening: Ordf. Nils Andersson, v. ordf. Rolf Gustafsson, kassör Karl

Ottosson, sekr. Anna-Stina Söder, v. sekr. Rut Larsson. I hembygdsparken har en skidbacke med lift iordningställt och dessutom pågår förberedande arbeten för byggande av en dansloge. Livlig kursverksamhet har pågått på Lilla Sanden i halm- och smyckeslöjd samt folkdans, vidare har saker för försäljning å julmarknaden tillverkats av medlemmarna. Av sammankomster o. d. kan nämnas: midsommarfest, gökotta, ett gammaldags slättergille och kröningen av Marks Lucia.

Kinnarumma hembygdsförening: Ordf. Nils Eriksson, sekr. Sven-Åke Svensson, Vis-kafors. Föreningen har under året firat 20-års jubileum.

Kungsåters hembygdsförening: Ordf. Einar Karlsson, Dalbo, ledam. Gunnar Johansson, Hakatorp, Seth Larsson, Karl-Gustaf, Lisa Johansson, Torsäng, Elis Andersson, Torsebo, Karl E. Johansson, Märkedal, Johan Abrahamsson, Djupadal, Folke Karlsson, Torp, Kungsäter och Kerstin Brodin, Göteborg.

Seglora hembygdsförening: Ordf. fru Valborg Gustavsson, v. ordf. Åke Becklund, sekr. Anton Ericson, kassör Hugo Fransson, ledam. Signhild Persson, Erik Persson och Elof Andreasson.

Skene hembygdsförening: Ordf. Carl-Axel Johansson, sekr. Gustav Larsson, kassör Filip Karlsson, ledam. Oskar Pettersson, Margit Eriksson, Britta Karlsson och Märta Lundberg. Anjougården har hållits öppen för allmänheten under sommarsöndagar och för arbetsaftnar. Vår- och höstkvartalsträffar samt 3 st utflykter till historiska platser har anordnats. Arkivforskning, samtalsuppteckningar, ordnande av klippböcker och arbete med fotosamling pågår. En studiecirkel "Vår hembygd" har bildats.

Torestorps hembygdsförening: Ordf. Bror-Rune Svanhäll, v. ordf. Karl Andersson, sekr. Knut Pettersson, v. sekr. Anders Persson, kassör Elsa Persson, v. kassör Knut Eriksson, intendent Tor Asking, ledam. Hildur Henriksson, Margareta Svanhäll, Carl Bergman och Artur Augustsson.

Västra Marks hembygdsförening: Ordf. Johan Ekberg, sekr. o. kassör Bo Davidsson, ledam. Einar Nygrell, Torvald Segrell och Agnes Larsson. Kommunalfullmäktige har anslagit 2.000 kr till utarbetande av en hembygdsbok.

Ålekulla hembygdsförening: Ordf. Oscar Carlsson, Brobacken, ledam. Allan Karlsson, Dal, Göran Svensson, Dal, Einar Sjögren, Skolhem, Johan Nordgren, Skällared, Elin Andersson, Brastorp, Dagmar Andersson, Sjöbo, Märta Persson, Björnås, Berta Larsson, Stommen och Selma Zackrisson, Rörås.

Öxabäcks hembygdsförening: Ordf. Gösta Sandblom, v. ordf. Daniel Strömhäll, sekr. John Johansson, kassör Anders Johansson, intendent Olof Andersson samt Einar Svensson.

Öxnevalla JUF: Stuga med samlingar på Slätten, Källeberg.

REDVÄGS HÄRAD

Blidsbergs hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Assar Ek, sekr. Eskil Andreasson, kassör Hans Kåremerik, ledam. Allan Hulander, Åke K. Karlsson, Yngve Häljestig och Gunnar Samuelsson.

Brunns hembygdsförening: Ordf. Tore Karlsson, ledam. Ture Brunngård, Artur Andersson, Erik Svensson och Göran Lindgren. Samlingen har utökats med 12 st skänkta föremål. Utflykt anordnades under juli månad.

Dalums samhällsförening, kommittén för fornstugan: Ordf. Sten Ebbe Dahlén, v. ordf. Gunnar Svensson, ledam. Åke Johansson och museintendent Bernhard Englund.

Humla församling: Stuga med samlingar från Haggården.

Hössna hembygdsförening: Ordf. Carl Andersson, v. ordf. Gustaf Karlsson, kassör Jenny Stomberg, sekr. Ingegärd Johansson. Visning av filmen: "Året i Hössna" har rönt stort intresse.

Kölaby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Sigvard Kroon, Trädet.

Norra Åsarps-Smulas natur- och hembygdsförening: Ordf. Bengt Fransson, v. ordf. Sven Thor, kassör Valter Tärning, sekr. Per Jacobsson, v. sekr. Erik Johansson, ledam. Anders Johansson, Evert Johansson och Evert Claesson. Genom frivilliga insatser har renovering av Fageråsa-stugan fortgått så att storstugan under hösten kunnat användas vid föreningsammanskomster och besök av skolklasser. 6 st s. k. naturstigar har ordnats med omkr. 700 deltagare.

Strängsereds hembygdsförening: Ordf. Sven Larsson, sekr. Vitalis Kruse, kassör Ernst Andersson, ledam. Fredrik Carlén och Ture Lind.

Timmele samhällsförening: Ordf. Sven Carlsson. Hembygdsstugekommittén ordf. Knut Neuman, sekr. Filip Melkersson, ledare Sven Carlsson.

VEDENS HÄRAD

Bredareds hembygdsförening: Ordf. Thorsten Nilsson, Hjälmyrd, v. ordf. Åke Magnusson, Frugården, sekr. Astrid Johansson, Ingelstorp, kassör Gustaf Adolfsson, Hjälmyrd.

Hedared: Byrådet förvaltar stavkyrkan och den gamla fattigstugan. Ledamöter: Sven Andersson, Skattegården, Justus Sandblom, Byfogdegården, Erik Johansson, Eriksgården, John Eliasson, Larsgården, John Johansson, Haraldsgården, Paul Svensson, Risa, och Anders Andersson, Älvsgården.

Vänga hembygdsförening: Ordf. Josef Svensson, v. ordf. Arvid Andersson, sekr. Lars Eriksson, kassör Wilhelm Carlsson, ledam. Helge Johansson, Harry Einarsson och Bertil Henriksson. Upprustningen av torpet Örsbacken pågår; samlingar med omkr. 350 nr finns i en lokal vid Vänga skola.

Fristad, Älvsborgs läns folkhögskolas museum: Föreståndare Ragnar Bengtsson.

ÅS HÄRAD

Gingri hembygdsförening: Ordf. Dag Rydin. Stugan visas av Albin Karlsson.

Härna hembygdsförening: Ordf. Gerhard Claesson, v. ordf. Karl W. Törnblad, sekr. Gösta Hernbo, kassör Karin Bodin, ledamot Karl G. Josefsson.

Kärråkra: Samlingar i gamla vapenhuset vid kyrkan.

Norra Ås hembygdsförening: Ordf. Holger Davidsson, v. ordf. Bertil Svensson, sekr. Valborg Bong, v. sekr. Mats Levinsson, kassör Margareta Karlsson. Makarna Johansson i Pjukarp har donerat en 1.200 kvm:s tomt invid skolan. Föreningen har ett 40-tal medlemmar.

Södra Vings hembygdsförening: Ordf. Jean Rydberg, v. ordf. Erik Franzén, sekr. Cissi Sigurdson, v. sekr. Ingrid Pettersson, kassör Åke Bolin. Från Johan Ögrens sterbhus har som gåva emottagits en gammal ladugård med s. k. "skunke" belägen på Åkerhult. Ett antal föremål, böcker och gårdshandlingar har erhållits som gåvor. Av verksamhet kan linodling samt torp- och backstugeutmärkning nämnas.

Toarps hembygdsförening: Ordf. John Jacobsson, v. ordf. Gösta Karlsson, sekr. Georg Hjortvall, kassör o. intendent Torsten Karlsson, ledam. Signe Johansson, Artur Magnusson och Sigröd Olsson.

ULRICEHAMN

Ulricehamns hembygdsförening: Ordf. rektor Gustaf Boger, ledam. bankkamrer Erik Hedlund, bokhandl. C. M. Ekeskog, boktr. Sven Karlsson, redaktör Gunnar Högborn, disp. Sten Josefsson och köpman Gösta Ljungström. Hembygds museet i Stadsparken har hållits öppet under sommarsöndagarna. Limmaredsbyggnaden har reparerats och fått ny takbeläggning av tegel. Bland gåvor märkes en oljemålning av O. R. Stahre. Andreas Winboms latinska avhandling om Ulricehamn från 1782 har översatts i avsikt att utgivas.

BORÄS

Militärmuseum vid Kungl. Älvsborgs regemente: Ordf. överste G. Lundquist, v. ordf. major H. Norgren, sekr. kapten S. Ellinge, v. sekr. fanjunkare S. Ståhl, ledam. landsantikvarie I. Vallin, konsul Harry Wennerlund, kapten O. Afzelius, major Sten Lindqvist, förvalt. G. Persson, förvalt. R. Andersson, rustm. B. Nero, förrådsman Carl Holmén och förrådsarb. G. Björklund. Museets föremålssamling har ökat till 456 förutom kartor, böcker och foton m. m. Bl. a. har tillkommit en 37 mm pvkanon och en hästkärra. Till museet hör även ett soldattorp inom kasernområdet.

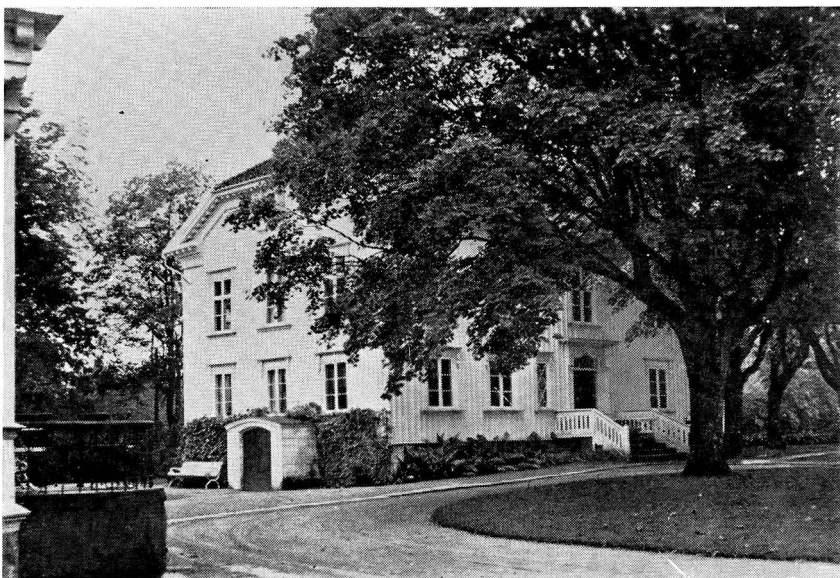
Hembygdsföreningen Westergyllen: Ordf. Lars Pettersson, v. ordf. Olof Andersson, sekr. Ann-Marie Hedin, v. sekr. Ingegärd Andersson, kassör Britta Wingqvist, v. kassör Per-Olof Olofsson, suppl. Lars-Gustaf Johansson. Föreningsarbetet har bedrivits på sektioner enligt följande verksamhetsinriktning: Musik, folkdans, slöjd, dräkter och lekar, med var sina särskilt valda ledare och ledamöter. Danslaget har haft regelbundet återkommande träningar samt ett flertal uppvisningar. Föreningsskriften ”Hopp och skutt” har utgivits en gång varannan månad.

Borås hembygds gille: Ordf. Karl-Gustaf Svensson, v. ordf. Roland Andersson, sekr. Marianne Lanned, v. sekr. Lena Wiksén, kassör Hans Andersson, styrelsesuppl. Bertil Andersson och Gustaf Rydmark.

Folkdanslaget Skytteln: Ordf. Sven Lagerström, v. ordf. Rolf Byström, sekr. Gunni Gill, v. sekr. Birgitta Byström, kassör Lars Olof Preutz.

Kindgillet i Göteborg: Ordf. avd.chef Lennart Blomqvist, Sävedalen, v. ordf. banktjm. Carl-David Ulander, Göteborg, sekr. handelsförest. S. A. Wilhelmsson, Göteborg, v. sekr. ing. Sven Lindh, Mölnlycke, kassaförv. revisor Bengt Lorentzon, Göteborg, stugvärd ing. Ingemar Johansson, Göteborg och sexmästare verkm. Bernt Strömbom, Mölnlycke.

STYRELSEN FÖR DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING BER ATT
TILL INDUSTRIER, FÖRENINGAR OCH
FÖRETAG FRAMFÖRA ETT TACK FÖR
GOTT SAMARBETE OCH FÖR VÄLVILLIGT
EKONOMISKT STÖD, SÅ BETYDELSEFULLT
VID GENOMFÖRANDET AV FÖRENINGENS
KULTURELLA ARBETSUPPGIFTER

Kinna Sandens

gamla traditioner omvandlade i moderna former
leva vidare hos

AKTIEBOLAGET
KINNASAND
KINNA

GARDIN "HUNDKEX"

DESIGN MAJA ISOLA

120 cm BRED GENOMTRYCKT BEWELIN

100 % BOMULL – PLINON

MÖNSTRET VALT FRÅN LINJE HEMMA

KOLLEKTIONEN

WÄFVERIBOLAGET

BORÅS

AKTIEBOLAGET
ERIKSON & LARSON
BORÅS

AB
TRYCKERICENTRALEN
BORÅS

Tel. växel 11 71 90

BORÅS SPARBANK

HUVUDKONTOR:

Allégatan 55, BORÅS

EXPEDITIONSKONTOR:

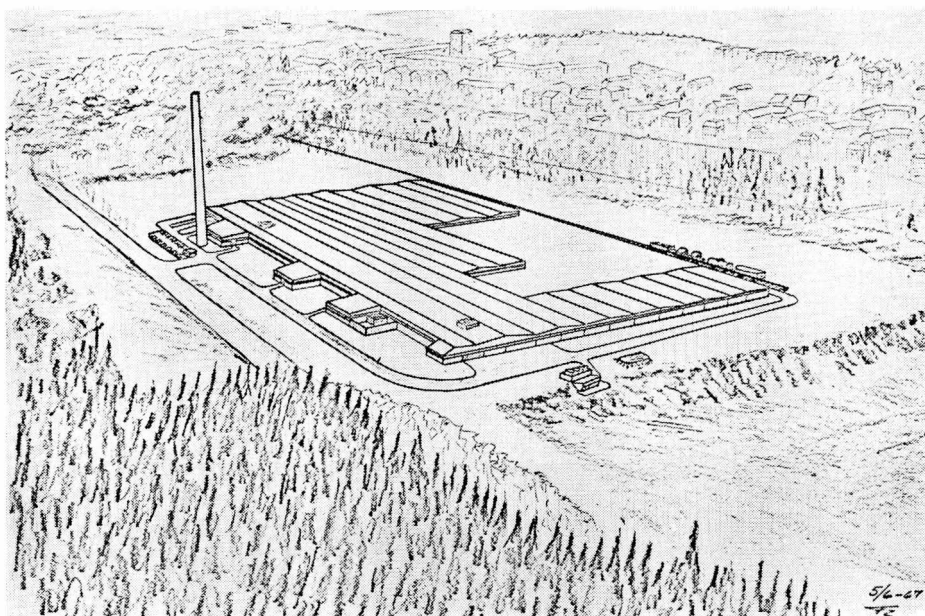
Brämhultsvägen 32, Hulta-Centrum,
Norrby Tvärgata 17, Sjöbo Torg och
Östergårdsplan 7, BORÅS

AVDELNINGSKONTOR:

DALSJÖFORS, FRISTAD, KINNA, SANDARED, SKENE
SVENLJUNGA och VISKAFORS

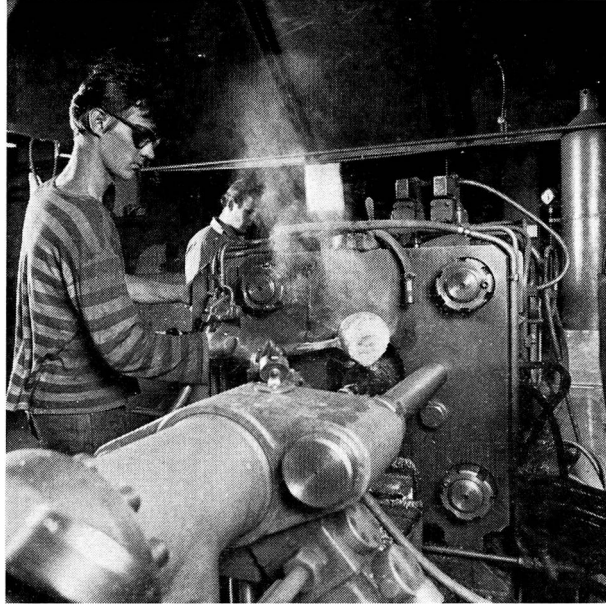
SPARSTÄLLEN:

HID, KALVSJÖHOLM och MÅLSRYD

Av vår annons i förra årsboken framgick att underhandlingar med Borås stad beträffande köp av tomtmark skulle inledas. Förhandlingarna har slutförts i positiv anda och tomtmarken har hunnit planeras och bygget påbörjas. Ovan ses en plan över hur fabriken kommer att se ut i färdigt skick.

Firestone – Viskafors AB

Pressgjutning

Pressgjutning är en modern gjutningsmetod och särskilt lämpad för långa serier. Den sker i specialmaskiner med gjutformar av högvärdigt stål. Teknikerna hos Andersson i Ljung har utvecklat en speciell metodik där insprutning och stelning sker under högt tryck, upp till 3000 kp/cm^2 och med snabb avkyllning. Denna metodik i förening med speciallegeringen Ametal ger pressgjutgods med utmärkt korrosionshärdighet, seghet och styrka.

Det ständigt pågående utvecklingsarbetet hos Andersson i Ljung skapar på detta sätt förutsättningar för dagens och morgondagens tillverkning av högklassig VVS-armatur.

ANDERSSON i LJUNG

A. H. Andersson & Co AB, Ljung, 0513/503 00

Algots

FINNS FÖR ALLA – ÖVERALLT

Telefon 117320 växel

LUDVIG SVENSSON
grundade firman 1887

AB Ludvig Svensson, Kinna

MODERNA

GARDINER

känt varumärke i
inredningstextilier
moderna mönster och material

*S*VENSK *T*EXTIL

**MATS FRANSSON AB
KINNAHULT**

Tel. 0320/106 60

Det vackraste bordet är dukat med

almedahls
DAMAST

VÄRDE-förvaltning kräver sakkunskap.

Vår

NOTARIATAVDELNING

hjälp Er med råd och upplysningar vid

- aktieplaceringar
- upprättande av testamente och bouppteckningar m. m.
- självdeklaration för notariatkunder

**SKANDINAVISKA
BANKEN**

Östre-långgatan 45
Allégatan 46
Tel. 12 70 50

Stora Brogatan 12
Sjöbo Torg
Tel. 12 70 50

KOPPARTRANS ELDNINGSSOLJOR

för ekonomisk uppvärmning

Representant

AB BRÄNSLEENERGI

033/13 61 00

Aktiebolaget Textilfabriken

MERKUR

BORÅS

AB BORÅS KOKSAFFÄR

Kol, Koks, Ved och Eldningsolja

Telefon 11 03 76

BORÅS

TEGEL

Forntidens och nutidens mest beprövade byggnadsmaterial

Tillverkas i stor sortering av

A.-B. FORSSA TEGELBRUK

BOLLEBYGD — Telefon Borås 850 39 - 851 40

Bröderna Magnusson

Damkonfektionsfabrik AB

BORÅS

INREG. VARUMÄRKE.

AB TRIKÅFABRIKEN ELIT
BORÅS

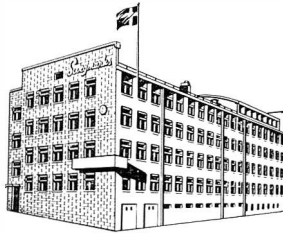
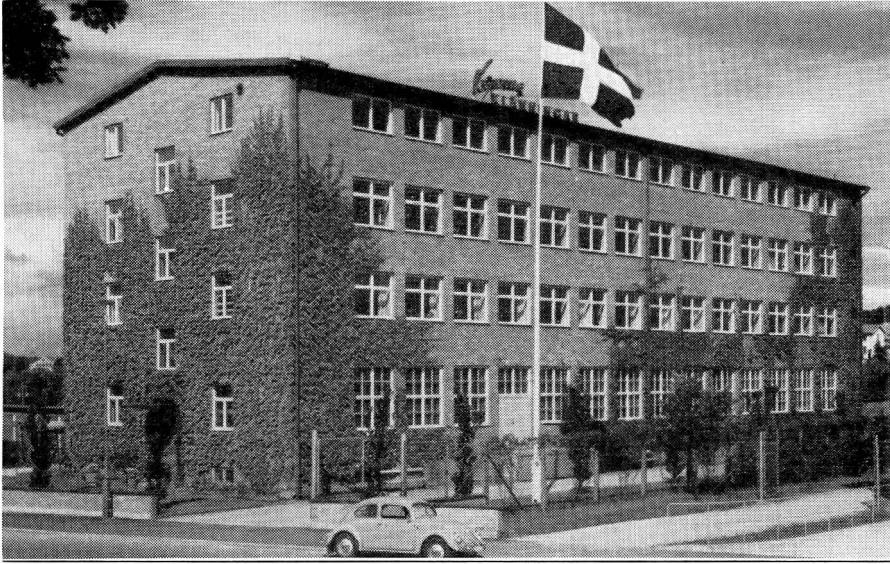
Anno 1826

– för 142 år sedan, utkom
första numret av den tid-
ning som fortfarande är Bo-
rås och sjuhäradsbygdens
pålitliga nyhetsförmedlare

Borås Tidning

SJUHÄRADSBYGDENS ENDA SJUDAGARS-TIDNING

Konfektions AB KEREMA - Getängsvägen 6 - Borås

H Swegmark Fabriks AB

Borås

Tel. 11 76 55 - Tga SPLENDIDE

Korsett- hängsle- ärmlappsfabrik och band-väveri

LEDANDE I SVENSK TRIKÅ

god kvalité
god service
låga priser

har var 5:e
svensk familj
som kund

alla de tusentals kvalitetsvaror, som finns i ELLOS-katalogen, kan Ni ta del av – se och köpa – på

öppet
vanliga
affärstider

obegränsade
parkerings-
möjligheter

MITT EMOT RYAVALLEN

ETT MODERNT KÖPCENTRUM I UTSTÄLLNINGSMILJÖ

*Om det gäller råd om tråd,
blixtlås eller nålar*

kontakta

Grandins

Stockholm, tel 10 67 01

Borås växel, tel. 11 72 25 - Telex nr 3852

Han sover gott om natten

för han har sina värden i ett bankfack i Handelsbanken

HANDELSBANKEN

5 kontor i Borås

KASTHALLS MATTFABRIK
AKTIEBOLAG

KINNA

INREDNINGSTEXTILIER

Mönster av Professor CARL MALMSTEN och
Textilkonstnärinnan MARGARETHA ÅKERBERG

HALLA
TEXTIL AKTIEBOLAG
ÖVERLIDA

JOHN A:son BYTTNER AB

GÖTEBORG 2 • BOX 2242

13 73 89
13 73 90
13 73 91
13 73 12

031 riktnummer

ASON
Telex 22 62

TEXTIL
MASKINER – FÖRNÖDENHETER
GARNER

ASON

AB HENNING PERSSON
Färg-, Ferniss- och Kemisk-Teknisk Fabrik, Bollebygd

AB BORÅS SPETSFABRIK

FRISTAD

Telefon 602 50 växel

Timmele FÄRGERI

TIMMELE — Tel. växel 302 00

AB Skyddskläder, som grundades år 1925 av nuvarande verkställande direktören John Magnuson, är Sveriges ledande fabrik för arbets- och yrkeskläder.

AB SKYDDSKLÄDER – FRISTAD

033/602 20

SVENSSONS EXPRESS BORÅS

Armbåga 3. Borås Tel. 11 75 80

Alla slag av transporter

Möbelbussar för flyttningar — och hängande konfektion
Packning — emballering

Alla behöver vi en bank

KREDITBANKEN

passar alla

OSCAR **JACOBSON** AKTIEBOLAG

När tapetvalet är på tapeten välj

BOROSAN

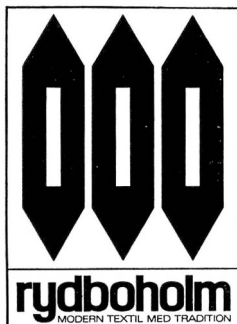
Plasttapet – Ljushärdig – Tvättbar

Tillverkas av: **BORÅS TAPETFABRIKS AB**
Försäljes av: **W:M RUDELL AB, BORÅS**

C. L. BLOMQVIST AB

FRITSLA

Garnfirman i Mark med 90.000 väverskor
från hela landet till kunder

**BOMULLS-, SYNTET- OCH
RAYONULLSVÄVNADER**

**RYDBOHOLMS AKTIEBOLAG
RYDBOHOLM**

Sandwalls

goda drycker

100-årig leverantör i sjuhäradsbygden

HEMSLÖJDEN

BORÅS

Borgstena Trikäfabrik A-B

BORGSTENA

Firman grundad 1925.

Undertrikå — yttertrikå — teryleneväv.

SWEDISH EXCLUSIVE

KNUT EVERS & CO

BORÅS — Tel. 12 96 60

Råvaror och Garner för Textilindustrin

Målerifirman

Carl T. Carlsson & Son AB

BORÅS

AB ARNE CARLSSON

SPINNERI och YLLEFABRIK

GÄLLSTAD

FRITZ HAGBERGS BIL AB

Skaraborgsvägen 66

Telefon växel 12 71 30

Chevrolet - Opel - Bedford

TILLBEHÖR — DELAR — SERVICE

Auktoriserad återförsäljare för GENERAL MOTORS

Jönells

Damkonfektionsfabrik

BORÅS

Telefon 11 47 95

HÄGGÅSTRANDS VÄVERI AB

KINNAHULT — Tel. Kinna 115 10

*Tillverkar färdiga gardinluster och sängöverkast
Metervaror i Ylle, Linne, Bomull, Terylene*

AB Svenson & Hagberg

Konfektionsfabrik

Borås

Skaraborgsvägen 25. Tel. 11 09 29

ALEXON-PAC

AKTIEBOLAG

BORÅS

PORTRÄTT-
INDUSTRI-
REKLAM-
SERIEPORTRÄTT - SMALFILM

FOTO

WERNLUND HOVFOTO

STORA BROGATAN 7

BORÅS

TELEFON 11 42 01

Åkerlunds Bomullsspinneri AB

BORÅS

Fertfällor AB

BORÅS

Fråga oss då det gäller

rörledningsarbeten

HADAR SJÖLIN AB

Kvarngatan 17

Tel. 11 18 54, 11 82 54

HULTAFORS SANATORIUM

*Fysikalisk-dietisk kuranstalt
Ensk. sjuk- och konvalescenthem*

Vila och rekreation, reumatiska åkommor, mag- och tarmlidanden, blod- och hjärtsjukdomar, nervösa åkommor, ämnesomsättningsrubbingar etc.

Överläkare: N. Blomstedt

Begär prospekt! På Hultafors, tel. Borås 950 50

FÄRGERIAKTIEBOLAGET

LIND & Co

BORÅS

VEGETEBOLAGEN
för all försäkring

Tel. 11 47 37, 11 47 80

Sven H. Melander

SPORTKONFEKTION AB

Telefon 11 75 90

BORÅS 2

AB Borås Jacquardväfveri

Gardin-, Draperi- och Möbeltyger

„Joflo„

Traditionell arbetsskicklighet är grunden för den höga standarden hos våra
ARBETSKLÄDER och SPORTKLÄDER

N. J. JOHANSSONS EFTR. AB - APLARED

Firman grundad 1876

Aktiebolaget Olssons Mössfabrik

BORÅS

Telefon 12 70 90

A.-B. ROB. HOLMQUIST

Tel. 033/10 22 00

Stora Brogatan 39, BORÅS

Tuab

Sportkonfektion

TRANEMO YLLEFABRIKS AB

TRANEMO

”Lena” täcken, sovsäckar och
sovsäckstücken
i elaston och vadd

Kuddar och sängöverkast

AB TEXTILKOMPANIET

TRANEMO

AB J. A. PETERSON & CO

MÅLSRYD, tel. BORÅS växel 033-490 80
F rman grundad 186:

HERRKONFEKTIONSFABRIK

Nedlem av
HERRMODERÅDET

KUNGL.
HOVLEVERANTÖR

AB JOHN V. HANSSONS

ELEKTRISKA AFFÄR

Järnvägsgatan 16 - Borås - Tel. 11 14 09, 11 24 09, 11 33 09

Entreprenör för Borås stads elverk

KINNAHULTS VÄFVERI AB
KINNAHULT

Överkast-, gardin-, allmoge- och möbeltyger.
Färdigsydda sängöverkast.

Tel. Kinna 100 43

Postordervaruhus — KONTOR —
LAGER — AFFÄR

Druveforsvägen 20 BORÅS Tel. 13 63 80

HANDLA BEKVÄMT EFTER KATALOG
eller gör ett personligt besök i vår affär

KÖP FRÅN ROWELLS

AB Marks Jacquardväveri

BJÖRKETORP

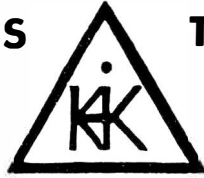
SVENSK PAPPERSINDUSTRI

Järnfors & Hall AB

SANDARED

*Papperstuber — Spolpipor
Flänsrullar*

HULTAFORS

TUMSTOCKAR

SVENSKA MÅTT & TUMSTOCKFABRIKEN

R *Rosendals*

KONFEKTIONS AB

Limmared

HALDENS FÄRGERI AB

FRITSLA

AB FÅGLAVIKS GLASBRUK

Populärt utflyktsmål!

MILITÄRMUSEUM I 15

i östra flygelbyggnaden Katrineberg (intill Göteborgsvägen).

Enskilda och organisationer (grupper) äro välkomna för studiebesök.

Öppet: samtliga veckodagar efter överenskommelse per tel. 11 77 50:78
föreståndaren eller 11 77 50 vaktchefen eller dagoff.

Museinämnden mottager med tacksamhet föremål med anknytning till
regementet från gamla tider (uniformer m m).

De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förening BORÅS MUSEUM RAMNAPARKEN

Museet hålles öppet

Sommartid

vardagar 10—16, söndagar 12—16

Vintertid

vardagar 13—15, söndagar 12—16

För föreningar och andra grupper ordnas visningar
efter överenskommelse.

Medlemsavgift: 1 person 10 kr, man och hustru 15 kr

Medlemmar erhåller: Årsboken gratis (bokhandelspris 12: — kr),
fritt inträde till museet.

Nya medlemmar välkomna. Anmälan till Borås Museum, Borås,
tel. 11 02 00, pg. 26 39 23.

VÄSTGÖTALITTERATUR

Komplettera Er boksamling!

Ä R S B O K E N

FRÅN BORÅS OCH DE SJU HÄRADERNA

- Årg. 1—3, 5—7 (1943, 45, 47, 50, 51, 52) à 4: — kr.
Årg. 8—11 (1953, 54, 55, 56) à 6: — kr.
Årg. 12—19 (1957, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64) à 8: — kr.
Årg. 20 (1965) 10: — kr.
Årg. 21 (1966) 15: — kr.
Årg. 22—23 (1967, 68) à 12: — kr.
Årg. 4 helt slutsåld. Hela serien 140: — kr.

Silver från Borås och Ulricehamn 6: — kr.

Kommittén för utgivande av beskrivning över Västergötland

vilken tillkom 1911, och vars nuvarande ordförande är Stockholms universitets rektor Håkan Nial, är ett ideellt boksällskap som utgivit ett stort antal populärvetenskapliga skrifter rörande landskapets kulturhistoria och naturminnesmärken. De volymer som ännu äro tillgängliga i nya exemplar anges här nedan. Böckernas låga pris förklaras därigenom att kommittén åtnjuter ekonomiskt stöd från två landsting.

S. AMBROSIANI, Storegården i Rackeby. Med 20 planscher. 10: —	M. MANNERFELT, Västgötavägar, 4 delar à 6 kr. 24: —
E. FISCHER, Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden. 160 s. 10: —	I. MOBERG, Västergötlands geografi. 114 s. 6: —
G. KELLERMAN, Västgötsk forntro och folketro. 164 s. 10: —	A. L. ROMDAHL och S. DAHLGREN. Skara domkyrkas byggnadshistoria. 170 s. 10: —
S. LANDTMANSON, Folkmusik i Västergötland. 64 s. Med norbilaga om 70 s. 17: —	S. TUNBERG, Götarnas rike. 124 s. 10: —
S. LANDTMANSON, Västgötamålet. 102 s. 13: —	Hela serien kostar 110: — kr.

Böckerna rekvireras från Borås museum, Borås. Postgiro 26 39 23.

ANNONSREGISTER

- Almedahl-Dalsjöfors AB
A. H. Andersson & Co AB
C. L. Blomqvist
Borgstena Trikäfabrik AB
AB Borås Jacquardväfveri
AB Borås Koksaffär
Borås Sparbank
AB Borås Spetsfabrik
Borås Tapetfabriks AB
AB Borås Tidning
Borås Wäfveri AB
AB Bränsleenergi
AB Bröderna Liljeros
Bröderna Magnusson AB
John A:son Byttner AB
AB Arne Carlsson
Carl T. Carlsson & Son AB
Ellos Postorder AB
AB Erikson & Larson
Knut Evers & Co
Förssa Tegelbruk AB
AB Fåglaviks Glasbruk
Harry Grandin AB
Fritz Hagberg Bil AB
Haldens Färgeri AB
Halla Textil AB
AB John V. Hanssons Elektr. affär
Föreningen Hemslöjden u. p. a.
AB Robert Holmquist
Hultafors Sanatorium
Häggåstrands Väveri AB
Jarl Häller AB
Oscar Jacobson AB
Jagenburg & Medin AB
Algot Johansson AB
N. J. Johanssons Eftr. AB
Jönells AB
Kasthalls Mattfabrik AB
Konfektions AB Kerema
Kinnahults Väfveri
AB Kinnasand
Färgeri AB Lind & Co
AB Marks Jacquardväveri
Medbergs AB
Militärmuseum 1 15
AB Olssons Mössfabrik
AB Henning Persson
AB J. A. Peterson & Co
Rosendahls Konfektions AB
Rowells
Rydboholms AB
Sandwalls Ängbryggeri AB
Skandinaviska Banken
Hadar Sjölin AB
AB Skyddskläder
Sportkonfektion AB
H. Swegmark Fabriks AB
Svensk Pappersindustri AB
Svensk Textil, Mats Fransson, AB
AB Svenska Handelsbanken
Svenska Mått- och Tumstockfabr.
AB Ludvig Svensson
AB Svensson & Hagberg
Svenssons Express
AB Sveriges Förenade Trikäfabriker
Sveriges Kreditbank
AB Textilfabriken Merkur
AB Textilkompaniet
Timmele Färgeri AB
Tranemo Yllefabriks AB
AB Trikäfabriken Elit
AB Tryckericentralen i Borås
Vegete-Bolagen
Wernlunds Hovfoto AB
Viskafors Gummifabriks AB
Åkerlunds Bomullsspinneri AB

INNEHÅLL

FRITZ STERNER: HANS LIV OCH VERK	
Av Björn Sterner	5
DEN FÖRVILDADE TRÄDGÅRDEN PÅ LIDA	
Av G. A. Westfeldt	29
BORÄS-MUSIK FRÅN 1792 ÅTERUPPFÖRD 1967	37
FÅGLAVIKS GLASBRUK	
I. GLIMTAR FRÅN ETT BRUK I SJUHÄRADSBYGDEN	
Av Kenneth Berg	47
II. TILLVERKNING, TILLVERKNINGSKOSTNADER OCH	
AVSÄTTNING SAMT ARBETSKRAFTEN OCH DENNAS	
SAMMANSÄTTNING	
Av Torbjörn Fogelberg	67
LARS PETER EKLUNDH	
Levnadsteckning av honom själv vid fyllda 72 år	75
DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING	
Styrelse	113
Årsberättelse	114
Gåvor	121
Utställningar 1967	122
FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA	129
ANNONSAVDELNING	135

